

aurkibidea

<i>Zenbaki honetan</i>	3
Gure eritziz	
Nazio galegoa.....	5
Galizia	
PEREZ ALBERTI, A.: Galizia: espazio geografikoa eta giza okupazioa.....	11
JORDAN RODRIGUEZ, M.: Galiziaren egitura sozioekonomikoa 80. urteetan.....	23
GARCIA NEGRO, M.P. - BAS, B.: Kultura galegoa	37
ESTEVEZ, X.: Nazionalismo galegoa (1840-1975).....	55
CARBALLA ALONSO, F.: Galizia: oraina eta geroa	71
IDAZKARITZA: Bibliografia	85
Orain eta hemen	
Errefuxiatuak ez dira pertsonak - Istripu nuklear larri bat eta ezker baten larritasunak - Eliza eta nazio katalana - «Enseiucarrean», uni- bertsitariaren aldizkari bat - Zenbat inteligentzia du Eusko Jaurlaritzak?.	91
Gaiak	
XARRITTON, P.: Piarres Lafitte zenaren pentsabideak	103
AZURMENDI, J.: Orixe-ren inguruko garai-giroaz	119
... hainbat aburu	
AGOTE, K. - LANDA, M.: Simone de Beauvoir	141
Liburuak	
KORTAZAR, J.: «Bi anai», errugabearen eskaintza	147
ITURBIDE, A.: Hölderlin: Negu sentibera.....	153
Jaso ditugu	163

© **JAKIN**

JAKINeko idazlanez
inon baliatzerakoan
aipa bedi, mesedez, iturria.

JAKIN

aldizkari irekia da eta
ez dator nahitaez
idazleen eritziekin bat.

Zuzendaria

joan mari torreal dai

Idazkaritza eta administrazioa

Ategorrieta hiribidea, 23, 1. esk.
20013 Donostia. Tel. (943) 27 17 13

1985erako prezioak

barruan		kanpoan	
harpideduna	ez-harpideduna	harpideduna	ez-harpideduna
harpidetza ..2.000 pta.	—	2.200 pta. (110 FF)	—
ale arrunta500 pta.	675 pta.	550 pta. (28 FF)	725 pta. (36 FF)
ale bikoitza900 pta.	900 pta.	1.000 pta. (50 FF) ...	1.000 pta. (50 FF)
ale extra.....1.100 pta.	1.200 pta.	1.200 pta. (60 FF) ...	1.300 pta. (65 FF)

ZENBAKI HONETAN

Hona Jakin aldizkariaren bigarren aldiko 39. zenbakia, aurtengo ekinaldiari dagokionez bigarrena. Aurrekoan Ertamerika/Nikaragua eta oraingoan Galizia, nazioz-nazio gabiltza nazio ukatuen edo/eta menperatuen berri emanez.

Zenbaki honen gai nagusizat zergatik hautatu dugun Galizia, Gure eritziz sailean esaten dugu. Azken batean, bi arrazoi ulertterazengatik: Euskal Herriaren eta Galiziaren arteko kidesasuna da bata; eta bestea, Galizia ezegunegi hori ezaguteraztea.

Asmo eta helburu honekin, galegoei berei eman diegu hemen hitza, beren lurraz eta herriaz mintza dakizkigun. Xosé Estévez eta Joseba Intxaustiren artean eraturiko monografia honetan, Augusto Pérez Alberti geografoaren laguntza eskatu dugu, sarrera-aurkezpena egin dezan. Ondoren, Manuel Jordan Rodríguez ekonomistaren laguntza dugu, Galiziako egitura eta egoera sozioekonomikoa ezagutzeko. Pilar García Negro hizkuntzalari eta idazleari eta Begoña Bas Arte-historilariari eskatu diegu kulturari dagozkionak emateko, arte plastikoak, hizkuntza eta literatura barne direla. Hango abertzaletasunaz iharduteko, Xosé Estévez historilari galego-euskalduna genuen aukera-aukerakoa, Penintsulako nazionalismoen azterketa konparatibo bat lantzen ari denez. Eta, azkenik, Francisco Carballo Alonso kazetariak ematen dio dossierrari bere azken burua, post-frankismoko historiatik (1975-1985) geroari ere begiratuz.

Orain eta hemen saila, artikulu llabur eta arinez hornitua da; aringarri izan nahi du, monografiaren eta ondoko sailen artean.

Gaiak sailean, Piarres Xarritonek P. Lafitte zenaren pentsabideak azaltzen dizkigu, filosofiaz, erlijioaz, gizarteaz, politikaz, Euskal Herriaz. Joxe Azurmendik eskaintzen digu sail honetako bigarren artikulua: Orixen hil zeneko 25. urtea dela eta, Orixeren inguruko garai-giroa aztertzen du.

... hainbat aburu sailean, hil-berria den Simone de Beauvoir idazle, borrokalari eta pentsalari frantsesaren feminismoaz ari dira Koro Agote eta Mariasun Landa.

Liburuak sailean, bi azterlan dakartzagu: Jon Kortazar-ek B. Atxagaren «Bi anai» nobela arakatzen du. Eta Amaia Iturbidek Hölderlin olerkariaren bizitza eta idazlan poetikoak azaltzen dizkigu. Jaso ditugun liburuen berri emanez ixten dugu saila eta zenbakia.

Nazio Galegoa

Jakin-en bigarren aldi honetan, lehen hamarkada betetze-ra goaz aurtzen. Urte hauei begiratu bat ematean, berehala ikusten da herri txikien ardura zein bizirik dagoen aldirikariaren zenbaki eta orrialdeetan. Bigarren alea Europako «nazio ukatu»ei eskaini genien; hamahirugarrenean, arlo berari beste errepasso orokor bat eman genion, Soviet Batasunekoak aztertuz. Herri minorizatuen arazo mugatuago batzuri ere behin eta berriz heldu zaie (Elebitasuna, Normalizazioa, Irakaskuntza...), eta, azkenik, ez da falta izan, han-hemenka, dossier monografikorik gabe ere, unean uneko berriemate laburragorik. Hauetakoa da, esate baterako, Kataluniari arreta segituagoz eskaini izan dioguna.

Baina oraingo honekin heltzen diogu, lehenengo aldiz, Penintsula Iberiarreko nazio bati: Galizia aukeratu dugu zenbaki monografiko honetarako. Eta ez, noski, arrazoirik gabe.

Estatu bat beraren (aterpean, edo) euripean bizi behar dugunez, Hegoaldeko euskaldun guztiok eta Galiziako galego denek patu historiko beretsua dugu, alde horretatik. Honelako kidesan batzuren ondoan, aldeak ere ez dira makalak. Ditugun antz eta diferentziek merezi dute, elkarren ezagumendu hurbilago baterako, argibide-bilduma hau; bestalde, Galizia ez bait da urruneko zerbait, geure etxekoa baizik.

Izan ere, Trintxerpen omen dago Galiziako «Bostgarren Probintzia». Beste gisa bateko «Trintxerpe» sinboliko batean bil genitzake Euskadiko inmigrazio galiziar historikoa eta, etorritako gurasoekin batera, jaio zaizkien seme-alabak.

Ia 75.000 etorkin iritsi dira Galiziatik Euskadira, hiru uhinaldi handitan: lehenengoa aurreko mendearen azkenetan eta XX.aren lehen urteetan etorri zen, Ibaizabal-en Ezkerraldean lana bilatuz (Barakaldon lehenengo «Centro Gallego», 1903). Hurrengo uhina 1920.etan irten zen A Coruña-ko hego-kostaldetik, bere egoitza Pasaiako sanpedrotarren artean hartuz: Trintxerpe. Azken olatua 1960etako da; abiapuntu sakabanatuetatik zetozen eta hemen ere —Euskadin, alegia— barreiatu egin ziren, beti ere galego-elkarteen ingurura biltzeko joera ezaguna mantenduz. Ohartuki ez bada, bizitzaz erakutsi izan dute Galiziatiko etorkinok beren nortasun nazional eta kulturala. Gaur egun 15 biltoki edo elkarte galego daude Euskal Herrian: bat Nafarroan (Iruñea), 2 Araban (Gasteiz, Laudio), 5 Gipuzkoan (Donostia, Eibar, Elgoibar, Trintxerpe, Zarautz) eta 7 Bizkaian (Bilbon bi, Barakaldo, Ermua, Ondarroa, Santurtzi, Sestao). Hauetatik hainbat, gainera, euskal nortasunaren alde azaldu izan da, horretarako borrokan ere parte hartuz.

Gizartean bizikidetasunak dakarren elkarrizketa hau lagundu nahiko luke zenbaki honek. Izan ere, Euskal Herriaren batasuna eta etorkizuneko nortasuna denon artean egin beharko bait dugu. Bete eta ospatu-berria da Rosalia (1837-1885) olerkarisaren mendeurrena, eta aurten dugu Castelao-rena (1886-1950). Egokiera hau tarteko dela, itxurazkoa iruditu zaigu ale berezi hau muntatzea, baita euskaldunok Castelao-ri diogun zorren bat arintzeko ere.

Alfonso R. Castelao-k, berrikitan liburu batek erakutsi digunez (Castelao y los vascos, Idatz-ekintza, Bilbo 1985), euskal abertzaleatasunaren gorabeherak gertutik bizi izan zituen, hurbiltasun ideologiko eta politikoz, alegia. «Galeuzca»-zale suharra izan zen, gerraurretik (Santiago, 1933) eta gero (Buenos Aires, 1945), heriotzak eraman zuen arte (Buenos Aires, 1950).

Bestalde, euskaldunok ez ditugu ahanzi erabat ez Castelao eta ez haren sorterrria, Galizia. Egon da gure artean horretaz arduratu denik. Informazio-harreman hauetan ez gara, ba, jakin-en lehenengoak, zorionez. Castelao-renetik hasteko, gogora ditzagun euskaratuta dauden haren poemak: Ollo de vidro, Os vellos non deben namorarse, Os dous de sempre, Alba de Groria, Nos bildumatik, Sempre

en Galiza-tik eta Parlamentuko hitzaldietatik zatiak K. Izagirre, A.M. Labayen, G. Aresti, R. Etxezarreta jaunek itzuli dituzte.

Baina hango idazleetatik ez da Castelao bakarrik izan euskarara itzulitakoa. Rosalia-ren *Negra Sombra* eta A xusticia pola man iazko mendeurren-ospakizunetan eman ziren euskaraz argitara. V. Paz Andrade-ri Pranto matricial eta Manuel Maria Fz. Teixeira-ri A Berenguela eta Os maios itzuli zaizkie, K. F. Larrinoa, G. Aresti eta K. Izagirre-ren eskutik.

Badago oraindik bidean datorren besterik ere, itzulpen-lanik alegia; baina handik honako ekarri hauen ondoan, une historiko gogoangarri batzutan egon da hemendik harako ukiturik ere. Hemeretzigarreneko «Rexurdimento» hartan (1863-1900), adibidez, jatorriz euskaldunen bat protagonista izan zen: Aureliano Agirre Galarraga-k Santiago-ko literatur lagunarteetan adiskidantza emankorra izan zuen Rosalía de Castro eta beronen orduko senargaiarekin, gero-ko senar Manuel Martínez Murgia-rekin alegia. Honi ama-rengandik zetorkion, nonbait, abertzaletasuna: «Amak Euskal Herriari zion maitasuna ikustean piztu zitzaidan neri Galiziarekikoa», esan ohi zuen Murgiak (ama hori Kontxa Murgia Egaña zen, oiartzuarra jaiotzez, 1823an Tolosatik Galiziara, «San Luis-en Ehun Mila Seme» haiengandik ihesi joandako familia liberal bateko alaba). Anekdota honek balio berezia du, Murgiak jarri bait zizkion, hain zuzen, abertzaletasun galego liberalari bere oinarriak, Larramendiren irakurlea ere bazen Murgiak.

Hastapen-puntu haietatik ekinda, Kataluniarekin lehenengo (Rosalía, Murgia eta Brañas-ek Balaguer eta J. Maragall-ekin) eta Euskal Herriarekin geroago, «Elkarte Hirukoitza» deitu dokumentu politikoa (1923) sinatzeraino iritsi ziren harreman kultural eta politiko haiek. Hurrengo urteetan berrituko ziren harremanak, noski (1933, 1944-45). Orain, batez ere literatur harremanetarako, egokiera berri bat sortzera doala dirudi: Idazle katalan-euskaldun-galegoen arteko Kongresuen ondoren (Sitges 1984, Donostia 1985 eta aurtengoa Santiagon 1986), itzulpen- eta argitarapen-politika hirukoitz bat hasiko da, asmoak betetzen badira bederen.

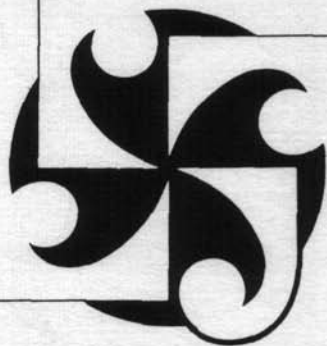
Naziotzat hartzen dugu Galizia, naziotasun horren kontzientzia orain mende t'erdi hasi bait zen garatzen hango

kultur gizon-emakumeen eraginez. Alde askotatik hel geniezaiokeen Galiziaren errealitateari. Horietatik nagusitxoen batzu bakarrik hartu ditugu gogorakizuntzat. Eta abertzale-tasunaren historiari leku zabalagoa eman diogu, bere burua naziotzat aitortuz datorren Galiziar gure aitorten honen omena eta begiramendua ere eskainiz.

*Mende honen azken laurden honetan, Penintsulako (hor-koak bakarrik ez bagara ere) nazioei egokiera historiko berria sortzen ari zaie. Alde batetik, periferiatik periferiara joateko zentrutik pasa behar hura pixka bat lasaitu egin da, eta ale honek, hain zuzen, prozesu hori lagundu nahi luke, nazio zapalduak aurrerantzean elkartasunaren babes hobe-
bea izan dezagun. Bestalde, Europako proiektua ere sartu zaigu etxera: herri txikiok batasunean indar egiten ez badugu, jai dugu guztiok etorkizunean.*

Xede horretara zuzendu dugu ale hau: elkarren ezagupideaz batasuna erraztera, alegia. Irakurle bat baino gehiagorentzat, eta zenbaki hau prestatu dugunontzat ere, Galiziaz lehen argibide batzu jasotzeko aukera izan daitekeelakoan, edo aukera on bat gehiago behintzat.

Donostia, 1986ko apirillean

A. Pérez Alberti
M. Jordán Rodríguez
M.P. García Negro – B. Bas
X. Estévez
F. Carballa Alonso

GALIZIA

Galizia: espazio geografikoa eta giza okupazioa

Hiru herrialde (Ekialdekoa, Erdialdekoa eta Kostaldekoa), eta bakoitzaren geografia fisikoa, klima, populazioa, bizibide eta bizimoldeak.

Galiziaren egitura sozioekonomikoa 80. urteetan

Ekonomia galegoaren egitura. 60etako garapena. Hazkuntza baldintzapetua eta menpekotua. Perspektibarik gabeko etorkizuna. Ekonomia galegoaren gako sozialak. Garapen autzentratu baterantz?

Kultura galegoa

Hizkuntza, Literatura eta Arte galekoak, Herri baten egile eta eragile: Historia, berezitasunak, eragin soziala.

Nazionalismo galegoa (1840-1975)

Pregalegismoa: Probintzialismoa, «Rexurdimento»a, Federalismoa, Erregionalismoa, Agrarismoa. Galegismoa: «Irmandades da Fala» eta «Xeneración Nós», Galegismo Errepublikanoa, Erbesteko Nazionalismoa. Galegismo kulturalista. Nazionalismo ezkertiarra.

Galizia: oraina eta geroa

Galiziako erakunde politiko eta sindikalen bilakaera, Franco-ren heriotzaren ondoren. Hauteskundeetako emaitzak. Zentrismoa eta nazionalismoa.

Galizia: espazio geografikoa eta giza okupazioa

Augusto Pérez Alberti

Galiziararen doan bidaiariak aurkitzen duen errealitate geografikoa, gehienetan behintzat, ez du berak ikusi espero zuenaren antzik batere. Erabat bestelakoak zituen liburuetatik jasotako ideiak edo zinemaz eta telebistaz ezagutzen zituen irudiak. Izan ere, Galizia ez bait da dena mendi eta dena euri. Bada Galizia euritsu eta malenkoniatsuaz bestelakorik, nahiz eta zenbait beti irudi berak ematen saiatu.

Galiziak, bere 29.429 km²-etan, ezberdintasun handiak eskaintzen ditu: kontraste geografiko eta gizatar, ekonomiko eta sozial handiak. Geografiari gagozkiolarik, iparretik hegora edo ekialdetik mendebaldera hedatzen eta luzatzen diren lautadez eta haranez, mendizerraz eta depresioz josia ikusten dugu. Klima ere ez da berdina itsasaldean eta hegoekialdean; bada alderik klima atlantiko eskualdeetatik klima mediterraneanarrekoetara. Halaber, nabarmenak dira lurralde-okupazioan dauden aldeak. Oso era desberdinetan banatuak daude 2.811.912tik gorako biztanleak (1981eko zentsua); zenbait lekutan —adibidez, Ferrol, A Coruña, Pontevedra edo Vigoko rien inguruetan— 1.000 bizt./km² bizi di-

ren bitartean, beste batzutan —ekialdeko mendizerretan, kasurako— bizi direnak ez dira 10 bizt./km²-ra iristen. Diferentzia hauek industrializazio-maila desberdinei zor zaizkie batez ere; honek ez du esan nahi, ordea, kostaldea biziro industrializatua dagoenik eta barnealdea oso gutxi edo batere ez: kostaldean bertan, area batzuk industrializazio nabarmena erakusten duten bitartean, badira beste batzu, barnealdearekin antzik asko dutenak: pentsa, adibidez, “Costa da Morte”n.

Horregatik, bidezkoa da herrialde ezberdinen azterketa zehatz bat egiten saiatzea (lerro hauen mugen barruan, noski), ekialdeko Galiziatik hasi eta kostaldean bukatuz: ekialdetik mendebaldera joango gara, beraz, bazterrak ikusiz, gure lurraldera datozen bi-daiariak ia beti egin ohi duten bide berari jarraituz.

Ekialdeko Galizia

Ekialde galiziarreko lurren ezaugarriak nabarmenena, mendimurrutzarra da, 2.000 m-ko altuerara iristen dena. Hemen aurkituko ditugu Galiziako mendi-gailurrik gorenenak: Pena Trevinca, adibidez, bere 2.124 m-rekin. 1.500 m-tik gorako mendi ugari dituen sektore honetan, hiru tarteune bereiz ditzakegu: bata, Eo ibaitik Sil ibaira luzatzen dena; bestea, Sil ibaitik Monterrei-ko depresioraino doana, eta hirugarrena, Portugal-en mugetako lurak biltzen dituen.

Eo eta Sil-en arteko mendi-kateak, eskisto, arbel, koartzita eta, inoiz, kararizkoak dira; granittoa, aldiz, urria da. Hemen aurkitzen dira O Pazo, Pedruñales, Ancares, Courel, Serra dos Cabalos eta beste mendierrak. Denek morfologia bera dute: haran artekatuen eta gailur estu eta leunen kontrastea. Garaienak, Ancares eta Courel dira.

Ancares, haran sakonki artekatu eta gailur launen segida da, azkenotan koartzita-barrak nabarmentzen direlarik noizean behin. Izatez, Navia ibaiaren ibaiadarrek (Ser, Quindós, Vara, Casal, Cervantes, etab.ek) irekitako haran artekatuen segida da, maiz IIMtik (Ipar-iparmendebaldetik) HHErako (Hego-hegoekialderako) haustuneak jarraitzen dituzten haranen segida. Areagotu egin du honek haien ebakiunea, eta baita altxamendu tektonikoek ere. Goialdeetan agerpen glaziar asko izan zen Würm garaian; hegaletan, berriz, periglaziar gisako fenomenoak gertatu ziren.

Ancares-en oso antzekoa da *Serra do Courel*. Hemen ere ubideen artekamendu sakonak aurkituko ditugu, mendi-hegal aldapatsuak eta gailur estuen leuntasuna. Sil ibaiaren ibaiadarrak izan dira hemen, historia geomorfologikoa zehar, lurlean artekatuz joan direnak; batez ere, Lor mendebaldeko sektorean eta Soldón ekialdekoan.

Sil-en haranak tarteune ireki eta itxien txandaketa du ezaugarri; lehenengoen artean, A Rua eta Valdeorras-ko depresioak nabarmentzen dira.

Sil-en harana iragan ondoren, *Manzaneda-ko Mazizo*-ra iritsiko gara. Serra de Queixa, Serra de San Mamede, Montes do Burgo eta Montes do Invernadeiro-ko lurak hartzen ditu: erdialdean, mendebaldean eta ekialdean, granitozkoa da gehienbat; hegoaldean, berriz, eskistoa da nagusi. Manzaneda, maila launduen segida bat da: erdialdeko 1.700 m-tik ekialde, mendebalde eta iparraldeko 1.000 edo 900 m-tara jaisten da. Izotz glaziarren eraginak itxura leuna eman die gailurrei. Ertzetan, pilo bat zirku glaziar sortu zaizkio, eta gero eta areago artekatuz doazen hainbat ibai abiatzen da horietatik. Ondorioz, ezberdintasun morfologiko nabaria ageri da erdigunearen eta ertzen artean: han, horizontaltasun mailakatuak, hemen haran sakon eta itxiak. Mazizoaren hegoaldean, Montes do Invernadeiro-n konkretuki, haranak dira nagusi. Badute honetan eraginik material eskistosoek.

Manzaneda-ren oso antzekoak dira Trevinca-ko Mazizoko eta Serra do Xurés-ko mendizerrak.

Klimaren aldetik, mendian ohizkoak diren klimak ditu ekialdeko Galiziak: eurite ugariak (urteko 2.000 mm-tara heltzen direnak), elurte sarriak neguan, eta izotz-egunak ere maiz... Edozein modutara, alde handia dago iparretik hegora: iparrean ugariagoak dira euriak; hegoan, lehortea sumatzen da udaldian. Ancares-en gorago zuritzen du elurak eta azkarrago urtzen da Manzaneda edo Trevinca-n baino. Landareen emana ere ez da berdina alde gutzietan. Ancares-en *fraga* da nagusi, haritza, gorostia, otsalizarra, etab. Manzanedako basoak, aldiz, ez dira hain zarratuak, eta ametza eta gaztainondoa ikusten dira. Courel-en, karariari esker, pagadiak (*devesa*-k) ageri dira. Edozein mendizerratan, hori bai, zaintzea merezi duten natur inguruneak daude. Baina, zoritxarrez, eta Xuntaren utzikeriaz, basatiki bakantzen ari dira basoak.

Ekialdeko Galizian, oso baxua da lurralde-okupazioa. 8.000 km² inguruko azalera, 180.000 pertsona baino gutxiago bizi dira, hots: ez da iristen 20 bizt./km² batezbesteko dentsitatera. Dentsi-

tate honetan, halere, aldea dago area batzutatik bestetara. Erliebearen mugikortasunak, hotzaren gordintasunak, lur langarriaren emankortasun eta hedadura urriak ez dute errazten okupazio handiagorik. Zenbait kasutan, populazio-dentsitatea ez da iristen 5 bizt./km²-ra. Cervantes, Courel, Chandrexa de Queixa edo Vila-riño de Conso-ko udalak dira biztanletan urrienak Galizia osoan. Granitoz eta eskistoz jasotako eta arbelez edo lastoz estalitako etxetxoz osaturiko auzoetan bizi da jendea. Nabarmenak dira, beren bitxitasunagatik, Ancares edo O Cebreiro-ko *palloza*-k, edo Queixa-ko granito eta lastozko etxeak, edo Courel edo Queixa-ko arbelezkoak.

Zekalea landuz edo beren behi eta idiak zainduz (edo, Manzana-da-n artaldeak ere bai), bizi baino "bixi" egiten dira hemengo biztanleak. Ustiapen arkaikoak, komunikabide txarrak eta produktua komertzializatzeko zailtasunak dira guztionen kausa.

Erdialdeko Galizia

Behin ekialdeko mendizerrak igaroz gero, espazio arras diferentean sartuko gara, bai biogeografiaren aldetik eta bai giza bizimoldearen ikuspegitik. Erliebearen ezaugarria, horizontaltasuna da. Paraje honetan azalera launduak eta depresio tektonikoak dira nagusi, gainetan lehenengoak, eta sakonean bigarrenak. Horien lokarri, Miñoren arroko ibaien haranak dauzkagu. Ibai hauek, lurtean artekatzean, erliebe hautsia sortu dute, horizontaltasuna eta bertikalitasuna txandakaturik: hemendik sortu da *mendial/erribera* terminoen banaketa: *erribera* (harana) ez den oro *mendia* da, eta zekalearen eta patataren lanketari eta ganadu-ustiapenari loturiko kontzeptua da. *Ribeira*-n, ostera, mahastia lantzen da batez ere.

Iparretik hegora gatozela, *Terra Cha* aurkituko dugu lehenik: lur laua, 600 m-ko altueran. Material arbel-eskistosoak eta sedimentarioak aurkituko ditugu batez ere (buztina, harea, legarra, uharriak, etab.). Hegoalderago, hegomendebaldean, *A Ulloa*-ko lurretan sartuko gara: erliebe uhinkatua, 700 bat m-ko altueran. Hegoalderantz, *Terra de Chantada* aurkituko dugu, 800 m-ko beste maila laundu bat: Miño-ren haranak eteten du, Sil ibaiarekin elkartzera doan neurrian artekatuz doan ibarrak. HEan (Hegoekialdean) Lemos-ko depresioa daukagu, erliebez berdintsua, baina harri-konposizioz desberdina: material sedimentarioak azaltzen dira berriro; 500 bat m-ko altuera du.

Hegoalderago segituz, Sil-en harana dago: Miño-ren haranarekin bat egiten du, eta lehendik zekarren ipar/hego norabidea utzirik, iparrekialde/hegomendebalde (IE/HM) norabidea hartzen du. Lehenengoa sakon artekatua dator Quiroga-tik. Sil-en arroiak Galiziak eskaintzen dituen ikuskizunetan bitxienetakoak dira, zatlantzarik gabe. Bere aldapa pikoetan zapaldak ageri dira (*patan* deitzen diete hemen), eta mahastiak lantzen dira horietan.

Miño-Sil-etik haratago, azaldu dugunaren oso antzeko beste erliebe bat aurkituko dugu berriro: azalera launduak, depresio tektonikoak eta haranak, horien lokarri. Lehenengoak, Alberguería, Salas, Celanova eta Cartelle barna luzatzen dira: bigarrenen artean, *Maceda*, *A Limia* eta *Monterrei* dira nabarmenenak. Eskailera-erliebea ageri da hemen ere, 900, 700, 600 eta 500 m-tan. Harkaitzen artean, gero eta maizago ikusten da granittoa.

Klimaren aldetik, ekialdeko Galizian ikusten genuen bezalaxe, trantsizio argia dago iparretik hegora. Iparraldean eta Miño-ren hegoaldean, klima kontinental da nagusi, 1.000 mm ur inguruko euriteekin, 12-14°-ko tenperatura batezbestekoarekin eta 13-15° arteko hotz-beroen oszilazioarekin. Miño eta Sil-en haranetan, ordea, klima kontinentalak mediterranearrari egiten dio leku. HE-ra (Hegoekialdera), arinagoak dira euriteak, 700 mm ur ingurukoak; maizago egiten du izotza; batezbesteko tenperatura ez da aldatzen, baina bai hotz-beroen oszilazioa, udako batezbesteko tenperaturak altuak bait dira eta negukoak baxuak. Gaztainadi, harizti eta urkidien lekuan, artelatza, ametza, gurbitzza, estrepa eta izpikak ageri dira. Guztiau, klima-aldaketaren ezaugarri.

Espazioaren okupazioari dagokionez, ekialdeko Galizian baino beteago ageri da alderdi hau, nahiz eta sektore batetik bestera diferentziarik egon. Terra Cha eta Chantada aldean 40 bat bizt./km² bizi dira; Lemos-ko depresioan baxuagoa da dentsitatea, eta altuagoa Maceda eta A Limia-n (50/60raino iritsiz) eta Miño-ren haranean, O Ribeiro-ko eskualdean, 100 eta are 200 bizt./km² dentsitatearekin.

Okupazioan diferentziak dauden bezala, diferenteak dira auzoen tipologiak ere. Terra Cha-n, auzo sakanabatua da nagusi: etxeak isolatuak daude edo bizpahiruko multzotan bilduak: arbelezko etxe kubikoak dira, ertzak granitozkoak dituzte eta arbelezko teilatuak. A Ulloa edo Cantada-n auzo polinuklearrak ikusten dira. O Ribeiro-n, 10 edo 15 etxeko auzoz osaturiko herriskak dauzkagun bitartean, Maceda-n, A Limia-n, Monterrei-n, etab., herri taldekatuak ikusten ditugu. Hegoaldera goazela, irekiagoak

dira etxeak; granitozko harlanduzkoak dituzte hormak eta teila borobilez estaliak daude. Aurrealdeak, burdina edo zurezko balkoi korrituz hornituak dituzte.

Morfologian, kliman eta okupazioan ikusi ditugun diferentziok, neurri handi batean, ihardun ekonomikoetan ematen diren desberdintasunei zor zaizkie. Maceda eta Lemos-ko lautada eta depresioetan, zekale- eta patata-laboreak eta abelazkuntza gailentzen dira. Miño eta Sil-en haranetan eta Monterrei-ko depresioan, mahastia lantzen da gehien. Bestalde, garapen-maila diferenteak azpimarratzea komeni da: erdialdeko eta hegoaldeko Galizian batera bizi dira ustiapen arkaikoa (mendeak zehar, ezer gutxi aldatu den edo deus aldatu ez den erdiarokoa bera) eta aurreratua, mekanizazioarekin eta landaren razionalizazioarekin. Hala ere, lurralde gehienetan lehenak agintzen du.

Kostaldeko Galizia

Mendebalde eta iparralderago, Galiziaren barnealdea eta kostaldea bereizten dituen mendi-bizkarra aurkituko dugu. Iparraldeko eta zentru-mendebaldeko mendizerrak dira: lehenengoen artean, Macizo do Xistral da nabarmenena, eta bigarrenetan, Faladoira, Cova da Serpe, Serra da Loba, Careón, Farelo, Faro, Faro de Avión, Montes do Testeiro, etab., dauzkagu. Jeneralean, ez dira 800 m-z gorakoak: Xistral, Faro, Faro de Avión eta Montes do Testeiro bakarrik dira 1.000 edo 1.100 m-tara iristen direnak. Oro har, bloke jasoak edo ibaiek behiala ebakitako lurrazal launduak dira. Altuera handirik ez duten arren, ez da gutxiestekoa ekaitz atlantikoetatik babesteko duten murru euskarriaren balioa.

Ingurua segun nolakoa den, jende gehiagoz edo gutxiagoz okupaturiko mendizerrak igaro ondoren, Galiziako kostaldea osatzen duen lur-zirrindan sartuko gara. Bi area bereiz ditzakegu: bata, kostaldeaurrekoa, zentru-mendebaldeko mendizerren eta itsasoa ukitzen duten lurren artekoa da; bestea, kostaldea, itsasoaren kontrako lurrok osatzen dute. Mendebaldean bakarrik dago kostaldea; iparraldean ez dago, iparraldeko mendiek, itsasotik hurbil egotean, ez bait dute lekurik uzten.

Kostaldeaurreak, iparreko As Mariñas de Betanzos eta hegoaldeko O Porriño-ko lurren bitartean lortzen du bere garapenik handiena. Erliebearn ezaugarria, horizontaltasuna dugu hemen

ere. Azalera launduak dauzkagu batetik: 600 eta 300 m bitartekoak, mailatan bezala itsasora jaisten direnak; eta, bestetik, depresio tektonikoak, iparretik hegora kateatuak (Carballos-tik Tui-ra luzatzen den "Hego-Depresio" deitua): Ibai-haranek, bokalera hurbildu ahala lurtean artekatzean, laurdendu egin dute lurraldea, ezberdinki okupatutako ibar-ondo zabalezko eta muino leunezko erliebe uhinkatua sortuz.

Betanzos inguruan, *As Mariñas* daukagu: haran irekiek eta muinoek eraturiko erliebe uhinkatua da. Hegoekialderago *Curtis*-ko lurretan sartzen gara: guztiz horizontalak dira Ordes, Melide, Arzua, Terra de Santiago edo Comarca de Lalín-eko eskualdeetan bezala. Hegomendebalderantz bagoaz, horizontaltasuna nagusi duten Bergantiños eta Xallas-ko lurrekin topo egingo dugu. Kostaldetik oso hurbil, *Hego-Depresioa* osatzen duten depresioen multzoa aurkitzen da. Haratago, Pontevedrako lurretan, erliebearen higikortasuna biziagoa den *A Estrada* eskualdea nabarmentzen da.

Espazioaren okupazioa ez da gehiegi bereizten erdi eta hegoaldeko Galizian ikusi dugunetik. Han bezala, sektoreen arteko diferentziak nabarmentzen dira hemen ere. *As Mariñas*-en, 200 bizt./km²-koa baino altuagoa da sarritan dentsitatea, nahiz eta inoiz, Oza dos Ríos edo Cesuras-en adib., 50 bizt./km²-ra iritsi ez. Bergantiños eta Xallas-en 60-80 bizt./km² bizi diren bitartean, hegoalderago, Tambre eta Ulla artean, 50 ingurukoa da dentsitatea. Pittin bat gehiago bizi dira Santiagoko eskualdean, edo kostaldetik hurbil dauden Ulla beheko eta Umia beheko lurretan.

Mendebaldeko Galizia osoan, auzo polinuklearrak dira gehienak. Erliebearen leuntasunak, arroka basiko eta eskistoen gain gorpuztu den lurraren emankortasunak, klimaren biguntasunak eta komunikabideen sare hobeak, zenbait nukleoz osaturiko auzoak sortzea erraztu dute. Tradiziozko etxea laukizuzena da, ez oso altua, beheko solairua eta solairu batekoa, leiho txikiekikoa eta aurrealdera ataria luzatzen zaiona. Gehienak, bertan ugaria den eskistoz eginak dira eta teila borobilez estaliak. A Coruña-ren hegoalderantz goazen neurrian, granittoa ugariagoa denez, granito landuzkoak dira etxeak.

Kostaldeaurrea arto- eta ganadu-lekua da. Mendebaldeko lur-zirrinda osoan artasoroak dira nagusi. Honekin batera lantzen diren gariak —gero eta gutxiago—, patatak, barazki eta belardien ustiapenak oinarritzen dute hemengo ekonomia, funtsean abelazkuntzazkoa. Zenbait areatan (Arzua, Melide, Lalín edo *A Estrada*

da-n) aspaldidaniko langintza dute hori nekazariak; hala ikusten da, adibidez, gazta artisauen aberastasunean. Nekazaritza eta abelazkuntzazko iharduera aurreratuagoa den area dugu hau; mekanizazio gehiago du eta biziera-maila ere hobea. Baina, esan dezagun berriro, garrantzitsuak direla erregioarteko diferentziak.

Kostaldera hurbilduz goazen neurrian, espazioaren okupazioa handiagoa da, biztanle-dentsitatea handiagoa ez bada ere. Hori argi ikus daiteke, basoek jasan duten degradazioari begiratzen badiogu: leku askotako gaztainadi eta hariztiak ("souto"ak) eta urki-diak, pinuak eta eukaliptoak ordezkatu dituzte. Espazioa eraldatua dago, eta oihanak bakandu egin dira.

Kostaldea, itsasoaren kontra luzatzen den lur-zirrinda da. Guztira 1.195 km dira, Eo eta Miño ibaien artean. 1.195 km hauek zehar aurkitzen ditugun kontrasteak guztiz nabarmenak dira, zenbait tarteune bereiz ditzakegarik. Lehenengo, Ribadeo-ko riatik eta Cabo Ortegal-etik luzatzen dena da, kostalde kantabrikoa. Bigarrena, Ortegal-etik A Coruña-raino doa. Hirugarrena, Costa da Morte-koa da. Laugarrena, azkenik, Rias Baixas deituak hartzen dituen.

Lehen tarteunean, bi sektore bereizten dira argi: Ribadeo-tik Burela-ra doana, bata; eta bestea, hemendik Cabo Ortegal-era luzatzen dena. Lehenengoan, *arrasa* izeneko ordeka daukagu, 20/40 m-tara lekutua itsasoz gaintetik eta pare bat km zabalekoa. Burela-tik *arrasa* desagertzearaino estutzen den gunetik Ortegal-erainoko erliebean, riak (Viveiro, O Barqueiro eta Ortigueira) eta itsaslabar-rrak dira ezaugarriak nabarmenenak.

Ortegal eta A Coruña artean, kateatuz doaz riak (Cedeira, Ferrol, Ares eta Betanzos, adib.) eta hareategi handiak (hauek, inoiz, kostaldeko aintzirak dituzte, hala nola A Frouxeira-koa Valdo-viño-n edo Doniños-koa Ferrolen); eta itsaslabarrak, hauetan sein-
nalatzekoak bait dira beren altuera eta edertasunagatik Cedeira eta Ortigueira-ko riak bereizten dituen Serra da Capelada-koak.

A Costa da Morte, A Coruña-ren hegoaldera luzatzen da, Bal-daio-ko hareategi handia igaro ondoren. Malpica eta Fisterra artean, itsaslabarren, hareategien eta rien (Corme e Laxe, Lires edo Camariñas) segida da kostaldea. Sektore honetan nagusi diren granitoeak eskaintzen duten modelatu "ruiniforme"agatik, halako ikuspegi berezia du Costa da Morte-k.

Fisterra-ren hegoaldera, Rias Baixas-etara sartuko gara. Ria handiak ditugu hemen: Muros e Noia, Arousa, Pontevedra eta Vigo.

Horien artean, bloke zutak dauzkagu, eta hauetan buruzagi, Serra da Barbanza da, Muros e Noia eta Arousa-ko riak bereizten dituen.

Kostaldeko Galizian, hiru area dauzkagu klimatikoki ongi mugatuak. Lehenengoa, A Coruña-tik Ribadeo-ra bitartekoa da: ia 1.000 mm ureko euriteak ditu eta 13-14°-ko batezbesteko tenperatura. Bigarrena, A Coruña-tik Fisterra-ra doana da: barnealdera sartuz, Santiagoko lurraldeetaraino iristen da; 1.500 mm ur inguruko euriteak izan ohi ditu, eta aurrekoaren modutsuko tenperaturak. Eta, azkenik, Rías Baixas daukagu: kontraste handiagoak ditu honek: aurrekoak bezalatsuko euriteak ditu, baina egun gutxiagotan, eta, horregatik, nabarmenak dira hemen udaldiko lehorteak: batezbesteko tenperaturak 14°-ra iristen dira.

Kostaldea da, zalantzarik gabe, erregiorik populatuena. Ria batzutan batez ere, milioitik gora pertsona bizi dira. Galiziako lurralde guztiaren % 10era iristen ez den lur-zirrinda honetan bizi da populazio galegoaren % 40a. Populazio-dentsitateak, ordea, ez dira toki guztietan berdinak: Ferrol, A. Coruña, Pontevedra, Vigo, Arousa etab. oso dentsitate handikoak diren bitartean, badira beste zenbait, erdialdeko Galiziaz eta are ekialdekoaz esaten genuenetik batere bereizten ez direnak. Hortxe dauzkagu, adibidez, Serra da Capelada edo Serra do Barbanza edo Costa da Morte.

Itsasoak eta honen ustiapenak indartu dute kostaldearen okupazioa. XIX. eta XX. mendeak zehar, Galiziako industriarik garrantzitsuenak (kontserbak eta untzigintza) itsasertzean kokatu dira. Galiziaren barnealdeko jende asko erakarri du honek. Marinel-herriek eta hiriek (Ferrol, A Coruña, Pontevedra eta Vigo) arkitektura aberatsaren aztarnak gorde dituzte: Ferrol, Viveiro, Pontedeume, Betanzos, A Coruña etab. etako etxe galeriadunak; margo bizi-ko balkoiak dituzten etxeak Corme, Camariñas, Muxia eta bestetan; Muros, Noia, Betanzos etab. etako marinel-etxe karreradunak. Arkitektura tradizionalaren tipologia honekiko kontraste gordinean, nagusituz doa hirigintza berria, baina historia arkitektoniko hain aberatsa kontutan hartu gabe.

Amaitzeko

Galizia, ikuserazten saiatu garenez, kontraste-herria dugu; forma eta klima diferenteak ditu; nekazaritza-sistema desberdinak;

era askotakoak dira etxeak; ia inor bizi ez den areak dauzka, eta oso okupatuak... Milaka urtetan zehar landuriko kulturak bakarrik eman dió herri honi bere barne-kohesioa.

Euskaratzailea: Tomas Sarasola

A.P.A.

GALICIA: ESPACIO GEOGRAFICO Y OCUPACION HUMANA

GALICE: ESPACE GEOGRAPHIQUE ET PEUPLEMENT

Los límites geográficos de Galicia abrazan 29.429 km² que, al contrario de los que tópicamente han querido darnos a menudo los medios de comunicación, son diversos en su configuración física y climática. Igualmente, son nitidos los cambios en la ocupación poblacional del espacio, oscilando su densidad entre 1.000 y 10 hab./km², en función de la industrialización.

Se trata de un espacio que el visitante, de ordinario, suele conocer a partir de la Galicia Oriental y Central hasta la Galicia Costera. Un murallón serrano recorre las tierras de la Galicia Oriental, con las mayores altitudes del País (cumbres constantes entre 2.000 y 1.500 m de altura) y con un clima de montaña de abundantes precipitaciones (hasta 2.000 mm de lluvia anual), aunque en grado descendente de N a S. La ocupación poblacional es mínima: 180.000 hab. para 8.000 km² de espacio, descendiendo la densidad hasta los 5 hab./km², generalmente con explotaciones agropecuarias arcaicas.

El relieve de la Galicia Central, donde domina la horizontalidad, ofrece otro panorama biogeográfico y humano. Articulado por los valles y ríos de la cuenca del Miño, con alturas más reducidas (entre 500 y 1.000 m) y una diversidad climática contrastada de continentalidad y mediterrización. El poblamiento gana aquí en densidad respecto de la Galicia Oriental, desde los 40 hab./km² hasta 100 ó 200 hab./km², aunque con tipologías varias en cuanto al agrupamiento o dispersión en las aldeas, según actividades económicas y grados de desarrollo, arcaicos o mecanizados.

Según se avanza hacia la costa, topamos con un espinazo serrano que separa la Galicia Costera de la Galicia Interior, ya descrita: sus alturas apenas nunca superan los 1.000 m. Atravesada la sierra, accedemos a la Galicia Costera, que nos ofrece un doble espacio de carácter diverso: prelitoral y litoral. El prelitoral presenta alturas aplanadas que oscilan entre 600 y 300 m de altitud y depresiones de N a S. La densidad poblacional del prelitoral es similar a la de la Galicia Central y Meridional, con predominio de aldeas polinucleares. Es la tierra del maíz y el ganado. Ofrece una economía fundamentalmente ganadera, de mecanización intensa y nivel de vida más alto, pero con diferencias interregionales importantes.

La franja litoral de la Galicia Costera se alarga 1.195 km, pudiendo distinguir un litoral cantábrico, al que sigue un tramo que llega hasta A Coruña, completándose con dos tramos más que comprenden la Costa del Norte y las Rías Baixas. Todo el litoral es la zona más poblada de Galicia: el 10 % del territorio gallego acoge un 40 % de su población, aunque la distribución litoral de la población en modo alguno sea uniforme. La actividad pesquera y las industrias ligadas a la economía del mar han sido polos de atracción para la población interior.

La diversidad y el contraste geográfico, sin embargo, no han impedido la cohesión interna de Galicia, cohesión basada en una cultura secular.

La Galice s'étend sur 29.429 km², et contrairement aux lieux communs répandus par les médias, il s'agit d'une région très diversifiée dans sa configuration physique et climatique. De même, la répartition de la population dans l'espace est très variable, et cela en fonction de l'industrialisation, la densité pouvant aller de 1.000 à 10 hab./km²

Il s'agit d'un espace que le visiteur découvre, d'habitude, à partir de la Galice Orientale et Centrale jusqu'à la Galice côtière. Un barrage de montagnes parcourt les terres de la Galice Orientale, avec les points les plus élevés du Pays (tous les sommets sont entre 2.000 et 1.500 m d'altitude) et un climat de montagne aux précipitations abondantes (jusqu'à 2.000 mm de pluie par an), quoique dans un degré descendant du N au S. L'occupation démographique est très basse: 180.000 hab. pour 8.000 km², la densité descendant jusqu'à 5 hab./km²; on y trouve généralement des exploitations agricoles archaïques. Le relief de la Galice Centrale, où domine l'horizontalité, offre un panorama biogéographique et humain différent. Cette région est articulée par les vallées et les fleuves du bassin du Miño, ses hauteurs sont plus faibles (entre 500 et 1.000 m) et elle présente une diversité climatique contrastée d'aspect continental et méditerranéen. La densité de la population est ici plus importante que dans la Galice Orientale, elle va de 40 hab./km² à 100 ou 200 hab./km², bien que les typologies soient différentes quant au regroupement ou à la dispersion des villages, suivant les activités économiques et les degrés de développement, archaïques ou mécanisés.

En avançant vers la côte nous nous trouvons avec une chaîne de montagnes qui sépare la Galice Côtière de la Galice Intérieure, déjà décrite: ses hauteurs ne dépassent presque jamais les 1.000 m. Cette chaîne franchie, nous accédons à la Galice Côtière qui nous offre un espace double aux caractères divers: pré littoral et littoral. L'espace pré littoral présente des hauteurs aplanies allant de 600 à 300 m d'altitude et des dépressions en direction Nord Sud. La densité démographique du pré littoral est semblable à celle de la Galice Centrale et Méridionale, avec une prédominance de villages polynucléaires. C'est la terre du maïs et de l'élevage. Elle offre une économie fondamentalement d'élevage, de forte mécanisation et

son niveau de vie est plus élevé mais avec des différences interrégionales importantes.

La frange littorale de la Galice Côtière s'allonge sur 1.195 km et elle comprend un littoral cantabrique, suivi d'une tranche qui va jusque La Corogne que complètent deux autres tranches: la Côte du Nord et les Rias Baixas. Tout ce littoral constitue la zone la plus peuplée de la Galice: 10% du territoire galicien accueille 40% de sa population, bien que sa distribution au long du littoral ne soit en aucune façon uniforme. L'activité de la pêche et les industries liées à l'économie de la mer ont été des pôles d'attraction pour la population intérieure.

La diversité et le contraste géographique n'ont pourtant pas empêché la cohésion interne de la Galice, cohésion fondée sur une culture séculaire.

Galiziaren Egitura sozioekonomikoa 80. urteetan

Manuel Jordan Rodriguez

1. Ekonomia galegoaren egitura

Gaurko ekonomia eta gizarte galegoa ezagutzen duten gehienak bat datoz beren diagnostikoa ematean: Galizia, herri azpigaratua da. Horregatik, egoera sozioekonomiko galegoari buruzko daturik nabarmengarrienak ordena pixka batekin laburtzeko, azpigarapen horren ezaugarri bereizgarriak zirriboratu beharko ditugu lehenen.

Nekazaritzak du Galiziako ekonomiaren funtsezko parte bat: biztanleria landunaren % 42,3a, Estatu espainol osoko % 18,2aren ondoan. Ia 400.000 ustiategi kontatzen dira, gehientsuenak familiar-tekoak; neurri desberdinetan, famili kontsumorako polikulti-boa konbinatzen dute esne eta haragi behitarren merkaturako produkzioarekin edo/eta barazki, hegazti, txerri eta honelakoen produkzioarekin, nahiz eta azken horiek pisu txikiagoa duten nekazal produkzio galego osoan. Ustiategi minifundistak izaten dira: % 66,5ak 5 Ha baino gutxiago ditu lursail txikitik banatuta, eta, dimentsio minimo errentagarriarik ez izategatik, nekazaritzako soberakinaren proportzio gero eta handiagoa ateratzen duten bi-

tartekari eta industria eraldatzaileen mesedetako trukaketa ezberdina egitera behartuak egoten dira. Nekazari galegoak zaharrak dira (1972an nekazal enpresarien % 63ak 55 urtetik gora zituen), merkaturako produzitzeko behar den kualifikazio profesionalik ez dute ia, eta, gaur oraindik, kolokazko orekan mantentzen dira honako hauen gain: nolabaiteko autokontsumoaren, merkatura doan produkzio-zatiaren salmentarekin ateratako diru-sarreraren, nekazaritzatik kanpoko ihardueretan besteren kontura lan egiteagatik ateratzen dutenaren, pentsioen (Galizian 452.200 pentsionista daude, 2.753.000ko biztanleria baten gain) eta, oro har, nekazaritzaren kanpotik datozen sarrera-sorten gain. Bizi-maila baxuak izanik, orain dela oso gutxi arte, eta ekonomia garatuen egoerak hala uzten zuen bitartean, lan-indarra kanpora botaz konpontzen zen edozein desoreka, eta horregatik esan izan da, maiz asko, nekazaritza galegoak lan-eskuaren erreserba ugaria eta merkea bailitza ziharduera Galizia barruko eta kanpoko beste sektoreentzat. Laburpen gisa, honako datu esanguratsu hau emango dugu: nekazaritzan lan egiten duen eta bertatik bizi den biztanleriak, biztanleria landun galego guztiaren % 42,23a osatzen du, eta Galiziako BPGren (Barne-Produktu Gordinaren) % 12,83a bakarrik ematen du.

Hala ere, Galizian ez dago bitasunik. Bere barneko egitura, ekonomia galegoaren egoera ez da bi mundu desberdin eta inkomunikaturen existentziaren emaitza bezala esplikatzen: nekazaritza «atzeratua» eta industria «moderno». Industria «atzeratua» ere bai bait dago Galizian. Izan ere, Galizian dagoen industria apurra —biztanleria landunaren apenas % 16,5a— industria bipolarra da, gainera: mutur batean, establezimenduen ia % 85ak 10 langile baino gutxiago ditu; beste muturrean, establezimenduen % 15ak 100 baino gehiago. Edozein industri egitura desarroilatutako gako izaten diren sektoreak ez dira existitzen ia; eta nekez esan daiteke barnetik ondo artikulatutako industria denik, iharduera industrial gehientsuenetarako inputak ematen dituzten Metalgintzako Oinarrizkoak edo Kimikoak bezalako sektoreek, bien artean, enplegu industrialaren % 6,9a hartzen dutenean eta industriaren BEGren (Balio Erantsi Gordinaren) % 10,9 produzitzen dutenean. Are nekezago, falta diren sektoreak balio erantsi altu baten sektore sortzaile direnean, aipatutakoak bezala.

Baldintza hauetan, eraldatu metalikoen azpisektorea, zeinetan industrian diharduen lan-eskuaren % 32a eta enpresa galego handien gehiengoa (Untzigitza Vigon eta Ferrolen, Citroën Automobilak Vigon eta Ourense) biltzen bait dira, egitura produzi-

tzaile galegoaren enparatutik deskonektaturiko sektore bezala taxutzen da; izan ere, Galiziak kanpoko jatorrizko inputen proportzio garrantzitsua erabiltzeagatik, gainerako beste industria galegoaren ihardueran eragin ditzakeen efektu biderkatzaileak murriztuta ikusten ditu. Horrez gainera, bere produkzioaren parte handi bat esportatu egiten duela gehitzen badugu, emanak izango ditugu herri azpigaratuetako proportioa den eta «enklabe» izena hartzen duen industri mota baten oinarrizko ezaugarriak.

Bigarren sektore industrialia, garrantziz bigarrena, Elikadura, Edari eta Tabakoarena da (industriari diharduen lan-eskuaren % 17a). Arrain-kontserbak kanpoan utzita, nekazaritza eta abelazkuntzako produktuen eraldakuntz industriaren potentziala oso txikia da, nekazaritzak eta arrantzak ekonomia galego osoan duten garrantziarekin konparatzen baldin bada. Estatuan produktuz den esnearen guztizkoaren % 22,5a egiten da Galizian, eta esnearen industriak, berriz, 2.100 pertsona okupatzen ditu, zifra horrek sektorean lan egiten duen guztizko estatalaren azpiko proportzio nabarmena adieraziz; landare eta zukuen kontserbetako fabrikatzaileen azpisektoreak apenas duen garrantzirik, etab. Laburpen gisa, esan daiteke sektoreko industriak gutxi eraldatzen dituela nekazal produktuak Galizian, Galizian ez dela izan funtsean nekazal produktuen eraldakuntzan oinarrituriko benetako industrializazio-eredurik eta, ikuspegi galego batetik begiratuta, horrek izan beharko lukeela iharduera-adar nagusienetako bat.

Nolabaiteko garrantzia duen eta Galizian dauden mota guztietako basoen (horietako asko erreta) ia 2 milioi Ha-ko produkzioan sostengaturiko Egurra-Kortxoak-Altzariak sektorean, enpresa txikiak, ia artisautza mailakoak, dira nagusi. Gauza berdintsua gertatzen da, «moda galego berria» barne, Ehungintza eta Jantzigintza, Oinetako eta Larruaren sektoreekin.

Energiaren adarrak —energia hidroelektrikoa eta termikoa funtsean— (Biztanleria Industrialaren % 10,53a), bere produkzioaren % 60a esportatu egiten du. Baina, bestalde, elektrifikazioa oraindik iritsi gabe dago Galiziako landa-toki batzuetara, edo, beste askotan, ez dago esne-jeizte elektrikoa egiteko edo esnearen kontserbazio-tangak erabiltzeko adinako potentziarik.

Arrantzaren sektorean, hiru iharduera desberdin ematen dira elkarrekin batera: ur-azaleko eta baxurako arrantzak, marisko-hazkuntza eta itsas-kultiboetako azpisektorea. Ur-azaleko eta ur-azal urruneko arrantza, kapital galegoa duten enpresa handi urrietako baten (Pescanova-ren) baliabidetako asko biltzen dituen sek-

torea izanik, untziteria murriztu beharreko prozesuan aurkitzen da, nazioarteko hitzarmenek mugatu egin bait dizkiote bere arrantzatoki tradizioaletako batzu. Baxurako arrantza, neurri handi batean ia artisautzazkoa da eta, gure kostaldeko itsas-ingurunearen anderakuntzaren ondorioak zuzenean jasan behar izateaz gainera (isurkin erradioaktiboak, petrolio-untzien trafikoa Finisterretik oso milia eskasetara...), eskarizko benetako oligopolio bezala jokatzen duten bitartekariak kontrolatutako loietan egiten den merkaturatze-sistema zaharkitu baten menpe aurkitzen da. Azken bi problema horiei, anderakuntza eta merkaturatze-sistemari, beste batzu gehitu behar zaizkie rien barneko marisko-hazkuntzaren eta itsas-kultiboen azpisektorean: jadanik zonalde jakin batzutan espezie batzu ia erabat galtzera daraman ustiapen anarkiko eta irrazionalatik eratoritzen direnak.

Lurraldeko biztanleriaren banaketak eta dentsitateak mugatzen dituzte, neurri batean, zerbitzuen sektorearen neurria eta ezaugarriak (Galiziako biztanleria landunaren % 31,62a). Galiziaren barnealdeko hiri eta hiribildu txikietako gehientsuenak, bakoitza bere eragin-eremuko biztanleriari zerbitzuak ematetik bizi dira ia esklusiboki. Merkataritza eta ostalaritza, sektoreko enplegatuen ia % 36a, enpresa txiki ugaritan atomizatua zegoen, orain dela oso gutxi arte. Egitura administratiboak berretsi egiten du lurraldearen zatiketa artifiziala (funtsean probintzia eta udalerrria egindakoa) eta alde batera uzten ditu, Galiziaren ezaugarri sozioekonomikoak kontutan harturik, parrokiak eta eskualdeak izan beharko luketen benetako antolakuntz untiateak. Bankak, Galizian ezarria egon arren galegoa ez denak, aurrezki galegoa beste latitude batzutarantz kanalizatuz jokatu izan du sistematikoki. Eskolaurreko irakaskuntzarik ez dago ia; oinarritzko hezkuntza eskola-taldeetan kontzentratua dago eta ez ditu behar bezala betetzen biztanleria landatar sakabanatuaren premiak; biztanleriaren % 80 ingurua galego-hiztuna den herri batean, gazteleraz ematen da heziketa, lehen mailetatik hasita, eta Galiziako errealitate espezifikoak sistematikoki ez-ezagutu egiten duten edukinak emanez. Honelako hezkuntz sistema baten emaitza ezin izan etsipengarriagoa: Estatuko altuenen artean jartzen diren eskola-porrotaren eta analfabetismo partzial edo erabatekoaren indizeak.

Osasunketazko azpiegitura ere oso akastuna da: hirugarren munduko herrialdeetakoaren mailakoa du, mila biztanleko ohe-kopurua, eskualde mailako asistentzi sare ospitalario duinik ez du, zona zabal askotan oraindik eritasun endemikoak ematen dira, etab.

Laburtuz, ekonomia galegoa ekonomia okermakurra da, barne-tik desartikulatua, bere barnean sektoreen arteko erlazioak ez bait dira oso dentsoak. Izan ere, Galizia ondo espezializatzen da produkzio-katearen lehen mailetan (eraldakuntz maila bera duten nekazaritzako, aterakuntz industriako, industria energetikoetako produkzioan); ondo, baita ere, azken mailetako batzutan, ez guztietan (eraldatu metalikoetako azpisektoreen batean); eta praktikoki ez dauka bitarteko produkzio-mailatako multzorik, maila horiek izanik edozein produkzio-egitura garatu bermatzeko bilbea osatzen dutenak, eta horiek izanik balio erantsi handiena sortzen duten kate-mailak. Adibide bat emanez: Galiziako input/output taularen arabera, 1980an, industria galegoaren bitarteko eskaria asetzen duen ondasun eta zerbitzuen guztizkoaren % 59a Galiziarren kanpotik dator.

2. Hirurogeigarren urteetako garapenaren aurrean

Galizia ez da gizarte tradizionala, Rostow ekonomilariaren zentzuan. Ez da gizarte estatiko eta iraganean ainguratua; alderantziz, bereziki bizitu zuen Estatu espainolaren 60. urteetako hazkunde ekonomikoaren prozesua.

Data hori baino lehen, nekazaritza biziki autartikoa zen: nekazaritzako, ganadularitzako eta oihaingintzako produkzioen integrazio logiko baten medioz, produzitzen zutenarekin bakarrik beren premiak, hala inputeko nola kontsumoko ondasunezko premiak, estaltzeko modua ematen zien iraupenezko polikultiboa lortzen zuten ustiategiz osatua. Beraz, oso noizbehinka bakarrik joan behar izaten zuten merkatura erostera edo saltzera. 60. hamarkadako lehen urteetatik aurrera hasi zen merkatuan txertatuago zegoen nekazaritzara iragateko prozesua. Ustiategi-motaren eta integrazio-motaren arabera produkzioko espezializazio-maila aldatzen zen arren, oro har ganadularitzara zuzendu zen, esne-produkziara bereziki, baina baita ere behi-haragitarra edo hegazti eta txerriekin produktueta. Espezializazioarekin batera, azienda behitar tradizionala esnetarako balio zuen beste batek progresiboki ordezkatzu joatea etorri zen, eta laboreen berrorientazio bat, zuhain-laboreak sartuz joateko. Gehitu egin zen traktoreen eta, oro har, makineriaren perkea eta ustiategiaren kanpotik sartzen ziren

inputen (pentsuak, ongariak, erregaiak) menpekotasuna handiagoa egin zen. 1960an nekazaritzak Galizian BPGri ematen ziona 23.657 milioi pezeta zen, 1970eko prezio konstanteetan; 1981ean 40.560 milioitara iritsia zegoen. Prozesu horrekin batera, biztanleri mugimendu garrantzitsuak gertatu ziren: 1951-81 epealdiko Galiziako migrazio-saldo netoa (irteerak/sarrerak) 500.000 pertsona ingurukoa zen eta, bitartean, Galiziako biztanleria aktiboa 1.096.000 pertsonakoa zen 1981ean.

60. urteak industri egitura galegoaren berrabiadurarako urteak ere izan ziren. Vigoko untzigintza hazi egin zen ur-azaleko arrantzaren hazkundearekin batera, eta Ferrolen munduko merkatal untziteria hornitzen duten Astano-ko untziolak aurrera egin zuten. 1957an Citroën etxearen automobil-fabrika eraiki zen Vigoko portuaren zona frankoan.

Urte hauetan instalatu ziren enklabe kutsatzaileak edo/eta lehengai energetikoen esportatzaileak: Celulosa, paper-pasta egiten zuena, Pontevedrako rian; Petroliber, petrolioaren errefinatzekoa, A Coruña; Endesa, elektrikoa, As Pontes de García Rodríguez-en. Era berean, Agroindustria-esnekiak-hiltegiak multzoaren gehiena sortu zen, ganadu-produkzio komertzializatuaren zati bat eraldatu zuena.

Hiri galego handietako zabaldurak ere garai honetan itxuratu ziren, eta horrek Eraikuntza garatzen lagundu egin zuen (biztanleria landun galegoaren % 9,6a) eta emigrazio-sarreraren zati on bat ere horrek zurgatu zuen.

Kokapen espazialari dagokionez, hazkunde industrialak Ferrol-Coruña-Vigo-Porriño kostaldeko ardatzean lekutu zen eta nekazaritza, berriz, merkantilizatuagoa egonik, lau probintzietako eskualde espezifikoetan zentratu zen.

3. Hazkunde baldintzapetua eta menpekotua

Oro har, hazkunde ekonomikoaren prozesua ez zen sortu gizarte galegoaren kapital-metaketa bati barne-prozesu aurretiazko bati erantzunez. Ez da dinamika endogeno baten ondorio, dinamika arrotz batena baizik: garaiko kapitalismo espainolaren hazkunde-beharren ondorioa.

Industrialdeetako biztanleria urbano hazkorren kontsumoa estaltzeko behar ziren elikadura-produktu ugarien premia izan zen

nekazaritza ia autarkiko batetik, irauteko merkatal zirkuituetan txertatu beste erremediorik ez zuen nekazaritza batera iragatearen zuzeneko arrazoi nagusia. Hori lortzeko erabili diren bideak hainbat eratakoak izan dira, baina guztiak alde baterantz jotzen zutenak: hain zuzen, nekazal oreka tradizionalaren suntsiketa alderantz. Herri-basoetako 800.000 Ha-en desjabetzapena (1957ko Ekainaren 8ko Legez berretsia) funtsezko tresna izan zen nekazal ustiatagei bere oinarritzko pilareetako bat kentzeko. Mendiak ganaduarentzat zer jana ematen zuen, otea bezalako ongarietarako lehengai, labore-lanetarako tresnak edo etxean erabiltzeko ondasunak egiteko egurra eta, hemendik aurrera, merkatuan lortu beharko ziren elementu-sail bat. Politika hidraulikoak ibai galego nagusien ibarrak urperatu egin zituen, urtegiak eraikiz. Gainera, zergak eta Nekazal Gizarte Segurantzaren bezalako ordainerazpen parafiskalak ezarri ziren. Beraz, nekazariak, beren premiak asetzeko behar zuten likidezia lortzeko, beren produkzioaren proportzio gero eta handiagoa merkatuan saltzera behartuko zituen faktore-sail bat jarri zen, horien artean Estatutuaren egitekoa erabakiorra izanik.

Industrializazio-ereduak produkzio-aparatuaren estrabertsio bat ekarri du. Galizia gutxi industrializatu da, eta kanporantz: beste latitudeetan erabiltzen diren lehengai eta produktu energetiko merkeak produzitzen dituzten industriak; nekazaritza eta ganadularitzako produktu gutxi eraldatuak, neurri handi batean barneko merkaturako izaten ez direnak; industria kutsatzailer irrazionalak, sortzen dutena baino aberastasun gehiago suntsituz kostu sozial handiak dakartzatenak; balio erantsi txikia uzten duten enklabe esportatzaileak...

Horien ondoan, edozein garapen autozentratuko oinarritzko industria eta sektoreek pisu gutxi izaten dute eta oso atomizatuak egoten dira, salbuespenen batekin. Azkenik, enpresen titularitateari begiratzen badiogu, enpresa industrial galego handi urriak multinazionalen eskuetan daude (adib.: Citroën Automobiletan, Alcan Aluminioan, Nestlé Esnekietan), edo titularitate publikozkoak dira (Astilleros, Endesa-Electricidad, Celulosas de Pontevedra, Petroliber). Apenas dagoen jatorri galegoko talde industrial fuertirik.

Laburtuz: Galiziakoa, hazkunde baldintzapetua, erreflexua eta beste ekonomi arloen hazkundearen menpe jarritakoa izan da; eta beste arlo horietarako elikagai, lehengai, produktu gutxi eraldatu, lan-esku ugari eta merke eta are kapitalen hornitzaile bezala funtzionatu du Galiziak.

4. Perspektibarik gabeko etorkizuna

Gaur egun argitara ateratzen ari dira deskribaturikoa bezalako eredu baten mugakizun guztiak, eta, aldi berean, berresten ari da produkzio-egitura galegoaren ahuldadea testuinguruaren baldintzetako aldaketaren aurrean (EEE, krisia,...); ondorioz, eboluzioaren joerek perspektibarik gabeko etorkizun baterantz apuntatzen dute, gaurko marko instituzional eta sozioekonomikoaren barruan, behintzat.

Aitortu behar da, merkatuaren baldintzetara egokitze ahalegina egin dela gure nekazal ustiategi askotan. Baina garapenik gabeko hazkundea izan da. Egiturazko aldaketarik ekarri ez duen hazkundea. Nekazaritza galegoak traktoreak eta makinak dauzka orain, baina infraerabili egiten ditu, ustiategi txikiak lursail txiki askotan lan eginez. Aukerako ganadua dauka, esku arduratsuek zaindua, baina kualifikaziorik ez du, askotan lehengo ikuilu zaharretan gordetzen da, ikuilu-sistema zaharkituekin eta higiene-baldintza desegokietan, osasun mailako arazo larriak sortuz horregatik. Esnea sortzen duen nekazaritza da funtsean; baina behi bakoitzeko esne-produktibitatea EEEkoa baino eskasagoa da, eta, esnearen dentsitateari eta koipe-edukinari dagokionez, kalitate txarragokoa. Kontzentrazio Partzelarioa ez da Galiziako toki askotara iritsi. Ustiategitik kanpora egiten diren zuhainen menpekotasun handia dago eta horrek, ondorioz, kostuak garestitu egiten ditu, etab. Baldintza hauetan, pesimistak dira EEEko integrazioaren aurreko igurikapenak. Nekazal Politika Espainolak Komunitatean soberakin diren produktueta espezializatzerara behartu du nekazaritza galegoa. EEEko produkzio-egiturek kalitate hobeko esnea eta merkeagoa produzitzeko modua ematen dute: Galizian ustiapen bakoitzeko ganadu-buruen batezbestekoa 4,55ekoa da eta behi guztien % 81,4a 1-9 behi dituzten ustiategietan daude; EEEan batezbestekoa 9koa da eta, 1981ean, behien % 15,3a bakaerri zegoen mota horretako ustiategietan. Datu hauek kontutan hartuz, zer gertatuko ote da beren produkzioa zentraletara eramaten duten 183.000 esne-ustiategiekin, zentralok penintsulako sortaldeko eta Iparrekialdeko merkatu tradizionalak galtzen dituztenean, edo esnea Pirinioz bestaldetik ekartzea onuragarriagoa gertatzen zaienean?

Industriaren krisiak larritasun berezia du Galizian, ekonomia azpigaratua, industria gutxikoa, izateagatik. Galiziako Xuntak egindako estimazioen arabera, untzigintzaren birmoldaketa-programetatik etorriko den enplegu-galerak 14.000 lanpostu ukituko

ditu berak bakarrik, Industriako biztanleria landunaren % 8,3a. Untzigintzaren birmoldaketa horretan, gainera, Astano bezalako Untziola batzu diskriminatuak izan dira ofizialki: nazioarteko merkatuetan pisua dutenak, teknologikoki ondo hornituak daudenak eta Eskabide-Kartera beren kontura negoziatzeko adina ahalmen dutenak. Astungarria izanik, gainera, merkantzien Trafiko Internazionala bolumenez hazi egin dela 1982tik hona, Estatuko Merkataritza bera untxi atzerritarretan egiten dela % 50ean, edo Astano-ren hondaketarekin, industria handiena gabe utziko dutela Ferrol aldeko eskualde osoa.

Enpresa txikiak, iharduera-sektore gehienetan (industria nahiz zerbitzuetan) nagusi denak, ezin jasango du eskari-murriztapena edo kostuen, bereziki finantzarioen, garestitzea. Hala, 1984ean, murriztapen-, eskepin- edo irazpen-neurriekin afektaturiko langileen guztizko espainolaren % 11,34a zuen Galiziak, eta, bitartean, Espainiako guztizkoaren % 9,67ko biztanleria landuna zuen.

Arrantzan, EEEdari atxekitzeko baldintzek untziteria murriztera behartzen dute. Bestalde, Afrika edo Ipar Amerikako arrantza-tokietan arrantzatzeke eragozpenek oztopatu egiten dute orain dela oso gutxi arte itsasaldeko lurretako langile askorentzat irteera usua zena.

Eraikuntza, Galizian oso bereziki beste sektoreetako iharduera-gorabeherak barometro baten leialtasunarekin jasotzen dituen izanik, emigrante-sarreren behaketaren zeharkako efektuak jasaten ari da bera ere.

Eta hori guztia gutxi bailitza, pentsioen balio erlatiboaren galarak, edo ekonomia industrial europarren krisiarengatik botatako emigranteen itzulerak jan egin ditu famili ekonomia askoren euskarri ziren kolokazko oreka haren oinarriak.

Botere autonomiko galegoak ez dauzka esleiturik problematika guzti hau konpontzeko kompetentzia eta baliabidea; horregatik, posible denean (gaur egun ez da hala), TVEk esatera EEEdan sar-tzeak Galiziari ekarriko dion abantaila bakarrari (*sic*) «etekina ateratzera» behartuak egongo gara: horrek emigrazioa bultzatuko omen bait du.

5. Ekonomia galegoaren gako sozialak

Gaur egungo Galiziako jarrera eta portaera sozialak oso urrun daude Europako mendebaldeko nazio garatuen multzoan ohizko-

ak diren erlazio sozialetatik. Zentzu zabal batean esan daiteke, egoera sozial galegoaren ezaugarria marginalitatea dela. Hori ulertzeko, ezinbestekoa da kontutan edukitzea, Galiziak historia eta kultura propioak dituela, portaera eta jarrera sozialetan presente dagoen kosmoikusera espezifiko bat, eta hori hizkuntza propio batean azaltzen dela, nahiz eta bertan bukatzen ez den: hain zuzen, indar menperatzaile baten, batez ere ekonomiko baina baita ere instituzionalaren (Estatu, Eliza, hezkuntz sistema, komunikabide, etab.en) indarrez inposatutako beste kultura, hizkuntza eta ohitura batzurekin etengabeko gatazkan dagoen hizkuntza propio batean. Problematika ekonomiko-sozialari gainezari ez, baizik eta berarekin nahastu eta gurutzatu egiten den problema kulturala da. Izan ere, eskematizatuz, eremu sozioekonomikoaren barneko menperatzailearen/menperatuaren arteko erlazioak, kanpoko kulturazko/bertako kulturazko erlazioak ere badira. Galizian ez dago problema kulturalarenaz beste plano batean isolaturiko problema sozioekonomikorik.

Aurrekoaren esplikazio bat izan daiteke, agian, Galizian ez egoeta bestetan, adibidez Katalunian, egon litekeenaren moduko burgesia nazionalik. Galiziaren historia modernoa, garapen burges autoktono baten frustrazioaren historia izan da. Galiziako klase menperatzaileak ez dira galegoak, hau da, ez dago herri-proiektu nazional-burges bat aurrera atera nahi duen eta, beraz, bertako hizkuntzan eta kulturaren ezarritako klaserik.

Non dira, beraz, Galiziako botere politikoaren oinarri sozioekonomikoak? Bakarrik ez bada, nagusiki behintzat, honako denominadore komun honek batzen dituen burgesiaren eta burgesia txikiaren sektore batean: gizarte galegoaren estrabertsio eta dependentziazko prozesu horretan bitartekari nahitaezko izateak. Bi dinamika-moduak, bertakoa eta Galiziatik kanpoko botere-zentru ekonomiko eta instituzionalek inposaturiko dinamika menperatzailea, kontaktuan jartzen diren maila ekonomiko eta instituzional guztietan aurkitzen dira. Testuinguru horretan enmarkatzen da kazike edo jauntxoaren irudi konplexuaren funtzionaltasuna, bi dinamiken artean zangalatraba. Maila apalenetatik hasita —Galizian inprimaki ofizial bat ulertzeko gai izateak truke-balio exageratua dauka— maila altuenetara, kazikismoaren etorkizun-proiektu bakarra da, indarreango ordena mantentzea: demokrazia formal batek berezkoak dituen botere politikoaren alternantzien gainetiko egoera batean sustraitua dagoen *status quo* berezi hori mantentzea.

Kopuruz, klase langile galegoa txikia da erlatiboki eta, gainera, bi sektore handitan estratifikatua dago. Alde batetik, multinazionalak diren edo titularitate publikoa duten enpresa handi bakane-tako langileak: dezente organizatuak, batezbestekoaren gainetiko alokairu-maila dutenak eta birmoldaketa-programek bereziki zi-gortuak. Beste aldetik, ugarietak, enpresa txikietak langileak: organizazio gutxiagorekin, nekazari-bizitzaren maila eta krisi en-presariala bera ispilatzen dituzten alokairu txikiagoekin, kasu askotan lan-kontraturik gabe edo gizarte-segurantzarik gabe, eta, oro har, eraikuntza, kontserbagintza edo ehungintzako iharduere-takoak; hain zuzen, mementu hauetan azpiko ekonomiak presen-tzia garrantzitsua duen sektoreetakoak. Bi kasuetan, sinbiosia iza-ten da —besteren konturako eta norberaren konturako ihardueren konbinazio bezala ulertua— bizimodu nagusia. Normala izaten da, egoera erregularizatua izanik nahiz ez, eraikuntzako, zerbi-tzuetako edo enpresa txikietak alokatuak, aldi berean, denbora partzialeko nekazari, taberna txikiren baten jabe edo taxista izatea.

Horien ondoan (zenbat eta nolakoak diren zehaztea zaila izanik, definizioz oso zaila bait da kategorizazioa gai honetan), herri ho-netako biztanleriaren zati handi batek beste hainbat iturritatik ate-ratzen duena izaten du bere iraupenaren oinarri. Beraz, egoera soziala eustezina izango litzateke, iharduera horietako batetik ba-karrik bizi beharko balute. Oro har, banan-banan eta ekonomia garatu batean produkzio-iharduera normalak izaten direnen ikus-pegitik begiratuta, iharduera marginalak dira. Biztanleria galegoa-ren sektore zabala dago horrela; partikularra den eta desintegra-zioan dagoen mundu-ikuspegi eta hizkuntza batean kokaturik da-go eta ondorengo hauek konbinatzeari esker bizi da: zaharren pentsioak, nekazal ustiategi txikian beren kontsumorako ateratako produktuak, eraikuntzan, industria txikian edo zerbitzuetan beste-ren kontura ebentualki lan eginez ateratzen dutena, emigranteen sarrerak, trukaketa ez-parekoan beren barazki, fruta edo ganaduen produktiotik saltzen dutena, arrantza eta marisko-hazkunderik ateratzen dutena, edo taberna-denda txikiren bateko diruak... Por-taera sozialak, jende honengan, auresanezinak dira: «etsimendu galaiko» baten tonu orokorraren barruan, protesta-kimuak sor-tzen dira batzutan, ekintza konkretuek eraginda, eta, beste sekto-reetako gatazkekin konparatuz, itxura eta forma desproporziona-tuak hartzera iristen dira.

Tartean beste sektore garrantzitsu bat aurkitzen da: bitarteko klaseak, enpresari txikiak, industriako langile kualifikatuak edo zerbitzuen sektoreko enplegatuen parte bat; jarrera objektibo eta

subjektibo oso heterogenoak izaten dituzte, hasi ernegatuaren autogorrotoarekin, beren burua diru-iturri jakin eta egonkor batekin ikusten duten askoren kontsumismoarekin eta insolidaritatearekin eta, herriak bizi duen egoeraren ondorioz etorkizuna mehatxaturik ikusten dutenen jarrera kontsekuentegoraino doazenak.

6. Garapen autozentratu baterantz?

Gauzen gaurko egoerari erremedioa jartzeko egiturazko aldaketa sakonak egiten hasi beharra dago. Ez genuke etorkizunaren sukalderako errezetak ematen hasi nahi, baina aldaketa horien norantza garapen-eredu autozentratu baterantz bideratu beharko da. Garapen autozentratuak esan nahi du, Galizian, baliabide galegoen aniztasunaren erabilera erabateko eta razionalean oinarritu beharko dela aurrerapena: gizaki, kapital, lur, baliabide itsastar, meatzaritzako, energetiko, etab. Esan nahi du, berebat, produktuak fase guztietan eraldatu beharko direla, iharduera-sektore guztiak bata bestearekin integratzeko modua eginez.

Helburu horri begira lan eginez bakarrik itzulikatu ahal izango da Galiziaren gaurko ekonomiaren eta egitura sozialaren deskonposizio-dinamika.

Euskaratzailea: Xanti Iruretagoiena

M.J.R.

LA ESTRUCTURA SOCIO-ECONOMICA DE LA GALICIA DE LOS 80 LA STRUCTURE SOCIO-ECONOMIQUE DE LA GALICE DES ANNEES 80

Estructuralmente la economía gallega se caracteriza por el subdesarrollo, articulado a base del fuerte peso de una agricultura minifundista, de policultivo, sometido a un intercambio desigual, con población envejecida y un nivel de vida bajo y fuertes tasas de emigración. También la escasa industria presenta un panorama atrasado, bipolar, poco articulado, con un importante peso del subsector de trans-

formados metálicos; en definitiva, un tipo de industria, específica de país subdesarrollado, denominada de «enclave».

La coyuntura desarrollista de los años 60 introdujo cambios en la estructura económica gallega, pero el proceso de crecimiento económico no obedeció a un previo proceso de acumulación endógena de capital, sino fue el resultado de una dinámica exógena: las necesidades del capitalismo español, tanto en el terreno agrícola como en el industrial. Por tanto, fue un crecimiento dependiente y subordinado.

En la actualidad, afloran las limitaciones de ese crecimiento, confirmando la vulnerabilidad de la estructura económica gallega en el contexto del ingreso en la C.E.E.

Es indudable la necesidad de una adaptación a la nueva coyuntura tanto en el campo agrícola como en el industrial; pero las expectativas son pesimistas. Los sectores lechero y ganadero no pueden competir con la productividad europea; la crisis industrial y los programas de reconversión revisten especial gravedad en Galicia; la pequeña empresa no resiste el encarecimiento de los costes, y la pesca se ve abocada a una reducción de la flota.

La explicación de esta situación probablemente radica en el análisis de las claves sociales y políticas. La población agrícola busca la subsistencia, el proletariado es numéricamente pequeño y desarticulado y no existe una burguesía nacional gallega.

La solución consistiría en llevar a cabo cambios estructurales profundos hacia un modelo de desarrollo aut centrado: basar el progreso en la utilización plena y nacional de los diversos recursos gallegos y transformarlo integradoramente.

L'économie galicienne se caractérise dans sa structure, par un sous-développement où s'articulent une agriculture de petites propriétés, de polyculture soumise à un système d'échange inégal, avec une population vieillie et à bas niveau de vie et des taux d'émigration très élevés. L'industrie aussi, présente une image arriérée, bipolaire, peu articulée ou le sous-secteur des produits transformés métalliques exerce un poids considérable; en définitive, un type d'industrie, propre aux pays sous-développés, appelée «enclave».

La conjoncture de développement des années 60 a provoqué des changements dans la structure économique galicienne, mais la croissance économique n'a pas été due à un processus préalable d'accumulation endogène du capital, mais a été le résultat d'une dynamique exogène: les besoins du capitalisme espagnol autant au niveau agricole qu'au niveau industriel. Par conséquent, il s'agit d'une croissance dépendante et subordonnée.

Actuellement, les limitations de cette croissance apparaissent et confirment la vulnérabilité de la structure économique galicienne dans le cadre de l'entrée dans la C.E.E.

On ne peut nier le besoin d'une adaptation à la nouvelle conjoncture tant sur le plan agricole qu'industriel, mais les perspectives sont pessimistes. Les secteurs laitier et de l'élevage ne peuvent pas entrer en concurrence avec la productivité européenne; la crise industrielle et les programmes de réaménagement sont particulièrement graves en Galice; la petite entreprise ne résiste pas à l'enchérissement des coûts et la pêche se voit dans la nécessité de réduire la flotte.

L'explication de cette situation se trouve probablement dans l'analyse des classes sociales et politiques. La population agricole cherche les moyens de subsistance, le prolétariat est numériquement réduit et désarticulé et il n'existe pas de bourgeoisie nationale galicienne.

La solution se trouverait dans la réalisation de changements de structure profonds qui conduiraient à un modèle de développement autocentré: fonder le progrès sur l'utilisation pleine et nationale des différentes ressources galiciennes et sur la transformation de celles-ci dans le but de les intégrer au marché national galicien.

Kultura galegoa

María Pilar García Negro
Begoña Bas*

** Herri baten kulturaren arlo ugariak orrialdeotan bildu ezinik, Galiziaren kultur adierazpiderik esanahitsuenetara mugatu dugu orain eta hemengo azalpen hau. Eta, batasunaren amoretan, artikuluko bakarrean bildu hiru adierazpide oinarrizko: hizkuntza, literatura eta arte plastikoak. M. P. García Negro-k landu ditu hizkuntzari eta literaturari buruzkoak; artearen azalpena, berriz, B. Bas-i zor diogu (Idazk. oharra).*

Hizkuntza galegoa

Euskal irakurleak lerro hauetan hizkuntza galegoari buruz jasoko duen informazio laburra ez dago, inola ere, halako afan aseptiko edo urruntasun batekin idatzirik. Guztiz alderantziz. Egiatzatu beharrekoa zapalkuntza denean eta, halaber, honen efektuan go-gortasuna eta injustizia, nahitako ekuanimitate batean mantendu nahi izateak elementu menperatzailea —kasu honetan, espainola— ukitu gabe mantentzen bakarrik laguntzen du eta, neurri horretan, elementu menperatuaren —galegoaren— gutxiagotasuna ez da

ezabatuko. Beraz, Galizian hizkuntza osoa eta erabat osatua lortzeagatik borrokatzen garenok aldi berean juez eta parte gara, errealtate linguistiko gatazkatsu baten ikertzaile, errealtate horretan ezinbestekoa izanik praktika normalizatzaile baten aldeko jarrerara sendoa hartzea, baldin eta lanerako gai dugun objektu hori desagertzea edo lozorropoko bitizta, bizitzaren karikatura bat, eramaten hasi nahi ez badugu.

Lehen baiztapena, elementala da: hizkuntza galegoa komunikaziorako baliabide bezala existitzen da, herri baten, herri galegoaren, lehen mailako premia sozial bezala. Herri galegoa, berriz, nazio definitu bezala dago historikoki itxuratuta, bere erroak erro-matarren *Gallaecia*-n sustraitzen ditu, eta, kolonizazioak inposatutako latinetik abiatuz, hizkuntza singularra eta penintsulako beste erromantzeetatik ondo bereizitakoa eratu zuen. IX.-X. mendetako protogalego honek gainpasa egin zuen hizkuntza jaioberrien ahozkotatasuna eta hizkuntza idatzi egin zen jadanik XII. mendeko dokumentuetan: erosketa, salmenta, lagapen, testamentuetako dokumentuak... eta, askoz geroago, beren heldutasun eta goimaila estetikoagatik harrigarri gertatuko diren testu literarioak. Erdi Aroko galegoa —zehatzago, galego-portugesa deitu beharko genukeena, Portugal primitiboaren eta, geroago, Penintsulako zirrinda mendebaldetar osoaren hizkuntza komuna izan bait zen— hizkuntza normala izan zen nola horizontalki hala bertikalki; hau da, Galizia *osoan* eta gizarte-maila *guztiek* hitz egiten zuten hizkuntza izan zen. Dena den, Erdi Aroaren bukaeran, sumatzen dira jadanik gainbehera linguistikoaren lehen sintomak; gainbehera politikoaren ondorioz datozenak, eta atzetik gaztelera gure gizartean sartzea ekarriko dutenak, pixkanaka, baina antzemateko moduan. Egin dezagun XIV.-XIX. mendeetako historia galegoaren gertaera gakoen segimendu laburra, argi egingo bait digute ondorengo egoera linguistikoa ulertzeko:

1. XIV. mendean jasan zuen Galiziak garrantzizko lehen kolpea bere hizkuntzan. Gaztelako koroaren oinordekoak, Pedro I.ak (noblezia galegoaren alde zegoen oinordekoak) bere aurkakoaren, Enrike Trastamarakoaren, eskutik jasan zuen derrotaren ondorioz, noblezia kanpotarra sartu bait zen Galizian (bere hizkuntza desberdinarekin, noski).

2. 1431tik aurrera eta XV. mende horretako urte jarraietan, anaien arteko matxinada "irmandiño" deituen eraginez, Galiziako sistema feudala ezabatzeko zorian egon ziren iraultzaren eta bor txaren bidetik; bide horrek, ondorioz, botere burges baten existentzia ahalbidetuko luke, baina, gertatzez, horrelakorik ez zen

inoiz existitzera iritsi klase sozial nazional antolatu bezala. "Irmandiño"en azken derrotari (garaipen batzuren ondoren), Errege Katolikoek politikaren efektu Galiziarentzat kaltegarriak gehitu behar zaizkio, hark herria sozialki lepamoztu egin bait zuen. Ordurarteko elebakartasun galego zahar eta trinkoa zatikatzten hasi zen: klase sozial nagusiak, atzerritarra izanik, gaztelararen lehen gramatikariaren esaera ospetsu hark ("... hizkuntza beti ibili izan da Inperioaren adiskide") adibide ezin hobea aurkitu zuen galegoaren kasuan. "Galiziaren menperaketa eta zikiraketa", ekonomiko eta politikoa bezain linguistikoa izan zen.

3. Austriarren politikak ekinbide horiek jarraitu eta areagotu egin zituen. XVIII. mendean sartuta, borbondarren dinastia tronuratzek politikamodu oraindik zentralistagoa, dirigistagoa eta burokratizatuagoa ekarri zuen Estatu espainolaren aldetik, zeinak, izpiritu ilustratuz jantzita ere, espainolizatu egiten bait zuen nabarmenki; hori bai, oraingoa "progreso"aren eta "harmonia"ren izenean jokatuz.

4. XVIII. mende-bukaeraren eta XIX. mende-hasieraren artean zangalatraba, pentsalari galegoen ahots razionalista eta sentikorra altxatu zen herrialdearen errealtateari erreparatuz eta hura duinduz. Feixó, Cornide, Sarmiento-k gure luraren irudia, hizkuntza barne, aurreritiz garbitu nahi zuen mentalitate berri bat eraikitzeari ekin zioten.

5. Jadanik XIX. ean, maragato eta katalanek kolonizatu egin zuten Galizia, merkataritzaren eta industriaren aldetik. Bestalde, ordea, mende honek gure nortasunaren berreskurapen-prozesuaren hasiera ikusi ahal izan zuen: hizkuntzaren erabilera idatzia berreskuratu zen, testu politikoetan aurrena, garai honetako idazleak animatzen zituen herriaren aldeko izpiritu apologetikoaren eta abertzaletasunaren berotan jaiotako obra literarioetan ondoren. Berreskurapen-mugimendu linguistiko-literario honen originaltasuna, inolako iragan gloriosorekiko loturarik ez izatea izan zen (Kataluniaren edo Okzitaniaren alderantziz), ez bait zegoen halakoren berririk ere, eta, aldiz, idazle hauek sinbolo gorenekotzat azaltzen eta duintzen duten hizkuntza laidoa, proskritu eta menperatu baten jabe ziren klase herritar galegoekin konpromisu nabarmena sinatzea. Ez bait da kasualitatea azpimailako eta zapaldu-takotzat sentitzen den galegoaren erabilera "naturala" gatazkatsu eta problematiko bilakatzea juxtu agresio kapitalistak —eta ezarpen politiko estatalaren baliokideak— nabarmendu eta ondorio dramatikoak sortzen hasi zirenean: emigrazio masiboa, goseteak, nekazaritzaren eta arrantzaren hondamena, miseria...

XIX. mendeko iratzarraldiak behin-betiko garrantzia izan zuen ondorengo historiarentzat, mende horretan, izan ere, ezarri bait ziren gure mendeko hogeigarren eta hogeitamargarren urteetako nazionalismoaren oinarriak, neurri horretan galegoarentzat espainolarenak ziren erabilera eskuditzaile edo nagusiak ere berreskuraturaz. Adierazgarria da, adibidez, erakunde nazionalista modernoaren lehen haziak "Irmandades da Fala" izena izatea: 1916. urtean eratu ziren, eta Castela, Villar Ponte, Risco, Otero Pedraio bezalako gizonen, gero Partido Galeguista-ren sortzaile izango zirenen, lehen harrobi politikoa izan ziren. Galegoa, hala, ekintza publiko, politiko eta kulturaletara heldu zen; aldizkariak sortu ziren; zientzia eta "goimailako kultura" egiten hasi zen galegoz, eta,aldi berean, sorketazko literaturak dezimononiko-izantzaren indarra hartu zuen, prosa konkistatuz jenero guztietan.

Jadanik gurearen aurre-aurreko garaian kokatuz, adeitasunez eta pazientziatz honaino lagundu gaituen irakurleari eskatuko genioke, utz dezala alde batera, hizkuntz gatazka galegoa beste gizarte-mota baterako (adib., katalanerako edo, beste neurri batean, euskaldunerako ere) balio dezaketen eskemekin asimilatze ko tentazioa. Izaera linguistikozko gatazka guztiek substratu ekonomiko edo/eta politikoa izaten dutela egia izanik ere, galegoaren kasuan kontutan izan behar da, testuinguru kolonialean txertatzen dela eta bertan hizkuntzaren berreskurapenak zentzu nabarmenki nazionala eta herritarra duela galego-hiztunen osaera sozialaren berarengatik, eta bertan batere tokirik ez dagoela hizkuntzaren nahikeriazko erabilerekin jolas egin nahi duten "diletantismo" entzat; burgesia ez-nazional ahul baten existentziak ere ezartzen dio izaera nabarmenki herritar hori, metropoliko hizkuntzari eta erabilerei dago-kienek artekaria eta mimetikoa bait da hala ere, batez ere burgesia txikian, oinarritzko nortasun-adierazgarri hori banarmenki berreskuratua izanik. Bestalde, normalizazioaren aurrerapenen handitasuna ulertzeko, komeni da jakitea, Francisco Rodríguez irakasle eta soziolinguistak elkarrizketa batean esan zuen bezala, "gure gizartearen gain mendeetan egikaritzen ari den domeinuaren produktua den hizkuntz ezarpen hura apurtzeko kontzientziazio-ahalegin bat egin behar izan zela; argi dagoena, zera da: galegoaren kasua bere drama, trauma eta ahulezia guztiekin eta, era berean, bere, nahi bada, menpekotasun onartutako guztiarekin ere, mendetako zapalkuntza baten, praktikoki XIV. mendetik honako zapalkuntzaren, produktua dela eta hori indartsuki ari dela gure psikologia eta gure jokabide soziala ezaugarritzen; beraz, dinamika guzti hori apurtu ahal izateko, ez-ohizko esfortzua egin behar izan zen, esfortzu izugarria, borrokatu ere barne-barnean sartuta-

ko zapalkuntza baten aurka borrokatu behar bait zen; gure kasuan, beraz, gizarte-klase jakin batzuren mailan eman zen hizkuntzaren atzerapen gogor bat, eta gero klase sozial horietan beretan berreskuratu zen, fenomeno adierazgarri eta bereizgarria izanik hori; era berean, oso inportantea da gure hizkuntzaren normalizazio-prozesua maila sozialean ematen ari dela ikustea eta, beraz, klase langileen eta zerbitzu publikoen mailan, langile-klase horiekin loturik dauden neurrian; beste gizarte batzuetan, berriz, ekimen pribatuek indar handiagoa izaten dute; edonola ere, kontzientzia nazionalik gabe ez da normalizazio linguistikorik izango”.

Pentsa liteke agian, administrazio autonomikoa eta horretatik ateratako lege eta dekretuak ezarri zirenean, gauzak funtsetik aldatu zirela maila legalean, eta gure herrian bertan zentratuturiko eta zuzenduriko planifikazio linguistikoaren itxura ere eman dezakete. Baina lege estatutario-autonomikoen azterketa zehatz bat egiten duenak egiaztatuko du, 70. urteetako lege frankisten (“Ley General de Educación”, 1970; “Hizkuntza erregional espainolen erabilera” arautzeko dekretua, 1975eko urrikoa) filosofia bera garatzen dutela, hura ukatu gabe; eta haietan, badakigu leundu egiten zela izpiritu asimilazionista, espainolaren benetako ofizialtasun bakarra gorabehera, galegoaren, euskararen eta katalanaren bigarren mailako erabilerei —erabilera erabat kontrolatu eta integratuei— atea irekitzeko. Argi geratzen da, beraz, galegoan eman ziren aurrerapen guztiak ez zirela lege-kontzesio graziosoengatik izan, horiek, gehienez ere, hizkuntza nazionalaren erabilera indibiduala eta fakultatiboa baimentzen bait dute; aurrerapen horiek, aitzitik, praktika normalizatzaile batetik etorriko dira; galegoaren erabilera beharrezko egingo duenetik behemailako funtzio menperatu eta marginal jakin batzuetara mugatzen zuen *arau sozialaren haustura* egikarituko duen praktikatik, kontraesan autonomikoak agerian jartzeko etengabe presionatzen ariituko den eta komunikabideetan, hezkuntzan, publizitatean, etab.etan espainolak dituen gotorleku nagusiak ukitzeke mantentzen jarraituko duen koofizialtasun itxurazko baten kortse estua gaindituko duen praktika normalizatzaile batetik.

Ez bait da kasualitatea legeria autonomikoak —obligazioak eta eskubideak dituen benetako hizkuntza bakar bezala espainola errekonozitzen duen lege konstituzionalaren alaba denak— galegoa erabili “ahal” izateaz, honen erabilera “sustatzeaz” eta “bultzatzeaz” eta eskubideak aitortzeaz hain maiz hitzegitea... Baina, bitartean, “Lei de Normalización Lingüística” (1983ko uztailakoa) deituak ez du ezartzen *modu preskriptiboan* galegoarentzat gorde-

tako erabilerarik eta ez du inolako pauta galegiztzaile eraginkor eta benetakorik ematen, eta oraindik ere espainolaren zerbitzuan jartzen da, hari onartuz bestela ere botere estatalak arras segurutzen dizkion eta domeinu historikoak ondo finkatzen dizkion eskubideak.

Ondorio moduan:

1. Galegoaren arazoa ez da hizlarien kopurua (estatistika ofizialek berek ematen dute % 80ko hitzun-portzentaia bat; ikasleen % 90ak baino gehiagok badaki galegoz hitz egiten, irakurtzen eta idazten, Hezkuntzako Kontseilaritzak onartzen duenez); baizik eta maila ofizialetan, maila publikoan, espainola dagoela oraindik nagusi, eta horrek alienazio-ondorioak uzten dituela, eta bi hizkuntzei erabilera kualitatiboki desberdina ematen zaiela. Egoera hori *behetiko* bultzada normalizatzailleak bakarrik jarriko du galegoaren alde, bultzada politikoki nazionalista eta kontzienteki abertzale batek, galegoari naturaltasun-izaera emanez edozein funtziotan, pribatuan nahiz publikoan... Eta hori izango da galdutako homogenotasun linguistikoa berreskuratzeko bide bakarra.

2. Galegoaren normaltasun-ezaren faktore argigarri bezala hain ekarria eta erabilia den "gutxiagotasun-konplexu" hori, baitaratu-tako espainolaren domeinuaren ondorioa besterik ez da, inola ere ez kausa; ondorio hori desagertu egiten da, ekintzaz demostratzen denean, galegoa ez dela gutxiago; hau da, adierazteko edo komunikatzeko edozein premietarako erabiltzen denean.

3. Etorkizunerako alternatiba bezala elebitasuna emateak ez du, inola ere, galegoaren bizitzarik segurtatzen, baizik eta hizkuntza menperatzaile izaten jarraituko lukeen espainolerako iraganbide asimilatiboa. "Elkarbizitza baketsu" moduko baten exaltazioa egiteak —esanez, gainera, horrek kultur "aberastasun" estimaezina suposatzen duela— ezkutatu egiten du gizarte bakar batean bi kode izate alferrikakoa dela, hiztuna beti presentzia eta errentagarritasun sozial handiagoa duenaren alde jarriko dela, eta, azken batean, sospetxagarria gertatzen dela elebitasunaren eszelentziak predikatzea, hain zuzen, gizarte linguistikoki ez-normalizatuetan, bitartean elebakartasun soziala denean munduko hainbat eta hainbat herriren egoera normala, aparte utziz horietako biztanleen kultur maila, bestelako hizkuntza baten edo gehiagoren ezagupen lagungarria.

Literatura galegoa

Literatura galegoari buruzko informazioa laburtasunez eman beharrak, kualitatiboki eta kuantitatiboki kultur adierazpen galegorik garrantzitsuenetako baten ekintza nagusi direnak gain-gainetik laburbiltzera behartuko gaitu; hain zuzen, literatura bait da gehien nabarmendu zena rexurdimento-an, hau da, gure nortasun propioaren kontzientzia bere zeinu erakargarrienen bitartez berpizten. Literatura galegoa kontsidera daiteke —gutxienik XIX.eko “iratzarpen”etik 1936rarte— sentimendu abertzalearen berreskurapenaren ideologia nazionalista baten eraketaren simetriko perfektua, gainera —eta hori izango du ezaugarririk azpimarragarrietako bat— gizartearen gainerakoaren kontzientzia nazionalaren aurrerakadaren beraren gainetiko kalitatea eta originalitatea ditue-na (jenialak izanik kasuren batean). Argi dago, literatura galegoa esatean, zera ulertzen dugula: metodologi erizpide zuzen bakar-aren arabera (erabilitako hizkuntza + herriaren *barrutik* egindako konposizioa, psikologikoki eta kulturalki hitz eginez), galegoz idatzitako literatura, dena delarik gaia eta ikuspegia; eta galegoa barregarri erabiltzen duten erabilerak eta, horregatik, galegoaren aurkakoak direnak bakarrik utziz kanpoan, hots: hizkuntzarentzat eta honen literaturarentzat duintasunezko kultur gehikuntzarik inola ere ez dakartenak. Kronologikoki, ondorengo epealdi haue-tan ordenatuko dugu literaturaren eboluzioa:

1. Erdi Aroko literatura galegoaren loraldia XII. mende-bukaera eta XIV.aren erdialdea bitartean gertatu zen, poesiaren benetako ospealdia ezagutuz (ia 200 poeta ezagun, 2.000 baino gehiago konposizio kontserbatu). Horrek bide ematen digu hiru jenero nagusi-tan banatutako ahozko poesia aberatsa izan zelako hipotesia egite-ko: maitasun-kantua, nagusiki maitasun-kanta probentzalen era-ginez osatua, «maitasun gortesau»aren topiko kontsagratu guztiak zituen, nahiz eta, oro har, izaeraz benetakoagoa izan, eta ez inspi-ratzen zeneko hura bezain artifiziosoa eta erretorikoa; lagun-kan-tua —aurreko poesia forma herritar ahozkoen teknika altuarekin berregindako poesia— Erdi Aroko poesi sorkuntza galegorik ori-ginalena da: horretan, emakumearen ahotsak hitz egiten digu, ba-karrik nahiz amarekiko edo konfidente batekiko elkarrizketaren bitartez, lagunaz hitz egiten digu, (horregatik izena) eta honekiko erlazioaz, izadia ere jarriz eginkizun aktiboa jokatzen, eta musika eta dantza oso kontutan dituen konposizioa eginez; azkenik, lai-dozko edo madarikaziozko kantua, gure nazioan hain sustraitua dagoena eta herri-poesiaren elementu satiriko eta umorezko bizie-

nak jasotzen dituen —estilistikoki orraztuz— eta gaur oraindik ere interes historiko eta soziologikorik handiena gordetzen duena, garai bateko instituzioen funtzionamenduaren, ohitura sozialen, gertaera politikoen benetako ispilu bait da. Prosan, testu juridiko, haxiografiko, historiko, didaktiko eta nobela gisakoak ditugu (Bretainia, Frantzia edo Greziako gaiekin).

2. Galiziaren menperatze ekonomiko eta politikotik sortu zen espainieraren ezarpen astitsu eta progresiboarekin, “mende ilunak” deituak etorri ziren, XIX. erarte berrindartuko ez zen galego idatzia eta, beraz, literatura, ia erabat galduz; beraz, jarraipenaren etenaldia gertatu zen Erdi Aroko literaturarekiko eta, bakar-bakarrik, bilantzikoek, Minerva-Festetako poemek eta XVIII. ean autore ilustratuen poesiaren batzuk hautsi zuten etenaldi hori.

3. Gure nortasunaren berreskurapen-prozesua nabarmena da jadanik XIX. mendearen lehen urteetatik eta mende honen bigarren herenean herriaren kezka jasotzen duten eta beren arazoez informatzen gaituzten idazle askoren testigantzak dauzkagu. 1853an Xoán Manuel Pintos-ek *A gaita galega* argitaratu zuen, Berpizkundearen lehen liburua galegoa: galegoaren defentsa sutsua egiten zuen eta herriak jasaten zuen egoera ekonomikoaren (Galizia = “lastozko idia”, “altzairuzko eztenak” txikitua) eta kolonizazio zorrotzaren ondorio sozial eta psikologiko kaltegarrien salaketa argia. Oraingo epe honetan, ezinbestekoa da hiru izen jasotzea, horiek bakarrik nahikoa izango bait lirateke berpizten ari zen literatura hari gorputz emateko. Nagusiki eta batez ere, **Rosalía de Castro** (1837-1885): berak, emakume eta galego izateagatik jasaten zuen marginalitate bikoitzetik abiatuz, jakin izan zuen jeniarki interpretatzen bere herriaren marginalitatea Estatu espainolaren barruan, eta bere poesian adierazi zituen, alde batetik, bere herriki-deen psikologia eta duintasunezko irudia (*Cantares Gallegos*, 1863); bestetik, klase langile galegoari egiten zitzaion etengabeko agresioaren ondorio izugarriak kantatu zituen, “haien penak ni-reak bailira” sentituz eta hala idatziz (*Follas novas*, 1880), eta literatura galego normal baten eraikuntzaren alde borrokatzen ari zelako kontzientzia garbiarekin, gainera, jarrera feminista ausarta erakutsiz bera bizi zen gizarte galego edo espainolaren barnean. Manuel **Curros Enríquez** (1851-1908), beste lanen artean, *Aires da miña terra*-ren (1880) egilea: ideal demokratiko-errepublikano baten alde jarritako idazlearen kasu singularra da, unibertsalista eta, neurri horretan, aberriaren beraren errebindikazioarekin kontraesanean zegoena; baina, hala ere, ez zituen erabat hil bere herriarekiko sentimendu apologetikoak eta bere produkzioaren bigarren

aldian jarrera antiinperialistak hartu zituen nabarmenki: bertso-egile aparta izanik, bere obra XIX.eko historia galegoaren lakra odoltsueneren lekuko ederra da. Eduardo **Pondal** (1835-1917), gure iragan historikoaren gloria berreskuratzen saiatu zen poeta aberzalea izan zen, arrazaren bardo sentitzen zena, antzinako poeta zaharren oinordeko jatorra, gerlari saiatuen lagunkide eta galegoei beren gogoko geroa zuzentzen utziko zien berreraikuntza nazionalaren predikatzaile nekazina: historia hori, azken finean, liberaziozko etorkizun baten justifikazio eta estimulu da aldi berean, non zeltismoak edo zeltomaniak eginkizun nabarmenki identifikatzaile edo errebindikatzaile jokaten bait du.

4. Hurrengo epealdi nabarmenki mugatua, 1916aren inguruan kokatuko genuke, "Irmandades da Fala" (Hizkuntz Ermandadeak) eratu ziren urtean, horiek izan bait ziren nazionalismo modernoaren motore eta "Xeración Nós" deituaren hazi; hogeihogei-hogei hamargarren urteetan lan politiko-literarioa egin zuten honako dimentsio hauetan: a) jenero literario *guztien* garapena *galegoz*: prosa sorketazkoa, saiakerakoa, teatroa, herri-kultura, kultura zientifikoa, prentsa, atzerritarren itzulpenak galegora; b) literatura galegoa irekitzea Europako edo bestetako korrante berritzaileetara; c) erlazio jarraia kultur mundu portuguesarekin. Epealdi honetan funtsezkoak izan ziren izenok: **Castelao** (1886-1950), maila goreneko pentsalari eta politiko nazionalista, erbestean hila, doktrinaren arloan hainbestetan nazionalismo galegoaren biblia kontsideratzen den *Sempre en Galiza* (1944) lanaren eta fikziozko beste obra jadanik klasikoaren egilea: *Cousas*, *Os dous de sempre*, etab.; **Risco** (1883-1963), pentsaera nazionalistaren teorizatzailea, autore teatrala, etnografoa, *Nós* aldizkariaren zuzendaria; **Otero Pedraio** (1888-1976), obra zabaleko nobelista, geografoa, dramaturgoa eta saiogilea. Poesian, aipatzekoak dira **Manuel Antonio** (1900-1930), poeta galegoen arteko abangoardistena **Amado Carballo**-rekin (1901-1927) batera, hizkera poetiko galegoaren berritzaileak biak, eta baita **Cabanillas** (1876-1959) ere, aurrekoekin erlasionaturiko autorea, literatura galegoaren idazlerik oparoenetakoa, poesia abertzale oso borrokatzailea zuena eta beste jeneroak landu zituen, bere lemaen egia frogatuz: "Hizkuntza dugu geure ezkutu".

5. 36-39ko gerrak eta haren emaitzak berriro errepresioa ekarri zioten galegoari, eta bere literatur adierazpenaren isilerazpena; emigrazioa (nagusiki Argentinakoa) bihurtu zen orduan kultur sorketa galegoaren foko, honako hauen maila eta esfortzuko egileekin: Seoane, Emilio Pita, Lorenzo Varela, Blanco Amor (literatur historia garaikidearen gako bihurtu diren bi nobelaren egilea: A

esmorga eta *Xente ao lonxe*), eta beste asko. Galizian bertan, berreskurapena hogeitamargarren urteen inguruan kokatu behar da, Iglésia Alvaríño (1947, *Cómaros verdes*), Díaz Castro eta poeta-belaunaldi berriarekin: Manuel Maria, gaur egungo poeta galegoen arteko oparoena, hamar hizkuntza baino gehiagotara itzulitako obra duena; Novoneyra, paregabeko indarra duen poesia epiko baten egilea; Nédez Ferrin, originaltasun eta ekimen sortzaile handiko poeta eta narratzailea; Celso Emilio Ferreiro desagertua, *Longa noite de pedra* ezagunaren egilea. Aparteko kasua da, tematiko eta estilistikoki, Alvaro Cunqueiro zenarena: poeta, narradore, dramaturgoa, eta galegoarentzat fantasiako edo fikzio literariozko munduak birsortu zituen; eta berdin Neira Vilas-en kasua, Habanan bizi izan zena, atzerabegirako eta mundu landatarreko tematikaren narratzailea. Gaur egungo antzerki galegoak, banatzeko, editatzeko eta aurkezteko egitura egonkorra ditu; aipagarriak dira "Escola Dramática Galega" eta "Luis Seoane" Antzerki-kooperatiba. Literatura galegoak gaur dituen poeta, nobelista, teatro-autore, saiogileen (batez ere nabarmengarriak ekonomia, historia eta soziolinguistikako arloetakoak) nominak gainezkatu egingo luke aipamen edo hautapenezko edozein saio minimoki ekuanime. Horregatik, dokumentaziorik gabeko baieztapen batekin bukatuko dugu, honaino jarraitu gaituen euskal irakurleri eskatuz, baieztapen hori har dezala benetako eta egiaztagarri bezala, eta ez joranak errealtatearekin nahastetik edo inolako izpiritu "idiliko"-tik sortutakotzat: literatura galegoa, gaur egun, kualitatiboki hitz eginez, produktu osoro heldua da, munduko beste edozein produktu normalen pareko; menperatua, infrabalaratua edo ezkutatua, Galizia orokorki dagoen neurri berean; jenero jakin batzuk, poesia edo saioa, adib., bereziki garatuak dituen eta zain dagoena, behar bezala prestatuak, "garaia noiz etorriko", Pondal-ek, gure himnoaren egileak, kantatu zuen bezala.

Artea

Zail da arteak Galizian izan duen eta duen adierazgarritasuna hitz laburretan ematea. Arlo zabala dugu artearena, erabili beharreko datuak eta kontzeptuak ugariak dituen arloa. Sorburuetatik gaur arteko artearen sintesia egin nahi izatearen arriskua dago, eta etapa, autore eta obren zerrenda hutsean eror daiteke. Saiatuko naiz gaiaren ikuspegi oso orokor bat ematen, hiru bloke handitan

banatuz: arte-historia galegoaren gertakari, mugimendu ed' estilo esanguratsuenak aipatzea; gogoeta bat egitea XX. mendeko adierazpenei buruz; eta, azkenik, herri-artearen gaia ukitzea.

Prehistoriatik gure egunotarainoko ibilbidea —ia telegrafikoa— eginez, azkar ikus dezakegu, badagoela etapa edo estilo-sail bat Galiziako bereizgarriagozat hartzen dena. Baieztapen hori onar daiteke bere orokorrean, baina gaur egun egiteko dago balioztapen berriak ekarriko dituen berrikuspen bat. Gehiegizko hautapen bat eginez, seinala daitezke ideia horri erantzuten dioten trazu batzuk. Prehistoriatik erromanizazioarte, Megalitismoaren fenomenoak azpimarratzea komeni da, gure lurraldean zehar zabaldutako *mamoa* izenekoak (trikuharrien tankerakoak) sailekin; geroago, Kastro zelten Kultura daukagu, funtsezko etapa bezala kontsideratua Galiziako habitataren eta, baita ere, arte galegoaren garapenean: pentsa dezagun, adibidez, jadanik Brontze-Aroan hasita adierazpide nagusienetako bat izan zen urregintzan, denboran zehar gure egunetaraino plasmatuko diren teknika eta motiboak erabiltzen dituenen. Labarretako grabatuak dira bere ugaritasunagatik eta beraietan errepresentaturik dauden marrazki printzipioz enigmatikoengatik gehien erakartzen duteneko beste gai bat; petroglifoek denbora-epe benetan zabala hartzen dute, eta horien datazioa eztabaida-gai da ikertzaileen artean.

Kristautasunaren lehen denborak izan ziren arte galegoaren beste mugarrietako bat; baina ez zuen agerpen askorik utzi. Erromanikoa izan zen gehien garatu zen estiloa, eta, horrela, sortzez atzerritarra zen estilo bat Galizia osoan zehar zabaldu zen, bertako sentikortasunarekin erabat identifikatzen iristeraino. Puntu honetan, Santiago-Bidea funtsezkoa izan zen eta Santiago de Compostela bera ere bai, garai hartako agerpenetan bete-beteko eragina izango zuen kulturazko eta artezko zentru bezala taxutu bait zen. Gotikoari dagokionez, bertako adierazpen bezala kontsideratzen ez den estiloa dela esaten da; baina ezin da ahaztu Eskeko Ordenek zein egiteko garrantzitsua izan zuten erromanikoaren aboluzioan eta estilo berriaren ezarketan mementu hartatik aurrera burgesia berria garatuko zen hirietan.

Zentralismoak bere ereduak ezarri zituen bi mendeen ondoren, arte galegoaren adierazpenik gorenena kontsideratzen dena eman zen: Barrokoa. Mugimendu hau ulertzeko, elizaren eta, geroago, nobleziaren botere handia izan behar da kontutan. Lehenengoak eginak hiri-barruko nahiz landa-munduko obra handiosoak ditugu, eta baita ere monastegiak eta komentuak, katedrale eta landa-elizak, estamentu horren boterearen erakuskari nabarmen-nabar-

mena; nobleziak eta halako burgesia batek jauretxeak eraiki zituen, kokaeraz eta erabileraz eite landatar nabarmenekoak, baina aberats-aberatsak. Santiago de Compostela eta Celanova, Oseira, Sobrado dos Monxes, Monfero, etab. bezalako monastegiak izan ziren zabalkuntz gune; ez, noski, berriak, sortu zirenetik hala izan ziren eta benetan. Mementu honentantxe zabaldu ziren, baita ere, Galiziaren hain bereizgarriak diren monumentu horiek: "cruceiro"ak eta "petos das ánimas" deituak, tradizioz sinestuna zen herri baten adierazpenak eta elizak bere ideologia inposatzeko —ez, noski, zailtasunik gabe— probetxatzen jakin zituenak.

Artearen Historian zeharreko ibilbide azkar honen ondoren, urrats handi bat emango dugu XX. mendeko mugimenduak aztertzeko, beste ikuspegi batetik oraingoan. Denboraldi honetan, hiru periodo bereizten dira, gerra zibilak eta "longa noite de pedra"k mugaturik. Lehenengoan, berpizte indartsua edo, hobe, berrikuntza gertatu zen; bigarreanean, emigrazioaren artea eman zen, eta hirugarrena, gaurko garaiak osatuko luke.

Mendearen hasierako hamarkadetako artea, mugimendu nazionalista bati erantzunez sortu zen eta arras gainditu zituen XIX.a-ren bigarren erdialdiko azalpenak, erromantizismoak eta askotan folklorismoan erortzen zen errerealismoak ezaugarritzen zituztenak. Garai honetan finkatu ziren ondorengo ihardueraren oinarriak, abangoardiako eta kalitatezko arte galego bat bazela erakutsiz. Artista askok Galizian hasi zuen bere obra, baina erbestean jarraitu behar izan zuen geroago; beste batzuk, areago, beren lurretik kanpora lan egin behar izan zuten erabat. Garai hauetakoen artean, Castelaoren irudia diskutiezina da mugimendu honen errepresentatzaile nagusi bezala eta, berebat, ondoren etorri zitzaizkion artisten inspiratzaile bezala; ezin ditugu aipatu gabe utzi beste hauek ere: Carlos Maside, Souto, Colmeiro, Laxeiro, Failde, Eiroa, Luis Seoane, Diaz Pardo —azken hauek kultur zentru nagusi den Sargadelos horren sortzaile eta bultzatzaile— eta beste abar luzea. Ourense-ko nukleoak —Risco-ko "artistiñas"— lehen belaunaldien eta gure egunotan egiten ari den artearen arteko lotura erre-presentatzen du.

70. urteetatik aurrera, artista-talde desberdinak sortu ziren: ainguraturik geratua zeuden halako egoera batzuren berrikuspen-kontzientzia sortzen saiatzen ziren, eta hamarkadaren bukaera aldean jadanik bigarren mugimendu berritzailea deitzen dena eratu zuten eta, erakuskari bezala, 1980. urtean "Atlántica"ren sorpena eman zuena sortzeko giroa eratu zuten.

Joeren aniztasuna, artista-kopuru altua, diseinua bezalako adierazpide berri desberdinak halakoak izateagatik eta, batez ere, behar adinako perspektibarik ez izateagatik, puntu honetara iristean, benetan zail gertatzen da gaurko egoeraren sintesi bat egitea. Argi dago gaur Galizian gauza berriak egiten direla eta obra baten bidez berritzen ari dela. Agian izango da —horrelakorik existitzen bada— gure nortasun propioa loturek ekartzen dituzten klitxerik gabe berritzeko eta indartzeko denominadore komuna. Arte plastikoetan, Galizia garapen garrantzitsua lortzen ari da, eta ez bakarrik egile berrien bitartez, baita lehenagoko garairen batean bere bideari ekin ziotenen bitartez ere.

Ez genuke bukatu nahi arte tradizionalari, herritarrari, tartetxo bat egin gabe: izan ere, bere ingurunean izugarritzko garrantzia izan zuen eta gaur desagertutako eragiten dion aldaketa-prozesu bat jasaten ari da, hain beharrezkoa duen berrikuntzarik gabe, ez bada salbuespen batzutan. Arte honi ukatu egin zaio tradizionalki arte-kategoria hori; geroago, bigarren mailako arte bezala kontsideratua izan da; eta, hurrena, elementu bereiztaile bat eta gure nortasunaren baieztapena bilatu nahi zuten garaiko artistek inspirazio-iturri eta eredu bezala erabili zuten mementua iritsi zen. Herri-arteak ezaugarritzen du, lerro nagusitan, komunikaziorako adierazpide kolektiboak izateak eta obra erabilgarriak sortzeak. Ezauzarri komunak izaten dituzte herri-artearen azalpen desberdinek, arkitekturak —*cruceiro*-ak, *petos das animas*, garaiak eta etxe eta barrundegietako eraikuntz elementuak—, zeramikak, ehungintzak, urregintzak, pitxi-lanketak, otargintzak, xerragintzak... beren funtzionalitatea, adibidez, baina baita ere zentzu estetikoa, eta beren eboluzio geldoa, forma berrien aurrean. Obra xumeak izaten dira, baliabide handirik gabe egindakoak, eta beren efektu estetikoa baliabide urriak erabiltzetik ateratzen dutenak.

Gaia tratatzerakoan, funtsezkoa iruditzen zaidan kontzeptu-sail bat presente egon da, era inplizitoan, artikulu honen garapenean. Horietako batzu elkarrengandik banaezinak dira; bestetan batzuk besteen ondorio izaten dira eta, inoiz, elkarrekin kontraesanean egoten dira. Kontzeptu horiek erabiltzen dira gaur eta azken garaietan aztertzen ari dira, arte galegoaren planteamendu berriak direla eta. Horien artean, hauek azpimarratuko genituzke: krea-zioa - komunikazioa - testuingurua - historia - tradizioa - etenaldia - abangoardia - gizabanakoa - kolektibitatea - erabilera - kontsumoa - gozamena - industria...

Euskaratzailea: Gotzon Nazabal

M.P.G.N. - B.B.

LENGUA, LITERATURA Y ARTE**LANGUE, LITTERATURE ET ART**

Lengua: Partiendo de la afirmación de la realidad de la lengua gallega como vehículo de comunicación de un pueblo perfectamente definido históricamente como nación, el artículo expone la quiebra lingüística que ha sufrido la misma como efecto de una quiebra política previa. Esta se remonta al siglo XIV y a la victoria de Enrique de Trastámara, que provocará la entrada de una nobleza foránea en Galicia imponiendo su lengua. Esta política de imposición lingüística será continuada por los Reyes Católicos y los Austrias, acentuándose con los Borbones. Algunos pensadores racionalistas del XVIII (Feixó, Cornide, Sarmiento), superando los prejuicios, inaugurarán una nueva mentalidad, que dará su fruto en el XIX con el inicio de recuperación de la identidad gallega, movimiento que se caracteriza por su vinculación con las clases populares y sienta las bases del nacionalismo gallego moderno.

El conflicto lingüístico gallego presenta características peculiares y no debe ser asimilado a esquemas que pudieran ser válidos para otros casos. Es cierto que el gallego cuenta con un alto número de parlantes (80% según datos oficiales). Pero si todo conflicto lingüístico tiene un fondo económico y político, en el caso gallego es preciso tener en cuenta el contexto específico colonial de Galicia, la imposición del español a nivel oficial, y el uso cualitativamente diferente de una u otra lengua (marginación del gallego), y el tan cacareado «complejo de inferioridad» gallego, que no es sino efecto —no causa— del dominio histórico español interiorizado.

Vuelto a la actualidad, el artículo analiza en detalle la nueva legislación lingüística y critica severamente la cooficialidad ilusoria, acusando que en el fondo se mantiene la misma filosofía asimilacionista de las leyes franquistas de los años 70, que deja intacta la prepotencia del español y la lengua gallega relegada a funciones inferiores. Rechaza el bilingüismo como alternativa y constata que el empuje normalizador del gallego se está dando gracias, no a favores legales, sino al empuje desde abajo, políticamente nacionalista, socialmente democratizador, conscientemente patriótico.

Literatura: El florecimiento de la literatura gallega medieval se produce entre finales del siglo XII y mediados del XIV: 200 poetas conocidos y más de 2.000 composiciones conservadas dan testimonio de este esplendor. Las cantigas de amor, de amigo y de escarnio representan los tres géneros poéticos máximos, dejando de lado los textos jurídicos, hagiográficos, históricos, didácticos o novelescos en prosa. Con la progresiva imposición del español, derivada del sometimiento económico y político de Galicia, a partir del siglo XIV, decae la literatura gallega, que no se recuperará hasta el siglo XIX.

El desarrollo de la literatura gallega moderna es perfectamente simétrico a la recuperación del sentimiento patriótico y a la formación de una ideología nacionalista, si bien con una calidad y originalidad superiores al avance de la conciencia nacional en el resto de la sociedad. En 1853 Xoán Manuel Pintos publica A gaita

gallega, primer libro gallego del «Rexurdimento», con una fervorosa defensa de la lengua y clara denuncia de la situación económica. Rosalía de Castro, reaccionando desde su doble marginación como mujer y como gallega, Manuel Curros Enríquez, republicano y antiimperialista, y Eduardo Pondal, poeta patriótico que trata de recuperar el pasado histórico y volver a las raíces nacionales, pueden ser considerados como las figuras más destacadas de este período.

Alrededor de 1916, año fundacional de las «Irmandades de Fala», se da un vasto movimiento literario que en los años subsiguientes, hasta la guerra, se esforzará en extender la literatura a todos los géneros y campos, asimilando las corrientes más renovadoras y de vanguardia, traduciendo al gallego importantes obras de literatura extranjera y estrechando también los lazos con la cultura portuguesa. Abundan los nombres ilustres de este período (Castelao, Risco, Otero, Pedraio, Manuel Antonio, Amado Carballo, Cabanillas), así como luego, en el período que sigue a la guerra y a la renovada represión del gallego, tanto en el exilio como en el interior, mereciendo ser destacado el nombre de Alvaro Cunqueiro, sin olvidar por ello a otros autores de gran altura como al novelista Blanco Amor, los poetas Manuel María, Novoneyra y Méndez Ferrín, al autor de la célebre *Longa noite de pedra* Celso Emilio Ferreiro, y un largo etcétera.

Actualmente la literatura gallega, aunque ignorada e infravalorada (como lo es Galicia en general), es un producto plenamente maduro, en cuanto a su calidad se refiere, ofreciendo un nivel equiparable a cualquier otra literatura normal en el mundo.

Arte: El concepto de «arte gallego» puede prestarse a equívocos, pero ello no impide que, dentro de unos límites, podamos hablar con pleno sentido de un arte y de unas obras de arte gallegos. Precisamente en nuestros días estos conceptos se hallan sometidos a revisión.

De la prehistoria podemos destacar, en primer lugar, los campos de mambas megalíticas, dispersos por todo el país. En un período posterior se nos muestra la Cultura de los Castros, etapa fundamental que con sus motivos y técnicas sigue ejerciendo influencia hasta nuestros días; igualmente la pintura rupestre, llamativa por su abundancia y por los dibujos enigmáticos, y los petroglifos de difícil datación.

El Románico se desenvuelve con fuerza en Galicia, llegando a identificarse plenamente con la sensibilidad autóctona. El Camino de Santiago y esta misma ciudad, que se constituye en centro de irradiación cultural, serán fundamentales en este desarrollo. El Gótico se desarrolla preferentemente en las ciudades donde residen las Ordenes Mendicantes y en las ciudades donde a partir de este momento se desarrolla la nueva burguesía.

Tras dos siglos en los que el centralismo impone sus modelos, tiene lugar lo que suele considerarse como la máxima expresión del arte gallego: el Barroco. Por un lado la Iglesia, rica y poderosa, con las grandiosas obras tanto urbanas como rurales, catedrales, monasterios, conventos, iglesias, que dan evidencia del poderío de este estamento, por otro lado la nobleza y cierta burguesía, que edifican los «pazos» de carácter y finalidad rurales, pero de gran riqueza igualmente, han elevado a su máximo esplendor el Barroco gallego. Pueden citarse como ejemplos

más notables la Catedral de Santiago de Compostela, los monasterios de Celanova, Oseira, Sobrado dos Monxes, Monfero, etc. También son de esta época los tan característicos y populares «cruceiros» y «petos das ánimas», expresiones ciertamente populares de una gente tradicionalmente creyente a la que la Iglesia supo aprovechar e imponer, no sin dificultades, su ideología.

El siglo XX puede dividirse en tres períodos marcados por la guerra civil y la «longa noite de pedra». La primeras décadas del siglo conocen un movimiento de renovación artística que supera el romanticismo y el realismo, a veces no exento de folklorismo, del siglo XIX. Pero este nuevo arte de vanguardia se verá sorprendido por la guerra. Así un segundo período será el arte gallego en la emigración. A partir de los años 70 se inicia un nuevo (segundo) movimiento de renovación, que trata de expresar y revitalizar la identidad gallega sin someterse a clichés y estereotipos que supongan ataduras. El artículo destaca en especial el desarrollo de las artes plásticas en los últimos años y finaliza poniendo de manifiesto las dificultades que, por el contrario, atraviesa el arte popular.

Langue: Cet article se base sur l'affirmation de la réalité de la langue galicienne comme véhicule de communication d'un peuple parfaitement défini historiquement comme nation, et explique l'échec linguistique de cette langue dû à un échec politique préalable. Ce dernier remonte au XIVE siècle et à la victoire d'Henri de Trastámara qui provoquera l'entrée d'une noblesse étrangère en Galice en imposant sa langue. Cette politique d'imposition linguistique se poursuivra avec les Rois Catholiques et la maison d'Autriche, et elle s'accroîtra avec les Bourbons. Quelques penseurs rationalistes du XVIIIe (Feixó, Cornide, Sarmiento) surmontent les préjugés et donnent naissance à une nouvelle mentalité qui donnera ses fruits au XIXe siècle avec les débuts de la récupération de l'identité galicienne, mouvement qui se caractérise par son rapport étroit avec les classes populaires et qui établit les fondements du nationalisme galicien moderne.

Le conflit linguistique galicien présente des caractéristiques particulières et ne doit pas être assimilé à des schémas qui pourraient être valables pour d'autres cas. Il est certain que le galicien est parlé par une grande partie de la population (80% selon les données officielles). Mais s'il est vrai que tout conflit linguistique relève de l'économie et de la politique, dans le cas galicien il faut tenir compte du contexte spécifique colonial de la Galice, l'imposition de l'espagnol au niveau officiel, l'utilisation qualitativement différente d'une langue ou de l'autre (marginalisation du galicien), et le fameux «complexe d'infériorité» galicien, qui n'est que l'effet — et non la cause — de la mainmise historique de l'espagnol intériorisé.

L'auteur revient à l'actualité et analyse en détail la nouvelle législation linguistique, elle critique sévèrement la coofficialité illusoire et accuse le fait que dans le fond on maintient la même philosophie assimilationniste des lois franquistes des années 70 qui laisse intacte la supériorité de l'espagnol et relègue la langue galicienne aux fonctions inférieures. Elle refuse le bilinguisme comme

alternative et constate que la poussée de normalisation du galicien vient, non des faveurs légales, mais de la pression exercée par les classes populaires, politiquement nationalistes, socialement démocratisatrices, consciemment patriotiques.

Littérature: L'épanouissement de la littérature galicienne médiévale se produit entre la fin du XIIe siècle et la moitié du XIV: 200 poètes connus et plus de 2000 compositions conservées témoignent de cet essor. Les chansons d'amour, d'ami et satiriques représentent les trois principaux genres poétiques, mis à part les textes juridiques, hagiographiques, historiques, didactiques ou romanesques en prose. C'est avec l'imposition progressive de l'espagnol, dérivée de la soumission économique et politique de la Galice, à partir du XIVe siècle que la littérature galicienne décroît, et elle ne se récupérera qu'au XIXe siècle.

Le développement de la littérature galicienne moderne est parfaitement symétrique à la récupération du sentiment patriotique et à la formation d'une idéologie nationaliste, mais cependant avec une qualité et originalité supérieures au progrès de la conscience nationale dans le reste de la société. En 1853, Xoán Manuel Pintos publie *A gaita gallega*, premier livre galicien du «Rexurdimento», où il fait une défense chaleureuse de la langue et une claire dénonciation de la situation économique. Rosalia de Castro, en réagissant face à sa double marginalisation en tant que femme et en tant que galicienne, Manuel Curros Enríquez, républicain et anti-impérialiste, et Eduardo Pondal, poète patriotique qui essaie de récupérer le passé historique et retourner aux sources nationales, peuvent être considérés comme les personnages les plus remarquables de cette période.

Vers 1916, année de la création des «Irmandades da Fala», apparaît un vaste mouvement littéraire qui, pendant les années suivantes, jusqu'à la guerre, s'efforcera d'étendre la littérature à tous les genres et à tous les domaines, en assimilant les courants les plus rénovateurs et d'avant-garde, en traduisant au galicien d'importantes oeuvres de la littérature étrangère et en resserrant aussi les liens avec la culture portugaise. Nombreux sont les auteurs illustres de cette période (Castellao, Risco, Otero, Pedraio, Manuel Antonio, Amado Carballo, Cabanillas), ainsi que plus tard, dans la période qui suit la guerre et la nouvelle répression du galicien ceux qui ont écrit de l'exil comme à l'intérieur; parmi eux nos pouvons citer Alvaro Cunqueiro, sans oublier pour autant d'autres auteurs de grande importance comme le romancier Blanco Amor, les poètes Manuel Maria, Novoneyra et Méndez Ferrín, l'auteur de la célèbre *Longa noite de pedra* Celso Emilio Ferreiro, et un long etcétéra.

Actuellement la littérature galicienne, quoiqu'ignorée et sous-valorisée (comme l'est la Galice en général), est un produit pleinement mûr, quant à sa qualité, offrant un niveau comparable à celui de toute autre littérature normale dans le monde.

Art: Le concept d'«art galicien» peut prêter à équivoque, mais cela ne nous empêche pas de pouvoir parler, dans certaines limites, d'un art et d'oeuvres d'art galicien dans le vrai sens du terme. Précisément de nos jours ces concepts sont soumis à révision.

De la préhistoire nous pouvons remarquer, en premier lieu, les champs de monticules mégalithiques, dispersés dans tout le pays. Dans une période ultérieure nous voyons la Culture des Castros, étape fondamentale qui avec ses motifs et ses techniques continue d'exercer son influence jusqu'à nos jours; de même que la peinture rupestre, frappante par son abondance et par les dessins énigmatiques, et les pétroglyphes de difficile datation.

L'art Roman se développe avec vigueur en Galice, et parvient à s'identifier pleinement avec la sensibilité autochtone. Le Chemin de Saint Jacques et la ville du même nom qui constitue le centre de rayonnement culturel, joueront un rôle fondamental dans ce développement. L'Art Gothique s'épanouit principalement dans les villes où résident les Ordres Mendiants et dans celles où à partir de ce moment la nouvelle bourgeoisie prend de l'importance.

Après deux siècles où le centralisme impose ses modèles, apparaît ce que l'on considère la plus grande expression de l'art galicien: le Baroque. D'une part l'Eglise, riche et puissante, avec ses oeuvres grandioses, tant urbaines que rurales, cathédrales, monastères, couvents, églises, qui mettent en évidence le pouvoir du clergé, d'autre part la noblesse et une certaine bourgeoisie, qui construisent les «pazos» à la finalité et au caractère ruraux, mais également d'une grande richesse, ont élevé le Baroque galicien à sa plus haute splendeur. Nous pouvons citer comme exemples les plus remarquables la Cathédrale de Saint Jacques de Compostelle, les monastères de Celanova, Oseira, Sobrado dos Monxes, Monfero, etc. De cette époque sont aussi les «cruceiros» et «petos das ánimas» si caractéristiques et populaires, expressions certes populaires de gens traditionnellement croyants auxquels l'Eglise sut imposer, non sans difficultés, son idéologie.

Le XXe siècle peut se diviser en trois périodes marquées par la guerre civile et la «longa noite de pedra». Les premières décennies du siècle connaissent un mouvement de renouveau artistique qui dépasse le romantisme et le réalisme, parfois non exempt de folklorisme, du XIXe siècle. Mais ce nouvel art d'avant-garde sera surpris par la guerre. Ainsi la seconde période sera celle de l'art galicien dans l'émigration. A partir des années 70 commence un nouveau (second) mouvement de renouveau, qui essaie d'exprimer et de revitaliser l'identité galicienne sans se soumettre à des clichés et des stéréotypes qui impliquent des assujettissements. L'article met spécialement en évidence le développement des arts plastiques ces dernières années et conclut en soulignant les difficultés auxquelles doit faire face, par contre, l'art populaire.

Nazionalismo galegoa (1840-1975)

Xosé Estévez

Nazionalismo galegoak ereiaro bat izan zuen, pregalegismoa, gero nazionalismoa berez deituan, galegismoan, mamitu eta umatuko zena.

Pregalegismoa (1840-1916)

Denboraldi luze honetan, bost korrante ideologiko-politiko eman ziren, tematikoki eta kronologikoki ondo bereziak: Probintzialismoa, «Rexurdimento»a, Federalismoa, Erregionalismoa eta Agrarismoa.

Probintzialismoa (1840-50) eta Carral-eko Martiriak

Galizia batasun politiko-administratibo bezala ulertzetik abiatzen den erantzun politikoa da Probintzialismoa. Batasun galduta-

ko hori berreskuratu egin behar dela eta galegoei beren Herria gobernatzeko aukera utziko dien autonomia administratiboa eman behar zaiela, esaten du.

Intelektual-belaunaldi bat izan zen mugimendu honen protagonista. Ondoren laburtuko ditut horien ezaugarri tipifikatzaileak: jende gaztea izan zen oro har, unibertsitaria gehienbat, nagusiki Santiagon bizi zena; garaiko elkarte kulturaletan, elkarte biziki politizatuetan, parte hartzen zuten; literaturarako joera nabarmena azaltzen zuten eta guztiak hasi ziren mundu horretan probatzen, arrakasta handiago edo txikiagoarekin; talde politiko desberdinetan militatzen zuten: kopuru handi bat, alderdi progresistan adskribatua zen; alderdi moderatuan, beste multzo bat; beste batzu kontserbadoreak izan ziren eta ez zen falta exaltaturik ere; hala ere, guztiak bat etorri ziren funtsezko puntu honetan: Galizia errealitate politiko bezala defendatzean.

Kontzientzia horrekin lotuta, honako lau ardatz hauen inguruan mugitu zen horien planteamendu politikoa: a) nortasun propioa duen Herria dela Galizia, bere singularitasunaren kontzientzia bete-betea duena, baina, historiak demostratu bezala, mendetako zapalkuntzaren menpe jarria egon dena eta horretatik atera beharrean dagoena. b) Galizia, hala ere, oparoa dela, galegoak langinak, lurpea aberatsa eta, beraz, galegoek zoriontsu bizi beharko luketela beren lurrian. Benetan, ordea, subdesarroiloko egoera dute: komunikabiderik ez, fabrika eta untziolak ia lurjota daude, produktua merkaturako biderik gabe eta merkaturik ez. c) Zentralismoa eta zentralismoaren errepresentatzaile eta babesle den Gobernu dira halako egoera horren errudun. d) Ruralismoari heltzen diote behin eta berriro, nahiz eta sektoreen batek —leader ideologiko errepresentatzaileena eta pregalegista petoena, Antolin Faraldo izan zuen sektoreak— esaten zuen, Galiziaren atzerapen ekonomiko eta politikoa Barcelona bezalako metropoli aglutinatzaile bat ez izateari zor zitzaiola, neurri handi batean, eta horrek esplikatu lukeela herri galegoaren gehiengoaren portaera politiko kontserbadorea.

1846ko altxamendua izan zen Probintzialismoaren gailur politiko eta errebindikatiboa. Alderdi Progresistak protagonizatu zuen eta komunitatea kontzientzia prenazionalaz hornitzen saiatzen ari zen «intelligentsia galegoa»k probetxatu zuen. Beraz, intelektual horiek har ditzakegu lehen galegizatza. Pronuntziamentu horren emaitza odoletan bukatu zen: hain zuzen, protagonista batzuren, «Carral-eko Martiriak» bezala ezagutzen direnen, fusilamenduarekin.

«Rexurdimento»a (1850-1860): Pizkunde kulturala

Probintzialismoaren derrotak intelektualok literaturaren arloan babestera bultzatu zituen. Idazle-multzoo handia sortu zen, guztiek hizkuntza galegoa errebindikatuz kultura galegoaren espresabide eta protestabide bezala. Horien artean, berez nabarmendu ziren Rosalía de Castro, Curros Enríquez eta Eduardo Pondal. Literaturaren eta hizkuntzaren arloan galegozaletasunaren alde egin zuten lana astitsua izan zen, itxuraz oharkaitza, baina XX. mendeko enreketa nazionalistan proiektatuko zen politikoki.

Federalismoa (1860-1890):

Deszentralizazioa eta zergen kontrako borroka

Mugimendu honek oinarri estrategiko-politiko dezente ezarri zituen, eta horien uretatik edan zuen etorkizuneko galegismoak. Bestalde, proselitismo-ekintza herritarrak aldarrikatu zituen, masa-mugimendu bihurtzeko. Horregatik sortu ziren nekazariei eta erdimailako klaseari zuzendutako liburuskien edizioak eta zabalpena. Federalistek esatera, honako hauek beharko lukete izan botere galegoaren egiturazko presupostu:

1) Galiziak unitate kantonal bat osatuko luke, kantoibatasun espainolaren barruan.

2) Konstituzio kantonal batek zuzenduko luke Galizia, eta Konstituzio horrek finkatuko lituzke bai egikaritu beharreko botereak, eta bai, «zuzenean egikaritzeko ezintasunagatik», botere zentralera transferitzekoak lirakeenak.

3) Botere ekonomikoan intsistituko luke: kantoib galegoak legistatuko lituzke galegoen aberastasunaren eta ongizatearen garapenari dagozkion guztiak; zehazkiago, nekazaritzaren erreformaren beharra baieztatzen zuen, Nekazal Bankuak sortu beharra, trenbi-deak egin beharra eta industrializazioaren premia.

4) Kantonamendu Galegoak jasoko lituzke oso-osorik zerga guztiak, eta zergok % 40an jaitsiko lituzke gutxi gorabehera. Zergengatik presioa (herrian hain laidoak izan ziren «Trabukoak») estatu-burokrazia zentralista baten beharrei erantzunez sortua zen.

5) Galegoek bakarrik gobernatu beharko lukete Galizia, berek bakarrik ezagutzen bait dituzte herriaren premiak. Boterearen artikulazioak, hiruparteko eskema klasikoari jarraituko lioke, hiru

mailok egikaritzuz Galizian: Botere legislatiboa, herriak zuzenean eta demokratikoki hautatutako Kongresu Galegoan legoke; Botere exekutiboa, Batzordeak hautatutako bost kideko Kontseilu batek osatuko luke; Botere judizial galegoa, kanpoko auzitegietatik erabat independentea izango litzateke, era guztietako kausa eta instantziez bera arduratuz.

Federalismoaren barnean, hauek izan ziren eragin handieneko pertsonalitateak: Paz Novoa, Sánchez Villamarín, Eduardo Chao eta Pérez Costales.

Erregionalismoa (1890-1910): ideologia ugariak

Intelektual-talde txiki bat izan zen Erregionalismoaren teorizatzaile, horien artean Alfredo Brañas izanik ideologorik nabarmena. Erregionalismoak Autogobernuaren kontzeptu katolikoa hartzen du oinarri: Estatuaren barnean klase sozialei eta taldekapen naturalei errepresentazio legitimoak onartzen dizkien kontzeptua.

Eskualdea honela definitzen zuten: «lokarri naturalez lotuak dauden eta Estatu independenteen barnean existentzia sozial autonomoa izan dezaketen familia eta udalerrri nahiz komunitateen taldekapena».

Filosofia horretan oinarrituz, erregionalistek honako era honean giltzatzen zuten eskualde mailako boterea: Botere legislatiboa, Gorte Erregionaletan legoke, gremio eta klase nahiz bestelako forma tradizionalen errepresentazio-sistema batez osaturik. Botere exekutibo edo beterazlea, Gorteek izendatutako Dieta baten eskutan utziko litzateke. Botere judiziala, auzitegi kolegiatuek egikaritzuko lukete, instantzia guztietako kompetentzia izanik eta Galiziaz kanpoko batere eskusartzerik gabe.

Azken finean, mugimendu deszentralizatzailea izan zen, nagusitasun ideologiko tradizionalista zuena, nahiz eta bere barnean batera etorri ziren tradizionalistak, karlistak eta, gainera, Murguía bezalako progresista eta demokratak ere. Mugimendu honen aberastasuna, berriz, beste honetan datza: soluziobide administratioben ekarpenean eta erakunde pregalegistak sortzean, hala nola: «Elkarte Erregionalista Galegoa» (1891), «Ekintza-Liga Galegoa» (1897) eta «Solidaritate Galegoa» (1907), Agrarismoarekin ere lotzen dena.

Agrarismoa (1900-1916): «Foro»ak eta kazikeak

Fenomeno hau, nekazarien errebindikazioen aldeko borrokan zentratua, XX. mendea jaio aurretik sortu zen eta 1915az geroraino luzatuko zen. Dena den, mendearen hasierako bosturtekoa izan zen, izan, goranzko epealdia. Formulazio bat baino gehiago ditu, guztiak zentzu pregalegistaz eta erreformista nekazaldarrez kutsatuak.

1. «Solidaritate Galegoa»: 1907. urtean hasi zen, katalanen esperimentzian oinarriturik. 1912. urtean porrot egin eta 14erarte iraun zuen bizirik nolabait ere. Hauek osatu zuten: Vicenti bezalako errepublikanoek, Vázquez de Mella-ren zuzendaritzapeko karlistak eta, Murguía buru, erregionalista tradizionalak nahiz Luguís bezalako beste berriagoek eta erradikalagoek. Eta honako hauetan zentratu zuten beren borroka: fronte batu bat osatuz, benetan galegoa litzatekeen ordezkari batzaria parlamentario bat lortzean; kazikismoa ezabatzean; Galiziako nekazaritzaren problemei arreta berezia jarritz egingo litzatekeen ekonomia galegoaren estudioan.

2. «Nekazarien Batasuna»: A Coruñaren inguruetan garatu zen 1907-1910 bitartean. Inspirazioz anarkista izanik, zuzenkako ekinbideak erabili zituen «fiedegi»en aurka eta «kontsumo»en banaketa ez-zuzenaren aurka. Azkar desegin bazen ere, Monarkiaren garaian, batez ere Primo de Riveraren garaian, eta II. Errepublikan sortutako nekazari-elkarteen inspiratzaile izan zen. Zuzendari nabarmenenak Martínez López eta Moreno Bello izan zituen.

3. «Teis-eko Direktorioa» (Lavadores – Vigon). Honen eragina Pontevedrako probintziaren hegoaldean lekutu zen; antiforista porrokatua zen (Forua kontratu landatar tipikoki galegoa da, feudalen garaitik datorrena). Chinto Crespo, Lago edo Prieto bezalako zuzendariak desterrua jasan behar izan zuten. Herri-basoak errebindikatu zituzten eta prentsaren boterea erabili nekazariak mobilizatzeko. 1914 inguruan hil zen.

4. «Ekintza Galegoa»: 1910 inguruan sortu eta Basilio Alvarez elizgizonaren inguruan gorputz hartu zuen. Indar handiz ihardun zuen Nekazarien Batzarreetan eta, programa definiturik ez izan arren, Basilio Alvarezek nekazarien bilketa masiboak lortu zituen, ordurartekoan ez bezalako hitzezko bortxa errebindikatiboz ekin eta protesta kolektiboko giroa sustatu zuen Galizian, jabegoaren eskualdaketa eta nekazarien batasunerako gauzak erraztuz horrela.

5. Kristau kutsuko agrarismoa ere eman zen Galizian 1900ez geroztik. 1906ko lege sindikala probetxatuz, zabaldu egin zen pix-

ka bat. 1918an hedapen nabarmena izan zuen, A. Nevares-en bisitarekin; Diktadurak bere probetxurako erabili zuen eta Errepublikak garaian CEDArekin bat egingo zuen. Nekazari-giroan lan egin zuen, kooperatiben bidez nagusiki.

Galegismoa (1916-1950)

Hiru epealdi nagusi ditu: «Irmandades de Fala» (intelektual eta herritarren hizkuntz elkarteak) eta «Xeneración Nós», Galegismo Errepublikanoa eta Erbesteko Nazionalismoa.

«Irmandades de Fala» eta «Xeneración Nós» (1916-1931)

Hizkuntza galegoaren defentsa hartuz helburutzat, 1916ko maiatzean ireki zen A Coruña lehengo Irmandadea, Antón Villar Ponte-k sustatua eta A Coruñaiko intelektual-jendearen arteko hoberentsuenek osatua, ideologiaz heterogenoa. Hori eredutzat hartuz sortu ziren gero, pixkana-pixkana, beste Irmandade batzu Galiziako hiri eta herrietan. Hasieran hizkuntzaren defentsan eta ekonomia galegoaren azterketan zentratu baziren ere, gero eta gehiago eboluzionatu zuten aktibismo politikora. Beraz, bi fase bereizi behar dira: politikoa bata eta kulturalista bestea, 1922tik aurrera nagusituko zena.

Fase politikoa (1916-1922)

Fase honen gailurra Irmandadeen Kongresuak markatzen du, Lugo-n 1918an ospatu zenak. Kongresu horretan, Irmandadeek programa politiko bat taxutu zuten eta etorkizuneko Gobernu galegoa artikulatu. Lau helburu behinen aldarrikatu zituzten: Galiziaren Autonomia erabatekoa, autonomia Munizipala, Galizia Nazioen Ligan sartzea eta Portugalekiko Federalismo bat bilatzea.

Galiziari dagozkion besteak galdatuz borobildu zuten programa hori: zerga-Erregimen propioa; galegoaren eta gazteleraren koofizialtasuna; emakumearen eskubide-parekotasuna; Diputazio Probintzialen deuseztapena; konpetentzia garrantzitsuak legegintza sozialean; konpetentzia eskusiboa irakaskuntzan, ferrokarrilen administrazioan, barneko ordena garantizatzeke adinako indar-

-kupoaren finkaketan, politika ekonomikoaren kontrolean (ban-kuak barne), Zuzenbide Foral galegoaren berezitasunean, herri-basoak herrirentzako berreskuratzean eta Galiziaren subiranotasun estetikoan.

Botereak honela artikulatuko lirateke: Legislatiboa, herriak zuzenean hautatuko lukeen Parlamentu Galegoarena izango litzateke; Exekutiboa, Lehendakari batek eta sei idazkarik osatutako Xunta batek hartuko luke; eta Judiziala Galizia barruan geratuko litzateke azken instantzian, eta funtzionari galegoek egikaritutako lukete eskusiboki.

1918ko hauteskundeetako porrotak, Porteiro Garea-ren heriotzak eta *Nos* aldizkari kulturalaren sorketak, azkenean barne-enfrentamendua eta korrante kulturalistaren garaipena ekarri zuten 1922. urtean.

Fase Kulturalista (1922-1931)

Monforte de Lemos-eko Batzarrean, 1922an, bi korrante jarri ziren aurrez-aurre: *politikoa*, batetik, A Coruña-ko taldeak osatua, Peña Novo-k gidatua, Estatu Espainolaren aurrean Nazionalismoak parte hartzearen aldekoa; eta *kulturalista*, bestetik, nagusiki Ourense-ko taldeak osatua eta ideologo bezala V. Risco zuena. Honek defendatzen zuen, kultura galegoa zabaltzeak izan behar zuela Nazionalismoaren funtsezko eginkizuna. Bigarren joeraren garaipenak atek ireki zizkion kulturalismoari eta Nazionalismoari oinarri teoriko garrantzitsua eman zion. 1923tik aurrera, Diktadurak ere berretsi egin zuen hautapen hori, kutsu nazionalistako edozein iharduera politikoki erradikalki debekatzean. *Nos* aldizkaria bera ere, kulturalismoaren agerkari behinena, etenda egon zen gobernuaren aginduz 1923tik 1925a bitartean.

Galegismo Errepublikanoa (1931-1936)

1931ko abenduan Partido Galegista fundatzearekin batera, Nazionalismo errepublikanoarako bidea hasi zen, bide batez itxaropeneko aldi bat irekiz.

Partido galegista (1931)

Partido Galegistan talde intelektualak, profesionalak eta burgesia txikikoak biltzen ziren, joera desberdinak batera emanez: *Kon-*

tserbadoreak ezkerrekoekiko aliantzaren aurka azaltzen ziren, Risco-ren leaerigoaren inguruan biltzen ziren, eta 1935ean zatibarnatu egin ziren, «Dereita Galeguista» sortuz; *progresistek*, ezkerrekoak izanik gutxi edo gehiago, 1935ean inposatuko zuten beren linea eta Castelaok eta Suárez Picallok errepresentatzen zituzten; *independentistek* edo *Arredistek* Alvaro das Casas zuten funtsezko irudi; *apartidistak*, alderdirik gabeak, joera kulturalistak azaltzen zituztenak, Cuevillas edo Cunqueiro-k bezala; *agraristak*, progresiboki alderdira hurbilduz joango zirenak, emigrazio amerikarren koloniek subentzionaturik zeuden eta diputatu bat lortu zuten, Alonso Rios jarritz.

Programa galegistaren oinarrizko helburuak, honako hauek ziren: autodeterminazio politikoa (beraz, autonomi estatutua fase taktiko hutsa litzateke) eta kooperatibismoa, Sozialismoaren eta Kapitalismoaren tarteko bidea markatzen zuena, daniarren ereduari jarraiki.

Estatutuaren aldeko borroka (1931-1936)

Galegismoaren borroka, II. Errepublika bitartean, Autonomi Estatutua lortzen saiatu zen lehiatuki. Errepublikaren Erregimen berria hasi orduko, talde eta indar politiko desberdinek landutako lau aurreproiektu aurkeztu ziren. Ikasketa Galegoen Mintegiaren aurreproiektua, galegista nabarmenek idatzia, izan zen nazionalista erradikalena.

1932an sortutako batzorde batek idatzi zuen behin-betiko testua, galegisten partaidetza garrantzitsuarekin eta horien artean A. Bóveda nabarmenduz. Aldaketa arin batzu gorabehera, 1932ko azaroan Santiagon ospatutako Udalen Batzarrean onetsi zen. Hala ere, botere zentralaren ahanzkortasunak, eskuindarren garaipenak 1933ko azaroan eta galegisten porrotak urte eta hil bereko hauteskunde nagusietan, geldierazi egin zuten estatutuaren prozesua. Gero berriro ekin zitzaion, Fronte Popularraren garaipenarekin, 1936ko otsailean. Ekainaren 28ko plebiszitu estatutarioa haren aldeko garaipen bipila izan zuen. Uztailaren 15ean Gorteetan aurkeztu zen eta, berehala, ilunpetako erreinura pasa zen, altxamendu frankistaren eraginez. Hilaren 21ean altxatutako tropen menpean geratu zen Galizia; eta errepresioa hasi zen, A. Bóvedaren eta besteren fusilamenduarekin edo erbestera derrigorrez irten beharrekin, posible gertatzen zenean.

Erbesteko Nazionalismoa (1936-1950)

Bi epe bereiziko genituzke: Katalana bata eta Argentinarra bestea.

Kataluniako aldia (1936-38)

Kolpe militarrekoan Galizian aurkitzen ez ziren galegistik He-
rri Katalanetan babestu ziren, Valencian lehenengo eta Barcelonan
aurrerago. Haien lana, solidaritatezko esparruak sustatzean zertu
zen: argitarapenak egitea, Galizian egindako izugarrikeria faxistak
salatzeko, errepublikanoen kausa apoiatzeko eta demokraziaren
lurretan zeuden borrokalari galegoen moralala altxatzeko; katalanen
eta euskaldunen aldeko ekintzetan parte hartzea, ezinbesteko
ordain logikoa gertatzen bait zen hori, katalanen abegi anaikorra
kontutan harturik; estatutuaren aldeko borrokari jarraitzea, pole-
mika hori bizitu egin bait zen, 1938ko otsailaren hasieran Montse-
rraten ospatutako Gorte Errepublikanoetan Castelaok Autonomi
Estatutua berriro aurkeztu zuenean.

Gerraren koiunturak eta armada frankistaren aurrerakadak ez
zuten bestelako asmotarako aukerarik eman, bitartean Galizia ba-
rruko bide-bazterrak hilotzez beterik azaltzen bait ziren behin
berriro.

Argentinako aldia (1938-1950)

Arrazoizkotasunaren onetan, komeni da bi epealdi bereiztea he-
men ere: iguripenezkoa eta baikortasunezkoa.

1. Iguripenezko aldia (1938-1945)

Nazionalismo galegoaren alderdirik hoberentsuenak abegi ezin
hobea izan zuen emigrante galegoen aldetik, nagusiki Buenos Ai-
resko kolonia ugariaren aldetik; han bukatu zuen, azkenean, Cas-
telao leader diskutietzinak ere. Munduko gerra-egoerak, ordea, li-
buruak, liburuskak, prentsa eta honelakoak argitaratzera mugatu
zituen galegismoaren aldeko ekintzak, edo, bestela, efemeride
abertzaleak ospatzera, ideal galegista zabaltzeko eta bizkortzeko
ahaleginetan. Galizian bertan, bitartean, gerrila-nukleo galegista
batek eraman ahal izan zuen nazionalismoaren garra, baina laster
izan zen desegina.

2. *Baikortasunaren aldia (1945-1950)*

Aliatuek gerran lortutako garaipenak perspektiba baikorrak sortu zituen. Hainbat fronte desberdinetan ihardun zuen galegismoak:

a) Agirre Lehendakariak iradokita, 1944eko azaroan «Consello de Galizia» izenekoa eratu zen Castelaok presidituta. Erbesteko Gobernu galego baten antzekoa izan zen hura; euskaldunarekin eta katalanarekin batera, aliantza hiruparteko eta errebindikatzaila eratu nahi izan zen, Errepublika berrezarriko zen esperantzan.

b) Estatutu Galegoa berriro aurkeztu zen Gorteetan, 1945ean Mexikon izan zirenetan. Galeuzkako diputatuek blokean apoiatu zuten eta sozialista batzu, aldiz, Prieto tartean, kontrako azaldu ziren.

c) Galeuzka Ituna berritu egin zen itxaropen handiz eta, galego, euskaldun eta katalanek parte harturik, izen horretako aldizkari baten argitarapenean mamitu zen.

d) Galegismoak parte hartu zuen Gobernu Errepublikanoan, 1946an Giral-ek presiditzen zuen hartan, Castelao ere ministrari bezala sartuz.

d) Galegozaletasunaren aldeko lana jarraitu egin zen emigranteen artean, horretarako literatura idatzi eta ahozkoaren mota desberdinak erabiliz eta, aldi berean, konpenetrazio solidarioa bilatu zen euskaldun eta katalanekin, hauek ere gerrak sakabanaturik bait zeuden.

1947 aldera, etsipen-zantzu arinak azaldu ziren zeruan: aliatuen jarrera-aldaketa erregimen frankistarekiko, dibergentziak errepublikanoen artean eta Galeuzkaren aldeko jarreraren etena gertatu ziren, galegismoaren barneko beste faktore batzurekin batera: alderdiaren barruko aparatuen erorketa Piñeioren gartzelatzearrekin, eta Castelaoren gaixotasuna. 1950 inguruan, nabarmena izan zen aliatuek frankismoaren aldera egindako biraketa; frankismoa, berriz, sendotu egin zen; errepresioak isildurik zeuzkan aurkako ahotsak Galizia barruan; eta zoritxarreko gertakari konponezin batek galegisten negarra ekarri zuen: Castelao, leader nekaezin eta ordezkaezin hura, hil egin zen 1950eko urtarrilean. Eta aldi berri bat hasi zen.

Galegismo kulturalista (1950-1964)

Erregimen frankistak izan zuen apoio internazionala oharmen serioa izan zen, oposizioaren aldetik estrategi aldaketa bat pentsatzen hasteko. Borroka politiko klandestinoa, zaila, alferra eta arriskutsua zela pentsatu zuten galegismoaren aldeko pertsonalitate batzuk eta erabaki zuten Alderdi Galegista desegitea eta taktika berri bati ekitea: kulturaren aldeko lanari, alegia. Lan horrek, segurutik, kontzientziak bizteko giro orokor bat sortuko luke eta ekintza politikoari berriro heltzeko plataforma-tranpolin izango litzateke, erregimen frankistaren hasierako beroaldi errepresiboa baretu eta askatasun-haize leunak ateratzen uzten hastean.

Epe luzerako kultur helburu honen ikuspegian, Galaxia Argitaletxea sortu zen eta mezena ospetsu batek, Fermín Peuzol-ek, izen bereko Fundazioa eratu zuen, Galiziaren eta galegismoaren oroi-
men historikoa berreskuratzeko xedearekin. Batean zein bestean, hazi-ereite ederra egin zuen Fernández del Riego galegistikak.

Herria «galegizatzeko» borroka kulturalen, hiru belaunaldi ibili ziren elkarrekin: galegista historiko zaharrak, Otero Pedrayo, Cuevillas, Ramón Cabanillas eta Risco birkonbertitua bezalakoak; gerrako belaunaldia: Domingo García Sabell, Xaime Illa, Alvarez Blázquez, Marino Dónega eta, batez ere, Ramón Piñeiro, gako-gizona; eta gerraosteko katekumenoak, Piñeiro eta García Sabell-en higadura-lan ideologiko nekazekin eta lehiatiaren berotasunetik sortutakoak, orain berriki Franco Grandek esan duen bezala.

Langintza kolektibo eta zehazki definitu honen ondoan, beste intelektual batzuren lan pertsonal ez beti aitortua aipatzea komeniko litzateke, etorkizunarekiko zubi-eginkizun ordezkaezina bete bait zuten: Brouza Brey aipatu behar da Historia eta Etnografiaren arloan, Maside Artean, eta beste poeta-talde hasi-berri bat ere bai, bizkunde kulturalaren hasikinak kimotu zituztenena: Manuel María, Novoneyra edo Cuña Novás, adibidez.

Azkenik, Castelaoren aglutinatzaile-lan handi hura galtzeak ekarri zuen kolpe gaiztoa gorabehera, ezin inola isildu Buenos Aires-ko kolonia galegoaren lan eraginkorra, laguntza ekonomikoa ematen eta mota guztietako iharduera progalegistikak sustatzen ahalegindu zena. Amerikan bertan argitaratzen ziren *Loita* eta, aurrerago, Mexikoko *Vieiros* bezalako aldizkariak; eta gazteria galegistikak antolatzen ziren (Neira Vilas, Moreda, Carlos Abaira semea, etab.), borroka politikoari eutsi eta berari kutsu erradikal eta ezkertiarra goa ezarriz.

Dena den, 60. urteetako koiuntura ideologiko, politiko eta sozialak biraketa eskatzen zuenez, haustura gertatu zen. Nazionalismo erradikal ezkertiarra azaldu zen.

Nazionalismo ezkertiarra (1964-1975)

60. urteen bueltan biraketa nabarmena gertatu zen egoera sozio-politikoan. Egoera horretan, osagai itxura-emaile berriek parte hartu zuten:

- Kontzepzio filosofiko-politiko berrizaleak sartzea: existentzialismoa, marxismoa, tertzermundismoa.
- Askatasun-borroka nazionalistak, eta Algeriakoa bezalako batzuren arrakasta eredu-emailea.
- Elizaren krisia, Vatikanoren irekitasuna ekarriko zuena.
- Borroka nazionala gordintzea Estatuko beste nazio batzutan, ETA bezalako erakunde erradikalizatu eta operatzaileak azalduz.
- Desarroilismo ekonomikoa eta ondoriozko eraldaketa sozialak, langileriaren gehikuntza bereziki.
- Erregimenaren aurkako indarren berrosaketa eta, bidenabar, erregimenaren beraren halako liberalizazioa.

Osagai guzti horiek egiten zuten hausturaren egoste-salda, nahiz eta prozesua bera aurreragotik zetorren. 1964eko uztailaren 25ean UPG (Union do Pobo Galego) eratu zen Santiagon. Horren fundatzaileen artean nabarmenak ziren: Méndez Ferrín, gaurko idazlerik onenetakoa galegoz; Bautista Alvarez, UPGren lehendakaria; Celso Emilio Ferreiro, *Longa noite de pedra* poema-bilduma eza-gunaren egilea, eta Raimundo Patiño, pintorea, 1985ean hila. Honako hauek ziren UPGren hamar printzipio programatikoak:

- 1) Galizia nazio bat da, eta, beraz, autodeterminazio-eskubidea du.
- 2) Herri Galegoak egikarrituko du boterea Galizian.
- 3) Produkzio, banaketa eta kredituzko baliabideak Herri Galegoak bereak ditu.
- 4) Lurraren kolektibizazioa epe kooperatibista batekin hasiko da, aurrerago sozializazio-era garatuagoetara heltzeko.

- 5) Enpresa txikia eta artisautza goimailagoko unitate produktibotan bilduko dira.
- 6) Enpresa kapitalista handia sozializatu egingo da bapatean.
- 7) Nekazal lur galegoaren antolakuntza administratiboak parroikia izango du nukleoa, eta berau «bisbarra»n (eskualdean) integratuko da. Hiri-lurra «Concello»ka (kontzeju edo Udalerrika) administratuko da, horiek barrutiez osatuak egonik.
- 8) Hezkuntza Herriaren zerbitzuan egongo da.
- 9) Hizkuntza ofiziala galegoa izango da eta obligaziozkoa izango da hori irakastea.
- 10) Askatasun nazionalaren aldeko borroka ez da oztopo, Penintsulako beste Herriekin lotura federatiboa ezartzeko.

Halako programa batek, ezker nabarmenki iraultzailearen ikuspuntutik begiratutako nazionalismo bat berreskuratzea suposatzen zuen.

Egun beretsuetan beste talde batek PSG (Partido Socialista Galego) izenekoa eraiki zuen, bertako izanik X.M. Beiras (gaur egun Parlamentu Galegoko diputatu BNGren aldetik), Caamaño eta García Bodaño poeta. «Galizia gizarte sozialista bihurtzarren, hau da, Herri galegoak berak eta berarentzat eraikitako gizarte sozialista baten aldeko borrokan ari zen erakunde politiko»tzat hartzen zuen bere burua. Gizarte sozialista hartzen zuen, berriz, «klaserik gabeko gizarte demokratiko huts bezala, produkzio-bideen benetako jabetza kolektiboa izango lukeen gizarte bezala, erabaki ekonomikoak benetan langileen eskutan utziko lituzkeen gizarte autogestioaren eta planifikazio deszentralizatuaren bidez, kultura sorketa bezala eta ondare kultural bezala hartuko lituzkeen gizarte, eta botere politikoa gehiengoaren borondate kontzientea adierazteko eta guztien askatasuna garantizatzeke izango lukeen gizarte bezala».

Erakunde nazionalista ezkertiarren lana geldia izan zen eta errepresioaren menpean egon zen (batez ere 1968ko salbuespen-egoera bitartean), eta kontzientziazio-gabeziaren, kulturaezaren eta emigrazioaren traumaren oztopo logikoen menpean. Hala ere, Castrelo do Miño-ko urtegiaren aurkako protesta, Ferroleko gertakari odolezkoak edo Aberri Galegoaren Eguneko errebindikazio eta panfleto-banaketa bezalako gertakariak txertatuz joan ziren Finisterreko nazioaren egitura sozio-politikoaren muinean.

Diktadorea desagertu aurre-aurreko egunetan, UPGk bide armatua saiatu zuen, ETAren laguntza logistikoa eta guzti; hainbat

militante erori zen eta bat, Moncho Reboiras, polizia frankistarekiko tiroketa batean hil zuten.

Beraz, Frankismoa erortzean, nazionalismo galegoa hiru korrontetan zatitua zegoen:

- 50-60. urteetako joera kulturalista zaharra, «Galaxios» deituek osatua.
- UPGren adar ezkertiar eta nazionalista erradikala, indarraldi-prozesu nabarmenean ari dena.
- PSGko joera nazionalista eta sozializatzailea, sare sozio-politiko galegoan hain txertatua ez dagoena.

Postfrankismoko trantsizio-urteek birmoldatu egin dute panorama politikoa nazionalista hori eta konplikatua bere giltzadura operatiboa.

Euskaratzailea: Xanti Iurrettagoiena

X. E.

HISTORIA DEL NACIONALISMO GALLEGO (1840-1974)

HISTOIRE DU NATIONALISME GALICIEN (1840-1974)

El sudoroso caminar del Nacionalismo gallego, como advertía recientemente el profesor Maíz, no debe analizarse desde una perspectiva mecanicista a manera de «irresistible ascensión», sino como un proceso desigual, discontinuo y contradictorio. El Nacionalismo gallego, además, no logró crear un «proyecto hegemónico» con capacidad de aglutinación y creación de una «Comunidad Nacional». Las cesuras, por tanto, que hemos establecido, han sido realizadas en aras del afán pedagógico y del interés divulgativo.

El Provincialismo, movimiento progresista aprovechado por un minoritario sector pre-gallegista, supuso el primer aldabonazo anticentralista, que caracterizará a Galicia como País con personalidad propia. El Rexurdimento cultural fomentará la recuperación cultural y la dignificación de la lengua. El Federalismo insistirá en las clásicas premisas cantonalistas, insistiendo en una articulación política y económica autóctona del Poder. El Regionalismo, donde confluyeron sectores liberales y conservadores, creará la sustentación ideológica del Nacionalismo, definiendo el concepto de nación. El Agrarismo introducirá las reivindicaciones campesinas en el terreno político: injusta distribución tributaria, los montes comunales, la eliminación del caciquismo y la solución del «problema foral».

Con las «Irmandades de Fala», Galicia queda definida como Nación, con las atribuciones que como a tal le competen. En su seno convivieron dos tendencias: culturalista y política. Durante la II República triunfará la vertiente política. Se funda el Partido Galleguista, que supone un paso decisivo en la creciente asunción política popular de la reivindicación nacional. La guerra civil y el Franquismo inicial rompen el éxito ascendente del Nacionalismo. Este se refugia en el exilio Sudamericano, con la creación del «Consello de Galiza», presidido por Castelao.

Muerto éste en 1950 y ante las dificultades del trabajo clandestino, resurge la labor culturalista con la creación de la Editorial Galaxia.

A mediados de los años sesenta, las nuevas condiciones sociales, políticas y económicas imponen el reinicio de la tarea política nacionalista, pero desde un enfoque izquierdista, basado en dos opciones: la U.P.G. (Unión do Pobo Galego) y el P.S.G. (Partido Socialista Galego).

La muerte del dictador Franco y el tránsito a la democracia a mediados de los años setenta recompondrán diversificadamente el panorama nacionalista gallego.

Le pénible acheminement du Nationalisme galicien, comme le remarquait récemment le professeur Maiz, ne doit pas être analysé d'un point de vue mécaniciste comme une «ascension irrésistible», mais comme un processus irrégulier, discontinu et contradictoire. En outre, le Nationalisme galicien ne réussit pas à créer un «projet hégémonique» avec un pouvoir d'agglutination et de création d'une «Communauté Nationale». Par conséquent, les coupures que nous avons établies répondent à un besoin pédagogique et à un intérêt de divulgation.

Le *Provincialisme*, mouvement progressiste mis à profit par un secteur minoritaire pré-galiciste, constitua le premier avertissement anticentraliste qui caractérisa à l'avenir la Galice comme Pays avec une personnalité propre. Le *Rexurdimento* culturel fomenta la récupération culturelle et la dignification de la langue. Le *Fédéralisme* insistera sur les prémisses cantonalistes classiques, et plus particulièrement sur une articulation politique et économique autoctone du Pouvoir. Le *Régionalisme*, point de convergence des secteurs libéraux et conservateurs, créa l'appui idéologique du Nationalisme, en définissant le concept de nation. L'*Agrarianisme* introduira les revendications paysannes dans le terrain politique: l'injuste distribution tributaire, les monts communaux, l'élimination du caciquisme et la solution du «problème foral».

Avec les «Irmandades da Fala», la Galice est définie comme Nation, avec les attributions qui lui reviennent en tant que telle. On y distingue deux tendances: l'une culturaliste et l'autre politique. Pendant la IIe République c'est le courant politique qui triomphera. A cette époque est fondé le Partido Galleguista ce qui suppose un pas décisif dans la poussée populaire croissante de la revendication nationale. La guerre civile et le Franquisme initial rompent le succès ascendant du

Nationalisme. Celui-ci se réfugie dans l'exil sudaméricain, avec la création du «Consello de Galizia», présidé par Castelao.

Après la mort de ce dernier en 1950 et face aux difficultés du travail clandestin, surgit à nouveau la tendance culturaliste avec la création de l'Editorial Galaxia.

Vers le milieu des années soixante, les nouvelles conditions sociales, politiques et économiques imposent la remise en oeuvre de la politique nationaliste, mais à partir d'une optique de gauche, fondée sur deux options: l'U.P.G. (Unión do Pobo Galego) et le P.S.G. (Partido Socialista Galego).

La mort du dictateur Franco et le passage à la démocratie vers le milieu des années soixante dix recomposeront d'une façon diversifiée le panorama nationaliste galicien.

Galizia: oraina eta geroa

Fernando Carballa

1975ean, Francisco Francoren heriotzaren ondoan, Estatu espainol osoan jarraitzen den dinamika politiko bera ezartzen da Galizian ere: erreforma/haustura dialektika, alegia. Harmoniarik gabe, orde; hau da, Euskadin eta Herrialde Katalanetan bezala, nazionalismoaren osagaiak nahastu egiten ditu gizarte-dinamika guztia Diktadura/demokrazia binomiora murrizten duten azterketa sinplistikak.

Jadanik 1974ean, «Espainiako Junta Demokratikoa» eratzen denean, *Unión Do Pobo Galego*-k (UPGk), gerra ondoren fundatutako lehen alderdi nazionalistak, gogor kritikatu zuen Junta horren eraketa, «fatxada galegista bat, demokrazia burgesa, Europarako sarrera eta arma neokolonial bezala estatutuaren aldeko politika» esan nahi zuelako.

Eguneroko praktika politikoa nazio mailako alternatiba hausturazale baten alternatiba gorpuztu beharraren urgentziak bultzatuta, «Asamblea Nacional-Popular Galega» (AN-PG) bat sortzea defendatzen du UPGk, alderdi politikoez kanpoko organizazio bat, etorkizunean Galiziaren askapen nazionalaren frontea izan beharko lukeenaren hazia, alegia.

1975ean, UPGren Fronte Militararen sustapenak era benetan dramatiko batean amaitzen du saldo honekin: heriotza bat —Xoxé Ramón Reboiras Noia-rena—, dozenaka atxilotu eta gure herriak 1972az geroztik (Ferrol eta Vigoko langile-grebez geroztik) jasan ez zuen errepresio gogora. ETArekiko harreman labor hauze izan zen, bada, Galizian garatutako borroka armatu «serio»aren esperimentzia bakarra.

1976an, «Consello de Forzas Políticas Galegas» (CFPG) sortzen da Galizian. Kontseilu honek, hasiera batean, UPG, ANPG, Partido Socialista Galego (PSG) eta Partido Galego Socialdemócrata (PGSD) batzen ditu, eta geroago Movemento Comunista de Galiza (MCG) eta Partido Carlista Galego (PCG) elkartuko zaizkie horiei. Gerora hauteskunde-plataforma bezala zertuko ez bazen ere, ez dago zalantzarik CFPG, Galizian, herri-kontsulta hipotetiko batzutako partaidetza-parametroak definitzeko homogenotasun-apur bat zuen lehen saioa izan zela, nahiz eta, 15 J-tik hilabete askotara, oraindik ere bazeuden halako duda batzu demokrazia burgeserako trantsizioa nola egingo ote zen eta erregimenaren aldaketa zein erradikalismo-mailarekin gertatuko ote zen, etab. bezalako arazoei buruz. Bere suntsipenak, berriz, zera frogatu zuen: benetan gauza zaila dela Galizian paktuak egitea, baldin eta ez bada behintzat premisa teoriko-praktiko oso kontsekuenteetik abiatzen, alderdiarteko elkarbizitzako margina oso estuekin, alegia.

Urte horretan hasten da azaltzen nazionalismo herritarren indar mugierazlea: izan ere, ANPG eta UPG elkartu egiten bait dira Bloque Nacional-Popular Galego eratzeko, lehen hauteskundeetarako. Herri mailan *Bloque* «logotipo»arekin ezagutua izaki, nazionalismo erradikalak, antolamendu bezala finkapen handi batekin, dozena milaka jende bildu ahal izan zuen jadanik mitiko egiten zaizkigun manifestazio eta herri-borroketan, industrializazio irrazionalaren kontrako protestetan, amnistiaren alde, jadanik goraka zihoan langabeziaren aurka, abusu monopolisten kontra... Xoveko zentral nuklearra, zelulosen hainbat proiektu, elektrizitatea produzitzeko ur-jauziak, lursail edo hondartzen desjabetzapena, zentral termiko baterako lignittoa ateratzeko, edo itsas espezieen hazkuntzak erregimen oligopolikoan, zilegi-basoak ahalik eta gutxien uztea, etab. As Encrobas, Baldaio, As Neves, Ponteceso, Fruime, etab. bezalako beste izen asko beste horrenbeste mailukots izan dira isileko protestara ohitua dagoen herri baten kontzientzia kolektiboan. Jendetzak bilerazteko ahalmenaren perigeorarte,

1980 ingururarte alegia, nazionalismoa alderdi bezala organizatuta ezagutzeko bidea eman zuen «Bloke»ak herrialde osoan.

1976ko urtea erreforma politikoaren erreferenduarekin bukatzen da. Oposizio gutzia abstentzioaren alde dago, eta hau, Galizian, % 30eraino iristen da, Estatuko batezbestekoa % 22,6koa den bitartean.

1977a, berriz, Banco Pastor taldearen FENOSAK (Fuerzas Eléctricas del Norte, S.A) As Encrobas-en egindako desjabetzapenen kontrako manifestazio masiboekin hasten da. Nekazariak Goardia Zibilekin dituzten enfrontamenduek eta herriaren haienganako elkartasunak, organizazio politiko desberdinek, batez ere Estudiantes Revolucionarios Galegos (ERGA), Sindicato Obreiro Galego (SOG) eta bereziki Comisiós Labregas (CCLL) organizazio nazionalistek —mugimendu nazional-herritararekin batera— bultzaturik, protagonizatzen dituzte urte honetako lehen hiru hilabeteak. Laster «eklipsatuko» dituzte, ordea, alderdi politiko desberdinen legalizazioek, gero eta dinamika espainolizatazailago batean. AN-PG ez zuten 1978 arte legalizatuko, eta oraindik beranduago UPG, urte bereko ekainean.

Espainiako Gorte konstituziogileetarako hauteskundeak, ekainaren 15ekoak, nahikoa giro eskasean burutzen dira Galizian, zeren eta indar politiko nazionalista konkurrizaitleetako bat, Bloque Nacional-Popular Galego, sinadurak biltzera jo beharrean aurkitzen bait da, hauteskunde-koalizio bezala eratu eta bozketan parte hartu ahal izateko. UCDk botuen % 53,8 lortu zuen, PSOEk % 15,8, CDk % 13, PSGk 27.400 botu eta % 2,4 eta BN-PGk 23.167, hau da, hauteskundeetan parte hartu zutenen % 2. Baina kontu egin behar da Galizian zentsuaren % 59,12 bakarrik izan zirela partehartzaileak, Estatuko batezbestekoa % 77,2koa izan zen bitartean.

Hauteskundeak egin eta berehalaxe, militante-sail bat aldentzen da Bloketik eta Partido Obreiro Galego (POG) eratzen du. Eboluzio eta hauteskunde-koalizio desberdinen ondoren, alderdi honen zati errepresentatiboanak Esquerda Galega (EG) eratu du, hauteskundeetan eta Parlamentuan bere garrantzixoa duen formazio politiko, gaur egun Parlamentu autonomoan indar politiko nazionalisten artean ordezkariarik handiena duena, hain zuzen ere. Ideologia aldetik, esan daiteke Euskadiko Ezkerraren kidetsukoa dela. Baina 1977an POG bihurtu izana, Euskadin EE sorterazi zuten mugimendu politikoak baino lehenagoko gertakaria da.

1977ko abuztuan itxi egiten da *Teima*, galegoz idatzitako informazio orokorreko lehen aldizkaria, Bloketik banandutako sektore nazionalisten hurbilekoa, 35 asteko bizitza egin ondoren. Abenduan *A Nosa Terra* jaioko da, jadanik XIX. mendearen azken hamarkadan kaleratu zen izenburuarekiko astekari nazionalista, eta, «idearium das Irmandades da Fala» eta «portavoz do Partido Galeguista» izan ondoren, Asteroko Aldizkari Galego independente bilakatzen da, nazionalismo erradikaletik hurbileko linea editorialarekin. 300. alea kaleratuko du 86ko urte honetan eta bera da Galizian argitaratzen den aldizkari elebakar bakarra.

1977an sendotzen da, baita, Intersindical Nacional Galega (ING) ere, adar nazionalistetako sindikatu desberdinak bateratzen dituen zentrala, UPG eta AN-PGko militanteek animaturik. 1980an, hirugarren posturaino igo zen hauteskunde sindikaletan, 1.600 delegatu baino gehiagorekin eta ordezkaritza guztiaren % 20arekin. Jadanik desagertua zen PTERen hurbileko CGTrek (CSUT) bat egin ondoren, Intersindical Nacional des Traballadores Galegos (INTG) izena hartzen du eta herrialdeko hirugarren indar sindikal bihurtu da gaur egun, CCOO eta UGTren ondoren. Posizio hori berretu egin beharko du 1986aren bukaerako hauteskundeetan beste zentral nazionalista batekin konkurrentzian, Confederación Xeral de Traballadores Galegos-ekin. 1985ean sortu zen sindikatu hau, INTGren beraren baitatik eta antzinako PTEtik etorritakoen eta Blokeko militante ohien gidaritzapean.

1978an, ASCON (Astilleros Construcciones) enpresako langileen lehen mobilizazioak hasten dira, eta oraindik ere jarraitu egiten dute, zortzi urte geroago. Vigoko eskualdean kokatua eta hasierako 1.600 langileko plantila batekin, teknologiaren aldetik munduan aitzindari diren instalazioak dauzka eta denon oroimenetan dago PSOEek 1984-85eko biurtekoan itsasuntzigintzako sektorean burutu zuen «doikuntza gogorra»ren, birmoldaketa basatiaren, urrats iragarlea. Kontutan hartzen bada sektore honetan kontzentratzen dela gure herrialdeko sektore industrial metalurgikoko alokatuen parterik handiena, bereziki Ferrolen eta Vigon kontzentratua, eta Galiziako alokatu guztiak proletalgoaren sektore guztietan 220.000 zirela 1977an, nahikoa argi ikus daiteke zer-nolako egoeran geratu den gure produkzio-aparatua.

1978ko urtean, autonomiaurrea «fabrikatzen» da Galizian. Xuntako lehen lehendakaria, Antonio Rosón Pérez da, geroago Espainiako barne-ministrari izango den Juan Joséren anaia. «Affaire»a, nahikoa ezaguna da: *Interviú* aldizkariaren bahiketa,

bere familiak gerra garaian eta egin zituen hazainei buruzko txosten batengatik.

Blokea osatzen duten indar politiko nazionalistak legalizatu ondoren, 1978ko uztailaren 25ean, Galegoen Aberriaren Egunean, indar abertzaleek gerra ondoko manifestazio galegistarik handiena biltzen dute Santiago de Compostelan: 15etik eta 25 mila pertsonara, iturrien arabera. Katedralearen aurrean, alderdi autonomistek biltzen dituzte (Rosón-en aurrean!), 3 milatik 5 milara. Rosón Ganbara autonomoko lehendakari hautatua izan zen aurreko bi legislaturetan, eta halaxe da gaur ere. Urte hartan, alderdi espainol guztiak (erreformistak eta hausturazaleak) gehi PSG, POG eta PG egon ziren Xuntaren egoitzaren aurrean.

Azken hiru formazio horiek Unidate Galega (UG) hauteskunde-koalizioa eratuko dute, 79ko hauteskundeetara begira, abenduaren 6ko Konstituzioari buruzko erreferenduaren ondoren. Kontsulta honetan, Bloke Nacional-Popular Galego izan zen «ezezkoa» benetako eraginarekin aldarrikatu zuen indar politiko bakarra. Beste nazionalistek botu zuria edo abstentzioa eskatu zuten. Azken honi dagokionez, % 51,54eraino iritsi zen, Estatuko batezbestekoa 32,8koa zenean. Ezezko botuak 60.000tik gora izan ziren.

1979ko urteak markatzen du indar politiko nazionalistek hauteskunde orokorretan lortutako kotarik altuena. UCDk irabazi zuen martxoaren 1ean, botuen % 47,49arekin, eta PSOEek jarraitzen zion, % 16,9rekin, eta APk ondoren, % 13,7rekin. Blokea, laugarren hauteskunde-indar politiko bihurtu zen, 63.747 botu eta % 5,78ko portzentaiarekin. Lehenago aipatu dugun UGk 58.078 botu eta % 5,35eko portzentaia lortu zituen.

Apirilaren 3ko hauteskunde lokaletan oraindik gehiago igotzen da listaia: Blokeak 77.775 botu lortzen ditu, % 7,18, eta UGk 68.769, hau da, emandako botuen % 6,35. UCDk irabazten du, % 36,03rekin, eta PSOE eta APk jarraitzen diote honi, % 14,01 eta 13,5ekin, hurrenez-hurren. Ez da hauteskunde-zifretako ezin kasutan aipatu izan Partido Comunista de Galizia (PCG). Hauteskunde aldetik begiratuta, hutsaren hurrengo indar politiko bezala ageri da hau. Bere botu-emaileen kopuruaren eboluzioa, Galizian egundaino egin izan diren hauteskunde-konsultetan, milatan .on-tatuta, hauxe izan da: 34, 44, 49, 29 (autonom.), 20, 32 eta hamar mila botu baino gutxi gehiago iragan azaroko Parlamentu galegorako hauteskundeetan —horiei, noski, Carrilloren alderdiaren 8.000 botu erantsi beharko litzaizkieke—. Eurokomunismo espai-

nalak Galizian izan duen porrotari —Estatuaren enparatuan izan duenaren antzekoa, bestalde—, nazionalismoaren faktorea gehitu beharko litzaioke, baina ez da hau aspektu hori aztertzeko unea ez lekua. Kontutan hartzen badugu CCOO dela, eta aldearekin gainera, herrialdeko lehen zentral sindikala, eta ez dagoela Galizian, esate baterako, ELA bezain sindikatu indartsurik, gauza benetan esanguratsua da inolako korrelaziorik ez egotea indar sindikalaren eta alderdiaren oinarri organizatiboaren artean.

1979ko urtea hiltzearekin batera, ajeatzen hasten da «trantsizio»-ko lehen urteetako adore politiko hura. Oraindik ere uztailaren 25ean Galiziaren historian ezagutzen den Aberri-Egunik jendetsuena egin ahal izan zuen Blokeak: 40.000 pertsona inguru, inoiz baino hertsikiago loturiko alderdi abertzaleekin. Telesforo Monzon-ek su eta gar zegoen jendetzaren aurrean jaulkitako hitzek, bere gailurra jo erazten diote herri honen zati baten kontzientzia politikoari.

1980an mobilizazio garrantzitsuak egiten dira galegoa zanpaztearen aurka zenbait irakasleren aldetik. UTEGko (Unión de Trabajadores de Ensino de Galiza) afiliatuak dira horietako gehienak eta hau bere aldetik INGn integratua dago. Aipatu zanpaketa-aren iturria Elebitasun-Dekretuaren aplikazioan datza, zeinak debekatu egiten bait du eskola-planetako gai guztiak hizkuntza nazionalen ematea.

Uztailaren 12an Mesa de Forzas Políticas Galegas (MFPG) eratzen da, berorren parte egiten dutelarik: Bloque Nacional-Popular Galego (AN-PG eta UPG) osatzen duten indarrek eta Partido Socialista Galego-k (PSGk), 1980an behin-betiko suntsitu zen Unidade Galegatik aldendua lehen ere azken hau. Handik berehalaxe, POG eta PCGk lehen ere aipatu dugun Esquerda Galega izenarekin topo egiten dute Barne-ministraritzaren alderdi politikoaren legalizaziorako leihatilan. Hiru urte lehenago Bloketik aldenduak, bost urte geroago hainbesteko errentagarritasuna aterako dieten siglekin geratzen dira.

Indar nazionalistak MFPGn bateratzeari ongietorria egiten dio Aberri-Egunean pertsona-kopuru garrantzitsu batek. Botereak, ordea, abertzaleen artean burututako birformulazio berri honek nazionalistei indar berriak emango dizkien beldurarekin, A Coruña-ko gobernu zibilak debekatu egiten dio manifestazioari Galiziako hiriburua Santiago de Compostelako hirialde monumentalean sartzea. Oztopo horrek, ondorioz etorriko diren poliziarekiko enfrontamenduekin batera, konpartimentu nazionalistaren hurrengo

urteetako bidea markatuko du. Blokeko buruzagi batzurer aldetik enfrentamendu sozialerako ahalmenari buruz ematen zirela zalan-tza-balantzek, batez ere areagotu egingo zirelarik 1981eko otsailaren 23an eta ondorengo egunetan, dekantatu egiten dute Blokearen zati erlatiboki garrantzitsu bat, irtendakoen aldetik biziaturako funtzionamendu organikoek lagunduta. UPGren eta AN-PGren familietan eman ziren atxekipen eurokomunista horiek, 1982ko urtarrilean egindako hirugarren kongresuan amaitzen dira lehenaren kasuan, eta 1981eko udan AN-PGrenean. Irten edo irten erazitako militantek Esquerda Galegara pasatzen dira eta, INTGtik barrena —zeinetatik banandu egingo bait dira 1985ean, CXTG eratzeko— EGren eremu politikora, hau berau PCreanean ostendu egiten delarik, nahiz eta Galizian ez iritsi izan Euskadin EE eta EPKren artean eman zen bezalako batasunera.

1981eko urrian egiten dira Parlamentu autonomorako lehen hauteskundeak, urte bat lehenagoko erreferenduen ondoren, non Galiziako historia hurbilean izan den abstentziorik handiena eman bait zen, hautesleriaren % 71,7 boturik eman gabe geratu zen eta. Eta emandako botuetatik, 121.000 baino gehiago ezezkoak izan ziren, Blokeko, POGko eta PSGko nazionalistek defendatutako postura, alegia.

Hauteskunde autonomikoetan Alianza Popular-ek irabazten du, lehen aldiz, % 30,08 boturekin, UCDren amildegiari hasiera emanez, hurrengo urtean bete-betean berretsiko zen bezala bere suntsipenarekin eta PSOEren 82.10.28ko orokorretako garaipenarekin. Hala eta guztiz ere, zentristak bigarren postuan kokatzen dira % 27,45ekin; PSOEk % 19,36 lortzen du; Blokeak, PSGrekin koalizioan eta % 6,17rekin, berretsi egiten du bere laugarren postua eta hiru aulki lortzen; eta Esquerda Galegak % 3,33 egingo du eta parlamentari bat.

Parlamentua ibiltzen hasten denean, ikusten da jadanik zein izango den benetako oposizioa. Horren ondorioz, artikulu bat sartzen da Ganbararen arautegian, Konstituzio espainolari eta Autonomi Estatutuari men-egitea eta leialtasuna zin egitera edo agintzera obligatzen duena. Horrela, 1982an, Bloque-PSGtik hautesia izandako hiru diputatuak iraitzi egiten dituzte Parlamentu autonomotik eta desjabetu beren eskubide eta hartzeoetatik. Auzitegi Konstituzionalaren aurrean aurkeztutako anparoko errekurtsioak, parlamentari nazionalisten aurka emandako epaitzarekin amaitu zuen, eta orain Strasbourg-eko giza eskubideen auzitegiaren aurrean egindako erreklamazio bat erantzuna jasotzeko dago.

1982ko urteak ikusten du, baita, AN-PG fronte nazionalistaren suntsipen praktikoa ere, nahiz eta formalki ez gertatu urtebete geroago arte. Uda aldera, alderdi politikoez kanpoko organismo berri bat sortzeko elkarrizketei ekiten zaie: ordurako jadanik suntsitua zegoen AN-PG sortzeko gauza zen dinamika politikoa gaindi zezakeen organismo bat, alegia. Fronte abertzalearen Gestio-Batzordeak «Día da Patria»rako deia egiten du, poliziaren aldetiko jagoletza gogor baten pean eta *Galiza nación frente á Constitución* lemarekin. Eta organismo hori, Bloque Nacionalista Galego (BNG) izenarekin, urrian eratuko da.

Hala eta guztiz ere, Bloque-PSG siglek eta Esquerda Galegak, baina beste orbita batean honek, ordezkaturik aurkeztuko zen nazionalismoa 28ko hauteskundeetara. Berrirero ere APk irabazten du, botuen % 37,07rekin, eta PSOEek eta UCDe jarraitzen diote, % 32,34 eta 17,5 boturekin, hurrenez-hurren (zentristei, beren 12 diputatuetatik 5 Galiziak emango dizkie, eta 4 senadoreetatik 1). Aukera nazionalistak, hauteskunde aldetik begiraturik, ia 1977ko mailara jaisten dira: Bloquea 38.615 botutara eta EG 22.310etara, botuen % 2,92 eta 1,69rekin, hurrenez-hurren. Dinamika espainolizatzaileak benetako sarraskiak egiten ditu; abstentzioa, berriz, etapa honetako baxuena da, bere % 36,58rekin oraindik hamabost puntuz gainditzen baldin badu ere Estatuko batezbestekoa.

1983ko apirilean AN-PGren desagintzako osoko bilkura egiten da eta BNG distiratsua maiatzeko udal-hauteskundeetara aurkeztu, hautagaiak ehun udalerriri baino gehiagotan ipiniz eta 50.511 botu lortuz, hau da, emandakoen % 4,05. Esquerda Galegak oso emaitza eskasak erdiesten ditu: 19.165 botu, apenas % 1,53, 77ko urteaz geroztik egindako kontsulta orotan zeinahi aukera nazionalistak lortutako baxuena hain zuzen, PG (Partido Galeguista) eta PSG izan ezik, azken hau berriz ere bere kontura «zirkulatzen» hasten bait da BNGren parte egiteko adostasunera iritsi ezin ondoren, guzti horrek bere militantziarik kualifikatuaren aldetik abandonatua izatea suposatzen diolarik, zeren eta hau «Colectivo Socialista» izatera pasatzen bait da BNGren barnean. Hauteskunde lokal hauetan, APk % 35,1 lortzen du, PSOEek % 26,95 eta Coalición Galegak % 10,23.

Galiziako hareetan agertzen den erakunde politiko berri hau, Coalición Galega (CG), UCDe hondarrekin eratua dago, hau da, kazikismoaren hautenarekin —Ourense-n batez ere, non gure herrialdeko nekazal industriaren errege den Eulogio G. Franqueira ahalguztidunaren babesarekin kontaktatzen bait du— eta Partido Galegustakoek ekartzen dioten berniz superestruturalarekin; izan

ere, azken honek bere burua opaldu egiten bait du operazioan, Castelao-ren alderdiaren sigla distiratsuak suntsieraziz, geru Rocarena deitua izatera pasako zen operazio gutxienez lotsagarri batean. Zentrismo nazionalista baten eraginkortasun politikoaz, Galizian, alderdi «bisagra» honen dantzak erantzuten du, hiru hilabete baino ez duela, Galiziako bigarren Xuntaren eraketan.

1983ko urriaren 23an, Galiziako nekazariek gobernu espainol guztien aurka Nekazal Gizarte-Segurantzako Kuota injustua ezartzeagatiko protesta bezala egin zituzten manifestazioetako bat gehiago burutzen da Lugon. Denok ezagutzen dugun zerga honek, «Kuota» famatuak, nekazal jabe txikien mobilizaziorik ikusgarrienak sorterazi zituen mende honen lehen bi hamarkadetan, «foro»etatik jareiteagatiko azken batailaren ondoren. Nekazariak Comisiós Labregas-etan (CCLLtan) antolatu ondoren, jendetza handiko Batzarreak etorri ziren, zaharrenei berrogeitamar urte lehenago Aita Basilio Alvarez-ek ematen zituen mitin paregabe haiek gogora ekartzen zizkietenak. Ondoren, dotore aski estudiantutako kadentzia batean, Galiziako errepide guztiak blokeatu zituzten 25.000 traktorek 1977ko abenduaren lehen egunetan, feriak eta azokak boikoteatu zituzten, enpresa-kuoten erreziboen kobrantza behaztopatu,... Hamar urte geroago, oraindik ez da ailegatu soluziorik.

Beste nekazal mobilizazio bat, «folga do leite» delakoa dugu, nekazariek zentral komertzializatzaileei saltzen dieten esnearen prezioak igotzearen aldekoa, zeren eta benetako eskari-monopolio bat egikaritzen bait dute hauek, kuotak nahi dituzten bezala finkatuz eta produktua nahi dituzten tarifen arabera ordainduz. Eta Europako Ekonomi Elkartean sartzean, oraindik okerragotu egingo da Galizian nekazaritzaren eta abelazkuntzaren egoera larria.

1984ean, Parlamentu autonomoak, 1950ean hil zenez geroztik Argentinan zeutzan Alfonso Rodríguez Castelao-ren hilkinak herriratzea erabakitzen du. Ekainaren 28ko data aukeratzen da horretarako, hots, 1936ko estatutu-hauteskundearen urteurrena. Galiziar nazionalista handiaren «estradiño»k amorru bizian jartzen ditu beren buruak Castelaok beti defendatu zuen ildo politikoaren oinordeko eta jarraitzaile duintzat zeuzkatenak. Bloque Nacionalista Galegok dei bat zuzentzen die bere militante guztiei, Castelaori egiten zaion «traizioa» sinbolikoki bederen eragotz dezaten: Galiziarri autodeterminatzeko eskubidea ukatzen dionak egiten bait dio, autonomi estatutu neokolonial bat kontsagratzen duenak, parlamentari nazionalistak kanpora jaurtikitzen dituenak; hitz batean esateko, Castelao erbesteratzera behartu zuen frankismo

gogorrenaren ordezkariak eraturako gobernu bat hautatzen duen kolektibo batek. Zerraldoa «Galiziar Ospetsuen Panteoi»an sartzea, ondorengo polizi karga eta militante nazionalisten kontrako errepresio zipotza telebistaz eman ziren, zuzenean!, ikuskari bezala bizitzea suertatu zaigun informazio-gertakaririk paradigmaticoenetako batean. Biharamunean, zenbait komunikabide idatzik, «exterminio necesario» (*sic*) bezalako hitzekin editorializatzen zuen. Ez dago zer esanik. Nazionalistez ari ziren, jakina.

1985eko azaroaren 24eko hauteskunde autonomikoetan, berriro gailurra jotzera iritsi ziren indar politiko nazionalistak, 124.000 botu lortuz. Oraingo honetan, emaitzak alderantzizkoak izan ziren: EGk 71.495 boturekin erdietsi zituen bere hiru diputatuak; BNGk, 52.890 boturekin, diputatu bat besterik lortzen ez zuen bitartean. Alianza Popular 513 milatik gora iritsi zen, PSOE 360 milara eta Coalición Galega 162 milara, 11 diputaturekin.

Galizian egin diren azken hauteskunde hauen emaitzetatik, gure herrian iharduten duten agente politiko guztien sarrera sozialetik, OTANi buruzko erreferenduko 318.000 botu negatiboetatik, zer ondorioztatzen da? Zer etorkizun du nazio atlantiar honek?

Galiziak ez du bere organizazio nazionalistenaz bestelako etorkizunik. Eta galiziar organizazio nazionalistek ez dute neokolonizazioari buruz-buruko kontrakarra egiteaz bestelako etorkizunik. Gurea bezalako gizarte batean, produkzio-aparatuen jabe den klase sozialik gabe, enpresalgo nazional bat gabe, Estatu espainoleko batezbestekoa baino askoz ere erritmo biziagoan hazten ari den langabeziarekin eta kultura eta hizkuntza espainolak nonnahi eta betiko presentziarekin galiziarrekiko etengabeko gatazka diglosikoan eta nagusitasun- eta menperatzaile-egoeran daudela, soilik herritarrak eta, beren koadro zuzendarien erabera, gutxi-asko erradikalak besterik ezin dira izan organizazio nazionalistak. Prozesu autonomikoa ez zen gauza izan, eta ez da gauza, nazioaren narriadura geldierazteko. Autogobernurako behar diren mekanismorik gabe, *benetako* botere-kotarik gabe, errealitate sozialean esku hartzeko ahalmenik gabe, ezin balaztatu, geldierazi eta gero alderantzitu ahal izango da nazio galiziar honen amildegiranzko abaila. Bostehun urteko kolonizazioak ez du amaitu Galiziarekin, baina garapena desberdina eta azeleratua da eta ez da beste bostehun urteren beharrik izango dagoena akabatzeke, baldin ez bazaio erremediorik jartzen behintzat.

Zalutasun taktikoaren eta imajinario politikoaren premia eta enfrentamendu sozialean iraun beharra —hain zuzen ere nazionalis-

mo galiziarrari sekula falta izan ez zaion ezaugarria azken hau—dira lurralde honetako herriak eta bere ordezkari politikoeak zorroztu behar dituzten erremintak.

EEEk Galizian izango duen presentziari aurpegi ematea (eta ez Galiziak EEEen izango duenari, hori ez bait da egia) suertatuko zaie nazionalista ezkertiarrei; beren merkatuak itxita ikusiko dituzten eta prezio eta kalitate hobeko kontsumagaiez gainezkatuak aurkituko diren produkzio-sektore tradizionaleri (ez da ahaztu behar hauek 625.000 pertsona barne-hartzen dituztela) ezarriko zaizkien herronkei erantzutea; industriarik gabeko eta gazteria langabezian murgildua duen egoerari aurre egitea; ekonomia mailan giro guztiz gogorrean eta politika mailan oso iheskorrean bizitzea... nazionalista ezkertiarrei suertatuko zaie, zeren eta eskuinekorik ez bait dago, eta ez bait da egongo ere sekula.

Euskaratzailea: Gotzon Nazabal

F. C.

GALICIA: PRESENTE Y FUTURO

GALICE: PRESENT ET FUTUR

El artículo expone paso a paso la evolución de las organizaciones políticas y sindicales de Galicia, en especial de las fuerzas nacionalistas, tras la muerte de Franco.

La UPG (Unión do Pobo Galego) es el primer partido nacionalista fundado tras la guerra, que en la transición propiciará la creación de la Asamblea Nacional-Popular Galega (AN-PG) como germen de un futuro frente nacional. Un intento más ambicioso de aunar diversas organizaciones en un Consello de Forzas Políticas Galegas no llegará a cuajar como plataforma electoral (1976). UPG y AN-PG constituirán el Bloque Nacional-Popular Galego, que encabezará diversas luchas de carácter nacional y social, hasta alcanzar su punto culminante alrededor de 1980.

El proceso de legalización de los partidos favorecerá una poderosa dinámica españolizante (AN-PG y UPG no serán legalizados hasta abril y julio de 1978 respectivamente), eclipsando el protagonismo de las fuerzas más combativas. Tras las elecciones 15-J (UCD 53%, PSOE 15%, CD 13%, BN-PG 2%) el Partido Obreiro Galego, POG, se desgaja del Bloque y algunos contingentes del mismo pasan a formar la Esquerda Galega, EG, afin a Euskadiko Ezkerra, actualmente la fuerza

nacionalista con mayor representación en el Parlamento autonómico gallego. Al mismo tiempo se consolida la Intersindical Nacional Galega (ING), próxima a UPG-ANPG, hoy en día la tercera fuerza sindical tras CCOO y UGT.

1979 marca la cota más alta alcanzada por las fuerzas nacionalistas en unas elecciones generales (UCD 47%, PSOE 16%, AP 13%, Bloque 5,78%), cota que será rebasada en los comicios locales. Sin embargo los años 1981-1982 serán testigos de controversias internas de UPG y AN-PG, que serán saldadas con escisiones y expulsiones y finalmente con la desaparición del frente nacionalista AN-PG. Al mismo tiempo cambia el mapa electoral gallego: en las elecciones autonómicas de 1981 triunfa AP (30%) y se inicia la debacle de UCD; Bloque consigue el 6% (tres diputados), cuarta fuerza tras el PSOE (19%), mientras EG comienza su andadura con un parlamentario. Muy pronto (noviembre de 1982) una maniobra política logrará incluso dejar fuera del Parlamento a los tres diputados nacionalistas del Bloque, que se niegan a jurar la Constitución. Esta tendencia se reafirma en las siguientes elecciones generales, en las que AP sube al 37% y las opciones nacionalistas Bloque (3%) y EG (1,70%) caen prácticamente al nivel de 1977. Estas dos fuerzas nacionalistas han invertido sus proporciones en las autonómicas de 1985, en las que EG consigue tres diputados frente a uno del Bloque (ahora Bloque Nacional Galego), mientras AP, PSOE y CG se mantienen mayoritarios.

El artículo concluye afirmando que Galicia no tiene otro futuro político que el de sus organizaciones nacionalistas, únicas capaces de enfrentarse a la neocolonización.

L'article expose pas à pas l'évolution des organisations politiques et syndicales de Galice, et plus particulièrement des forces nationalistes, après la mort de Franco.

L'U.P.G. (Union do Pobo Galego) est le premier parti nationaliste fondée après la guerre, qui dans la période de transition rendra propice la création de l'Asamblea Nacional-Popular Galega (AN-PG) comme germe d'un futur front national. Un essai plus ambitieux d'unir les diverses organisations en un Consejo de Forzas Políticas Galegas ne parviendra pas à voir le jour comme plate-forme électorale (1976). L'U.P.G. et l'AN-PG constitueront le Bloque Nacional-Popular Galego, qui dirigera diverses luttes à caractère national et social, jusqu'à atteindre son point culminant aux alentours de l'année 1980.

Le processus de légalisation des partis favorisera une puissante dynamique espagnolisante (AN-PG et U.P.G. ne seront légalisées qu'en avril et juillet respectivement), eclipsant ainsi le protagonisme des forces les plus combattives. Après les élections du 15-J (UCD 53%, PSOE 15%, CD 13%, BN-PG 2%) le Partido Obreiro Galego, POG, se sépare du Bloque et certains de ses membres vont former la Esquerda Galega, EG, proche d'Euskadiko Ezkerra, actuellement la force nationaliste ayant la plus grande représentation au Parlement autonomi-

que de Galice. On assiste en même temps à la consolidation de l'Intersindical Nacional Galega (ING), proche de l'UPG-ANPG, actuellement la troisième force syndicale derrière les CC.OO. et l'UGT.

En 1979 les forces nationalistes obtiennent leur plus haut score obtenu à des élections générales (UCD 47%, PSOE 16%, AP 13%, Bloque 5,78%), score qui sera dépassé aux élections locales. Cependant, dans les années 1981-1982 les controverses internes de l'UPG et AN-PG donneront lieu à des scissions et des expulsions qui se solderont par la disparition du front nationaliste AN-PG. La carte électorale galicienne change en même temps: aux élections autonomiques de 1981 on assiste au triomphe de l'AP (30%) et à la débâcle de l'UCD; Bloque obtient 6% (trois députés), c'est la quatrième force après le PSOE (19%), tandis que l'EG commence la législature avec un parlementaire. Très vite (novembre 1982), une manoeuvre politique réussira même à laisser hors du Parlement les trois députés nationalistes du Bloque, qui refusent de jurer la Constitution. Cette tendance se réaffirme aux élections générales suivantes, au cours desquelles AP monte jusqu'à 37% et les options nationalistes Bloque (3%) et EG (1,70%) tombent pratiquement au niveau de 1977. Ces deux forces nationalistes ont interverti leurs rapports aux élections autonomiques de 1985, dans lesquelles l'EG obtient trois députés face à un du Bloque (maintenant Bloque Nacional Galego), tandis que l'AP, le PSOE et le CD restent majoritaires.

L'article conclut en affirmant que la Galice n'a d'autre avenir politique que celui de ses organisations nationalistes, seules capables d'affronter la néocolonisation.

Bibliografia

Ondoren adierazten dugun bibliografia labur hau, dossierrean lankide izan ditugunek eta Idazkaritzak prestatu dute. Esan gabe doa, hastapenerako lehen lagungarria dela, zenbaki honetan esandakoetan aurrerago jo nahi duenarentzat.

Orokorra

ASKOREN ARTEAN: *Gran Enciclopedia Gallega*. Hainbat arlo, arazo eta puntutarako atariko bezala, erabilgarri gertatuko zaio interesatuari. Halaber, azken aldirako:

ASKOREN ARTEAN: *A Nosa Terra* aldizkariaren bilduma.

ASKOREN ARTEAN: *La Voz de Galicia* egunkariaren urtekariak.

Geografia

PEREZ ALBERTI, A.: *A Xeografía*, Ed. Galaxia, Vigo 1986. Ikuspegi zientifikoa.

LAREDO VERDEJO, X. L.: *Galicia Enteira*, Ed. Xerais, Vigo. Zortzi liburuki; gidaliburu biziki interesgarria.

Ekonomia

- BEIRAS TORRADO, X. M.: *O Atraso Económico de Galicia*, Ed. Galaxia, Vigo 1972.
- BEIRAS TORRADO, X. M.: *Por unha Galicia liberada*, Edicions Xerais de Galicia, Santiago 1984.
- COLINO, X.; PEREZ TOURIÑO, E.: *Economía Campesina e capital (A evolución da agricultura galega 1960-80)*, Ed. Galaxia, Vigo 1983.
- LOPEZ SUEVOS FERNANDEZ, R.: *Cara unha visión crítica da economía galega*, Edicions do Rueiro, A Coruña 1975.
- LOPEZ SUEVOS FERNANDEZ, R.: *Do Capitalismo Colonial*, Edicions do Cerne, Santiago 1979.
- RODRIGUEZ CASTELAO, A.: *Sempre en Galiza*, Ed. Akal, Madrid 1979.
- ASKOREN ARTEAN: *A Galicia Rural na encrucillada*, Ed. Galaxia, Vigo 1976.
- ASKOREN ARTEAN: *O Poder Industrial en Galicia*, Edicions Xerais de Galicia, Vigo 1980.

Kultura

Hizkuntza

- ARACIL eta beste: *Problemática das linguas sen normalizar. Situación do galego e alternativas*, Ed. Xistral, Santiago 1980.
- BARREIRO FDEZ. eta beste: *Los Gallegos*, Eds. Istmo, 1985 (2. ed.).
- RODRIGUEZ, F.: *Conflicto lingüístico e ideoloxía en Galicia*, Ed. Xistral, Santiago 1980 (2. ed.).

Literatura

- CARBALLO CALERO: *História da literatura galega contemporánea*, Ed. Galaxia, Vigo (edizio bat baino gehiago).
- VAZQUEZ CUESTA: «Literatura gallega», in: *Historia de las literaturas hispánicas no castellanas*, Ed. Taurus, Madrid 1980.

Artea

- ASKOREN ARTEAN: *Historia del Arte Gallego*, Ed. Alhambra.
- ZENBAITEK: Egile artestei eskainitako monografiak, Ediciós do Castro, Ed. Atlántico, eta abarretan.

Bizitza politikoa

- ALFONSO BOZZO, A.: *Los partidos políticos y la Autonomía de Galicia (1931-1936)*, Akal Editor, Madrid 1976.
- BARREIRO FERNANDEZ, X. R.: *El levantamiento de 1846 y el Nacimiento del Galleguismo*, Ed. Pico Sacro, Santiago de Compostela 1977.
- BARREIRO FERNANDEZ, X. R.: *El Carlismo Gallego*, Ed. Pico Sacro, Santiago de Compostela 1976.
- BARREIRO FERNANDEZ, X. R.: *Historia de Galicia. Edade Contemporánea (IV)*, Ed. Galaxia, Vigo 1984.
- BARREIRO FERNANDEZ eta beste: *Historia de Galicia*, Ed. Frente Cultural de la A.N.P.G., Pontedeume 1979.
- CORES TRASMONTE, B.: *Sociología política de Galicia. Orígenes y desarrollo (1846-1936)*, Ed. Librial, La Coruña 1976.
- CORES TRASMONTE, B.: *La Devolución de Galicia*, Libros Minerva, Santiago de Compostela 1977.
- G. BERAMENDI, J.: *Vicente Risco no Nacionalismo Galego*, 2 tomo, Edicions do Cerne, Santiago de Compostela 1981.
- MAIZ ROMAN: *O Rexionalismo: Organización e ideoloxía (1886-1907)*, Publicacions de Seminario de Estudos Galegos. Cuadernos de área de Ciencias Xurídicas, n.º 1, Edicions do Castro, Sada - A Coruña 1984.
- PORTEIRO, M.X.; PEROZO, J. A.: *¿Quén é quén no Parlamento galego?*, Edicions Xerais de Galicia, Vigo 1982.
- VILAS NOGUEIRA, X.: *Estatuto Galego*, Edicions do Rueiro, A Coruña 1975.
- VILAS NOGUEIRA, X.: «Ideología y Periodización del Diferencialismo Gallego en el Siglo XIX», in: *VII Coloquio de Pau*, 2-35 or. EDICUSA, Madrid 1977.

Euskadirekin harremanak

- ESTEVEZ, X.: «El Nacionalismo vasco en el concierto de los nacionalismos peninsulares», in: *Euskal Herria. I*, Jakin/CLP, Donostia/Arrasate 1985, 536-548.
- ESTEVEZ, X.: «Apuntes para una Historia de las relaciones políticas entre Galicia, Euskadi y Catalunya (1900-1950)», in: *Letras de Deusto*, vol. 13, n.º 27, 5-28, 1983.
- ESTEVEZ, X.: «La solidaridad Galeuzca», in: *Muga*, n.º 14, 54-63, marzo, 1981.
- ESTEVEZ RODRIGUEZ, J.: «Nacionalismos y Estatutos en la II República Española», in: *Cultura Vasca, I*, 231-298, Ed. Erein, Donostia 1977.

ORAIN eta HEMEN

GAIAK

...HAINBAT ABURU

LIBURUAK

Errefuxiatuak ez dira pertsonak

1492an Espainiako Errege Katolikoek judu guztiak kanpora iraitzi zituzten, juduak izateagatik. Hori arrazismoa da. 1986an Espainiatik, Italiatik, Portugaldik, Frantziatik, Ingalaterratik... iraitzi libiarrak, libiarrak izateagatixe, eta ez da arrazismoa.

Palestindarren batek aireko bat pasaiari guztiekin bahitu bade, terrorismoa da. Bi hegazkin militarrek hori bera egiten badute, linea zibiletako aireplano bat saihets bietatik inguratuz eta Israel-en lur-hartzera behartuz, ea nor doan kontrolatzeko, hori ez da ekibokazio batetik pasatzen, ez da terrorismoa.

Frantziako zerbitzu sekretuek Zeelanda Berria itsasuntzi bat lehertzea, jabetasun pribatukoa, *Green Peace*-rena, eta argazkilaria bat bertan hilda uztea, ez da terrorismoa. Zergatik ez zuen orduan inork Paris bonbardatu, gero Tripoli bonbardatu den bezala, terrorismoa «venga de donde venga» gaiztoa baldin bada? Oso sinplea: ez delako.

Eta zergatik da demokrazia tirania baino «hobea», hori dena demokraziaren defentsan omen denez gero? Azken finean, demokrazia bera ez omen bait da botere-modu baten legitimazio-modu bat besterik. Orduan, edozein demokrazia aski ote da edozein botere-modu legitimatzeko? Baietz ematen du. Demokraziak legitimatzen du boterea, eta boterea orduan legitimaturik dago edozer gauza egiteko, demokraziaren defentsan dena zilegi da. Ala boterearen defentsan?

Demokrazia kontzeptuaren izugarritzko degenerazioa ari gara ikusten. Behialako iraultzaileen esperantzatik eta liberalen idealetatik Estatu batzuren izen propio edo auto-bataio konstituzionala. Demokrazia, orain, Estatu hau eta hori da, ez ideia bat.

Manipulazioaren teknika eta zientzia oso bat, industria oso bat sortu da bitartean, jendeari zer «nahi» izan behar duen inposatzeko, nahi ez duena bera hautarazteko (OTANen erreferendua). XIX. mendeaz gero, gizabanakoari ahalmen gero eta gutxiago geratzen zitzaiola botereari buruz, maiz aipatu, salatu zitzaigun. Halere, tradizionalki aginpide liberala gutxienez eskubide indibidualekiko nahikoa errespetutsu agertu ohi zen, formalki bederen, legitimazioa ere hortik ateratzen zuelakoan. Orain, ordea, badirudi hori ere bost axola zaiola. Botereak ez du jadanik ezeren beharrik sentitzen legitimatzeko, arrakastarena besterik; hots, indarraren legitimatzaile bakarra, indarra bera bihurtu da. Beharbada beti hala izan da (Machiavelli, Nietzsche), baina erreparorik batere gabe erakutsi ere egitea, agintari politikako programatik ofizial eta deklaratu bilakatzea (Plan ZEN), oraingoa da, demokrazia deituetan behintzat. Espainian, boterera moraltasun-aureolaz heldu zen sozialismo baten egunetakoa, hain zuzen. Kalumniak, atentatuak, asesinotak, bahiketak, torturak pertsona pribatuaren aurka, lasai-lasai eta programatu egiten dira orain mendealde guztian, egiteko politikoaren parte bezala, eta programazio horiek publikoki azaldu egiten dira prentsan eta irratan. Esan nahi du, publiko demokratikoak berak eskubide pertsonalen biolazio horiek onartu egiten dituela (lege antiterroristak), exito izateko beharrezkotzat edo egokitzat hartzen dituenean (GALEk eritzi publiko espainolean aurkitu duen konprentzioa). Demokrazia deritzon Estatu batek horrela egiten duen dena demokratikoa da.

Hori dena horrela, «demokrazia» espainolak eta frantsesak ez dute inolako zailtasunik izan, ez beren publikoetan zailtasunik aurkitu, «presunto» soil batzu, gutxienez formak gordetzearren aurretik epaitegietara jo beharrik sentitu ere gabe, publikoki arras eskubide-gabetzeko, bahitzeko, familiatik eta gizartetik desagertarazteko, beren giza eskubideez baliatu ahal izateko inolako posibilitaterik gabe edozein zokotan botatzeko eta edonoren esku uzteko, hara eta hona trapuzaharrak bezala erabiltzeko. Bizi ala hil, erabat Estatuaren esku.

Eta, giza eskubideen aldetik, zein da diferentzia, edo non hasen da diferentzia, inon baldin badago, eman dezagun gizona modu horretan bahitu eta lehenengo ordubetean edo ordu-laurdenean, bahitzailea Estatu nazi bat izan ala Estatu demokratiko deitu bat izan? Estatu demokratikoez ere beren ordu-laurden, edo ordubete naziak dituztela, esan beharko ote da?...

Honez gero, atzoko liberal «burges» handiak inbidiaz bakarrik gogora genitzake, beren errespetu kasi sakratuarekin giza eskubideentzat. Liberal iluso batzu izan baziren ere, beti da hobe iluso bat, hipokrita bat baino; nazi bat baino, alegia, demokrata jantzita. Izan ere, ez al zen herriak «nahitakoa» eta guztiz demokratikoa, Hitler-ek egiten zuena ere? ■ G. Noss.

Istripu nuklear larri bat eta ezker baten larritasunak

Oso sinplea. Istripu nuklear batek badirudi, Soviet Batasunean eta edonon, istripu nuklear bat izan beharko lukeela. Ondorio guztiekin. Segun bakoitzak zein jarrera daukan arazo horretan.

Baina nolako penak eta eskrupuluak, ezkertiarren batzurenak! Nolako «objektibitate» estrainoak informazioan, zalantza disimulatuak, defentsa-intento kiribilduak, helburu eta helpideen kasuistikak, metafisikak; eta zein martxa zaila egunetik egunerako informazioan egun horietako *Egin-en*... Hori apenas zen borroka antinuklearretako egunkari hura.

Zer gertatzen zaio ezkerrari horrelakoetan?

Ezkerrarentzat, hala esan ohi da, jokoan dagoena, ereduak omen dira, gizarte-ereduak, ez hango edo hemengo errealitateak (horiek edonon historiko eta sozialki baldinpetuegiak izaki). Baina ikusia dago, badagoela ezkerren bat, ereduak eta errealitateak ezin bereizi izaten dituen.

Manikeo ere inor ez omen gara, ordea. Baina bihotzean gauzak ez dira buruan bezain sinpleak izaten nonbait, ikusia dago, batzurentzat historia ez dela erlatiboa eta, beraz, eredu nahiz errealitate bata (gurea) ez dela bestea baino hobe eta hobesgarria bakarrik, ezpada osoki eta guztiz perfektu-perfektua eta bestea, osoki gaiztoa ez denean, interesik batere gabekoa gehien-gehienez. Gure ereduan eta ametsetan ezerk ez bait dauka gaizki egoterik, errealitatean ere denak ondo egon behar du; eta, beraz, dena ondo dago; eta bestela mundua ulertezinezkoa da; beraz, ez da.

Gero, demokratiko jartzen garen jai-egunetan, «bistan dago edozein sistematian daudela gauza onak eta txarrak!», azpimarratuko dugu. Eta bistan dago, intolerante batzu ez gabela.

Sozialista izateak, zergatik obligatu behar du inor Stalin defendatzera, edo Soviet Batasuneko programa nuklearra, edo stripua egon eta geroko hermetismoa? Nik esango nuke, ezkerak daukana, nola-halako eredu bat izan ohi dela. Absolutuetan ibili gabe. Eredu erlatibo bat, orain gauden tokitik hobeago batera joateko. Eredu hori, gainera, ezkertiarrek bere herriko eta bere garaiko baldintzetan, mugetan, posibilitateetan, bideratu nahi lukeela; bere inguruko jendearekin, bere eta inguruko bere jendearen mugapenekin. Beti esan da, ez dagoela Soviet Batasuneko errealitate soziala Txinara edo Kubara aldatzerik (hori dogmakeria omen litzateke), Frantziako demokrazi modua Ertafrikara aldatzerik ez omen dagoen bezalaxe, etab. Gizarte bakoitzak bere errealizazioak asmatu egin behar dituela, bere ahalbideen arabera.

Eredu ona eta asmo onak izatea ez da aski, eta munduan beti ez dela zuzen asmatzen, denok dakigu, bulda santurik inork ez daukalako, beti ondo asmatu behar eta ahal izateko.

Guzti honek ez luke komentario bat mereziko, historia zaharregia ez balitz, zaharxeago gerenontzat behintzat. Stalinismoaren basakeria guztiak lehenengo itsu-itsuki defendatuz (isilduz, justifikatuz, «esplikatzuz») eta gero kondenatuz, edo kmer gorrrien izugarrikeriei lehenengo oneritiz eta gero gaitzeritzi beharrez, etab., autoritate moral eta sinesgarritasun guztia galtzen du azkenean ezkerak.

Ezker europarraren aje partikular bezala, Merleau-Ponty-k aspaldi salatua zuen, ezkeraren izenean egindako edozein krimenen aurrean beti daukan ahulezia morala, inkapazitatea. Komentario bat ezezik, zerbait gehiago mereziko bait luke. ■ *Joxe A. Otaegi.*

Eliza eta nazio katalana

Galiziako prentsak, Xosé Estévez-en hitzaldi baten berri ematen zuen joan den apirilean: Salbuespen-pare bat kenduta, Galiziak ez du izan, Euskadik edo Kataluniak izan duten gisako gotzain abertzalerik, eta apaizeria eta burgesia abertzale horren faltaz gertatu da, besteak beste, hain ahula nazionalismo galegoa, zioen irakasleak. Iruzkina historiko horrek azken hilabeteetako albiste bati buruz zertxobait esateko parada ematen digu.

Tradizio ezagun bati jarraikiz, berrikitan eman dute argitara Kataluniako gotzainek (86.02.05) beren «Kataluniaren erro

kristauak» gutuna («Arrels cristianes de Catalunya»). Pentsa daitekeenez, norberak bere errotara eraman ohi ditu gehienetan urak, eta dokumentu honen xedeetako bat horixe dateke; hau da, Eliza katalanaren presentzia soziala gizarte hartan indarberritzea. Hala ere, oraingo honetan badute gotzainek Eliza haren historian zurigarri onik beren mintza-eskubidez lotsarik gabe baliatzeko. Oraingo gutun hau ere tradizio horri datxeko: «Nazioaren eta Estatuaren kontzeptuen nahasmendu hain zabalki hedatuek mesfidantza eta errezelozko erreakzioak sortzen dituzte», diote topiko ardatz bat salatuz. «Ezagut eta aitortzeagun Kataluniaren errealitate nazionala (...), eta eska dezagun beronentzat ere eliz irakasleagoaren doktrina aplikatzea».

«Estatu eratu baino lehenagoko beren historiaz kontzientzia duten herriek (hau da Kataluniaren kasua ere), eta kontzientzia horrekin batera Estatu kontzientzia ez diren beren kultura eta hizkuntza propioak dituztenek bizirik gorde izan dute Estatu-nazioaren banaketa administratibotik sortutakoak ez diren konbentzimendua, baizik eta Estatu nazioaniztun batean pertsonalitate propioa duen osagarria direla hañ zuzen», idatzi dute gotzainek.

Baieztape nazional eliztar honek, esan bezala, badu erro historikorik, berrikitan J. Bonet i Baltà-k erakutsi duen bezala (*L'Església catalana. De la Il·lustració a la Renaixença*, Montserrat 1984). Baina gorabehera handikoa izan da Eliza haren historia, eta ez, noski, erabat orbanik gabea.

Ez gara XVIII. mendeko ordezkarietaraino luzatuko (Amat, Climent...), ondoko belaunaldietan Renaixença-ren aurretik jadanik izan zuen Elizak mugimenduarekin zerikusirik. Batzutan gizabanako saiatuekin (Armanyà, Torres i Amat gotzainak, adibidez); bestetan, talde-ekintza sozialekin (Barcelona-ko «Llibreria Religiosa»k, adibidez, 1849-1859etan, 1.711.500 liburuki, 1.055.500 opuskulu eta 1.447.000 orri solte banatu zituen). Eta Renaixença-ren barnean, eliztarrek katalanismoari ildo sakonagoa eman zioten: Torras i Bages edo Morgades-ek, apezpiku bezala, errespetagarritasun hobea eskaini zioten. Apaiz xumeen lumek, egin zuten beren lana (Verdaguer-ek Literaturan, Alcover-ek hiztegi handian, etab.).

Gerrate zibila eta gerrateondoa bereziki zitalak gertatu ziren Katalunian elizgizon abertzale askorentzat. Cardó kalonjearen kasua paradigmaticoa izan daiteke, eta, beste era batean, baita Armengou-rena ere. Hierarkiak gerrate aurretik esandakoak (eta gerrateondoa beste hierarkia moldaerazago hark isildutakoak) beste luma ausart horietan izan zuen segida, eta horiengan topatu bere ahots askatzailea Kataluniako katolizismo liberal abertzaleak. Garai bateko adore haren eta hurbilagoko leialtasun honen babespean mintzatu dira, beraz, Kataluniako apezpi-

kuak. Dena den, gotzainek Eliza zabalean beren nazio minorizatuaren alde inoiz gutxitan egin izan duten bezalako gutun honek, estimagarria izanik ere, izan du salatzailerik: *Convergencia*-tik hurbilegi ote dabilen iradoki da, eta arazoaren alde soziala urrutiegi ez ote zaion gelditu ere bai. ■ *Joanes Goia*.

«Enseiucarrean», unibertsitarien aldizkari bat

Azkenean, berri pozgarri bat ere bai: Deustuko Unibertsitateko Euskal Kultura Mintegiak argitaratua, *Enseiucarrean* aldizkariaren lehen zenbakia heldu zaigu. 64 orrialde, 200 pta. prezioa. Kontzeptu serio batekin egina, ez kaskarin eta ez anbizio-tsuegi, egoki. Eskatzeko, edo harpidedun egiteko, hona jo: Deustuko Unibertsitatea, Euskal Kultura Mintegia.

Ez genuke aldizkari honen sorrera, sortzen ari direnetan beste bat gehiago bezala, pasa nahi. Atentzioa eman nahi genieke irakurleei, berezi-bereziki unibertsitarien, proiektu honetan interesa daitezzen.

Zer da, zer izan nahi du *Enseiucarrean* aldizkaritxo berriak. Izan, aski bariatua da: pare bat poematxo eta ipuin, itzulpenak (Juan Rulforen kontagai bat, Saussure-ren testu-zati bat), literatura azterketak (Juan Ruiz/Etxepare, balada bat); edo literaturaren historia eta hizkuntzaren teoria pixka bat, nahiago bada; elkarrizketak (antropologia, teatroa), komikiaz ohar batzu, ikerketa etimologikoak, etab. Gai desberdinak, alor bakoitzetik pixka bat. Testuak ere laburrak, inoiz ez aspertzeko.

Barietatea eta laburtasuna, halere, ez doaz sakontasunaren kaltetan. Ez naiz ni inor ikerketak epaitzen hasteko, baina artikulu batzu ez dira bromatakoak. Lan handia ikusten da. Bistan dago, aldizkari serio bat egin nahi dela.

Asmoa, berriz, lehen zenbaki honek erakusten duena (erakus zezakeena) baino zabalagoa da, hots, filologia edo literaturakoak bakarrik ez, baina antropologia, soziologia, filosofia, psikologia, historia, pedagogiako gaiak ere biltzea, «giza zientzia» guztiak alegia.

Errealitate honek amets batzutarako legitimatzen gaitu.

Oso interesgarria ikusten dut proiektu hori eta, kondizio baturekin, inportante eritziko nioke. Funtsean hauek: ikasle

unibertsitariena bakarrik izatea (nahi denean bestelako edozein gomiatu ezinik gabe), baina unibertsitari guztiena; h.d., egiaz giza zientzietako Fakultate guztietara hedatzea, lankidegoaren aldetik; Zuzendaritza, halere, ekipotxo finko batekin eta leku jakin batean edukitzea eta handik eramatea (hobekien Deustuan bertan, hor sortu denez gero), proiektuaren koherentzia eta jarraitasuna segurtatzeko. Zaila ez da aldizkariak sortzea; eustea izango da.

Deustuan sortu izana, agian zilegi izango da, problematxo bat izan daitekeela, esatea. Deustuari buruz, ez dakit eritzi ala aurritzi, berdin zait, baina errezelo batzu egon daitezke: Deustukoek berek Deustuko horma-mugak gaintitzen asmatu beharko dute, euskal unibertsitari guztiengana zabaltzeko; besteek, euskaltzaleak Deustuan ere beste edonongoen berdintsuak direla, pentsatu beharko dute, eta lankidetzarako lotsarik ez izan. Euskaltzaleok, inozo izateko eskubiderik ez dugu (ez dugun beste eskubide bat), geure interes partikularren marraskilogan geratzeko ez dugun bezalaxe.

Unibertsitarien aldizkari (orri, paper) mota batzu, nahitaez bezala daude zentru bati lotuagoak, dira partikularragoak, protestatzaile-errebindikatzaila-ezdakitertzailaigoak izaten dira eta. Zentruko gorabehera espezifikoen ispilu izan beharra dute. Azterketa-ikerketa-saio tankerako aldizkari batek ez dauka zergatik zentru batera mugatu, *Enseiucarrean* den aldizkaria bezalakoak. Interesa eta lanerako gogoia duten guztiena izan beharko luke.

Pentsatzen hasita, edonongo euskal unibertsitariak baluketela beren giza zientzietako aldizkaria, eta lan serio bat egin ere egiten dutela: aldizkari hori, orduan, ez litzateke izango ikasleek lumak non zorroztu edukitzeko bakarrik inportantea, ezpada baita guztiok zer ikus eta non ikas izateko ere, interes arruntekoa. Aldizkari hori *Enseiucarrean* izan daiteke.

Esan nahi dut, natur zientzietako aldizkari bat —*Elhuyar*— dagoen bezala, giza zientzietako beste bat beharko litzatekeela. Eta hori posible dela, Deustuko unibertsitari-multzo batek erakutsi du. Orain beste unibertsitariak elkartzea falta da, hastapen ez guztiz *debile* honi fortuna hoberenak darraion.

Lehen zenbakiari eman zaion tratamendu grafikoa (letra-masa, orri-konposaketa, aurkibidea bezalatsu) beharbada hobe litzateke zerbait, larritzekoa ere ez bait da, «zeren enseiucarrean bezala egiten diren lehenbiziko obrek eta enseiuek, zenbait huts eta falta izanagatik ere, badirudi ezen (...) barkhakizun direla».

Ea, ba, Unibertsitateak baino unibertsitariak zerbait hobeto funtzionatzen duten, eta ematen diguten giza zientzietako aldizkari bat, euskarak behar duen bezalakoak. ■ *J. Azurmendi.*

Zenbat inteligentzia du Eusko Jaurlaritzak?

Inori, oker ez banago, interesatu ez zaion alderdi batetik ere, badu bere interesa Espertoen Komisioaren Informeak. Izan ere, ez dago horren «lectura aldeana» bat egiterik, Ibarzabal Jaunak zorrozki abisatu zigunez. Irakurketa inteligente bat egin behar dugu, irakurketa zehatza.

Arrazoizko arrazoiak, Eusko Jaurlaritzaren bozeramaile argiaren arrazoi horixe. Guk, ba, ondo eseri, prejudizioak burutik erantzi, eta irakurketa zehatz eta inteligente bat egin nahi genuke, ahal baldin badugu behintzat. Zeren eta Descartes-ek esan, esaten bazuen ere, «zentzuna dugula gizartean obekienik ainbanatu gauza», Ametzaga Aresti'tar Bingenen itzulpenean, eta *bon sens* hori «gizon guziengan berdiña dala izatez», ez bait da gauza batere segurua hori, Descartes txantxetan ari zela baino. Ideiak puntuz-puntu garbi eta bereziki ulertzen saiatu beharko dugu, ez huts egiteko bide ziur bakarra hori omen dugunez gero.

Hasi eta berehalaxe: «pero estas medidas no pueden ser implementadas...» Geldi hor. «Implementar»: Casares, María Moliner, etab. alferrik begiratu ditut, gauzak zehazki ulertu nahiz. Inon ez da ageri. Torrents dels Prats-ek alfer-alferrik idatzi zuen, «no comprendemos (...) la poca maña de algunos traductores que se empeñan en traducir *implement* por implementar, verbo inexistente». Gaizki hasi gara. Lerro batzu eta berriro: «También se evitará el error fundamental de implementar medidas concebidas precipitadamente...».

Desanimatu gabe jarraituz, enteratuz noa, istiluak eta biolentziak «recurrente»ak izaten zituztela XIX. mendean, baina hale-re Ipar Irlandakoa «una sociedad que es por naturaleza... *decente*» dela, etab. (indezente samarra beste zerau itzultzeak dirudi: «la motivación *detrás del PIRA* es básicamente nacionalista»). Dena dela, espresioen arantza eta hamaika zalantza artean, testuaren xehetasunak eta nabardurak eta matizak zehazki ulertzen hasi naizela, uste dut, adibidez, «los territorios con “fueros”» esan behar dela, Foruak ongi kakotx artean markatuz, gainera, ez Foralak (bistan bait dago: «las Diputaciones con Fueros» eta «las Diputaciones Forales» arras gauza desberdinak lirateke) eta, batez ere, ohartuz noa, irakurri testu hau gaztelaniaz irakur daitekeela, baina ulertu ingelesez. Ez, seguruenik hau ez da aldeano euskaldun batentzako testua (euskal itzulpenik ez da ikusi), erdaldunarentzako hobea denik ez nuke esango, adimen

apart eta zolientzako bakarrik izango da. Egon ere, ez al dago Eusko erdal Jaurlaritzarentzat egina?

Aldeano baten pazientziak ere azkenean bere mugak ditu, ordea. Zer arraio da itzulpen hau? Hain eskuzabalki ordaindu-tako informe horretan, itzulpenari zenbat tokatu zaio? Zeinek hautatu du itzultzailea, nola, zein kriterioekin, zeinek ordaindu dio txapuza hori? Ezin imajina bait nezake, Komisio internazional serioa batek, majo kobratu ondoren, gainera, Eusko Jaurlaritzari halako lardaskeria presenta ziezaiokeenik eskura, enkargu-emaileak esperto horiei lotsa-izpirik inspirtzen bazien behintzat. Ala horretantxe dudatzen hasi beharko dugu, eta informearen arazo guzti hau espertoek tramite bat bezala arin-arin despatxatu digutela pentsatzen?

BBBko eskolume batek irakasleari aurkeztu eta suspenditu egingo lukeena, Espertoen Komisio internazional batek ez dauka eskubiderik Euskal Herriari eta Eusko Jaurlaritzari horrela presentatzeko, hainbat milioiren truke. Ez da serioa. «Sus militantes son jóvenes, raramente teniendo más de 35 años», edo «Competencia de los tribunales criminales (?) actuando (!) en la Comunidad Autónoma», beste edozein kasutan, astakeria gramatikalak izan litezke; kasu honetan, deskontsiderazioa eta burla ere badira.

Adibideak mila bil daitezke. Muga gaitezen hitz bakar baten erabilerara: «inteligencia» (irakurtzen hasi eta berehala, honela-koxe esaldi bat aurkitzen bait dugu: «Se propone crear un grupo vasco de inteligencia con una alta seguridad protectora (!)»). Gaztelaniaren Akademiaren Hiztegiak honela dio: «1. facultad intelectual. 2. facultad de conocer..., 3. conocimiento, comprensión, acto de entender, 4. sentido en que se puede tomar una sentencia, dicho o expresión, 5. habilidad, destreza y experiencia, 6. trato y correspondencia secreta de dos o más personas o naciones entre sí, 7. substancia puramente espiritual, 8. *Mar.*, véase bandera de inteligencia».

Kontua, zera da: nola amaitu terrorismoaren arazoa? Lehen-lehenik inteligentzia behar da terrorismoaren aurka borrokatzeko. «Se necesita inteligencia sobre organizaciones terroristas no sólo como base de operaciones contra ellas, sino también para prevenir y frustrar sus planes» («inteligencia *sobre*» hori franko bitxia egiten da, baina informeak dagoeneko ohituta gauzka horrelakoetara). Konforme, inteligentzia behar da (alegia, «intelligence»).

Baina inteligentziak euskaldunon artean («en torno a 70% *indígena*») urri samar dabilela ematen bait du, «esto requiere el establecimiento de un grupo vasco de inteligencia. Tal grupo

tendrá un papel importante y de gran responsabilidad en la campaña»: Inteligentzia (hots, inteligenteenak edo) ekipo batean bilduz gero, horien eginkizuna izango da, behar denari terrorismoaren fenomenoa zer den esplikatzeari: «El grupo de inteligencia debe encargarse de *facilitar* una inteligencia integrada y evaluada sobre organizaciones terroristas y sus partidarios». Ez guri bakarrik —niri edo zuri, alegia, jende arrunt honi—, baina poliziarri eta Armadari ere talde horrek erraztu beharko dio fenomeno terroristaren ulerpena. Bestela ez da burubide onik izaten. «Al principio, al RUC [terrorismo irlandarraren aurkako inteligentziari, hain zuzen] no se le autorizó a facilitar la inteligencia a otras agencias (!!) implicadas, notablemente (!) al Ejército británico. A raíz de esto el Ejército y la policía tomaron medidas independientes las unas de las otras con un efecto negativo en el conducto (?) de operaciones. Lo mismo ocurrió en Francia e Italia».

Terrorismoa gainditzeko proposamen horrek («contramedidas positivas») oso akademiko-intelektualista ematen du, baina espertoen artean Sir aristokratiko bat eta, profesore-pare bat eta, ba omen daudenez, tira. Esperto horiek berak, nolana ere, ez dira nonbait lan horretarako inteligentzia egokien jabe sentitzen, zeren «en la comunidad autónoma, irakurtzen bait dugu, los mismos vascos son los que mejor conseguirán inteligencia sobre vascos». Zergatik derrigor euskaldunak? Jende berdin inteligenterik ez ote dago bazterretan? Egon, agian egongo da, ez da ukatzen, baina ez omen du balio. «Operaciones contra organizaciones terroristas no pueden tener éxito, al [sic] menos que se lleven partiendo de una base de inteligencia fiable y comprensiva. La falta de tal inteligencia arrastró severamente (?) las primeras operaciones de las autoridades del Reino Unido contra PIRA». Beno, ba: britainiarrak irlandarren arazoa ulertzeko aski inteligente izan ez badira, onar daiteke espainolak ere ez izatea euskal arazoa ulertzeko. Adituek hala badiote, hala izango da.

Orduan, poliziek terrorismoa ez ulertu eta ez borrokatu ahal izateko adina inteligentziarik dutela, esan nahi ote zaigu? (espainolak bait dira!). Exakto, halaxe ulertu behar da adituen aholkua. Zeini, bestela, eman beharko lizkioke, izan ere, inteligentzeten ekipoak, bere esplikazioak? Lehen ere adierazi da (Irlandako RUCen kasuan) eta berriro espreski adierazten da: poliziarri, aurren-aurrenik. «En la comunidad autónoma existen dos *consumidores* (kontxo!) principales de esta clase de inteligencia. Por un lado, la policía» (espertoek poliziaren inteligentziaren eta metodoen oso inpresio kaskarra aterata inola ere: «los métodos normales de la policía judicial para *recoger inteligencia* — arranoa!— no bastan»), — «y por otro, el Gobierno Vasco

— *by Jingo!* Zer duk hau? — para seguir su campaña antiterrorista, necesita una *inteligencia periódica* (!!) sobre objetivos, intenciones y actividades de los que apoyan y fomentan la violencia». Beraz, Eusko Jaurlaritzak ere ez du inteligentziarik aski? Handitxoa da, gero, gortesietan batere nekatu gabe, nola behin eta berriro garbi uzten duten espertoek, poliziak ez, eta Eusko Jaurlaritzak ere ez daukala hemen inteligentziarik, behar-beharrera lukeela, halere: «La provisión dentro del Gobierno Vasco de una capacidad para *adquirir y evaluar inteligencia* (!) contribuirá...», etab. Ulertzen da, ezta? Ez, ez da ulertzen.

Biziki interesatzen zitzaidan, baina ulertu ezinda geratu behar izan dut, halaber, espertoen eritzian ETArek ekarpenik positiboena zein izan genezakeen kontuan ere: «(...) A largo plazo, la mayor contribución de ETA a la política vasca y española puede ser la de un enlace crucial que mantiene a los jóvenes vascos por la adolescencia (y posteriormente) formándoles y radicalizándoles, y luego instigándoles a atacar las fuentes de sus quejas por las instituciones de la política convencional [*sic*]». Ulertu ezinez, asmatu egin behar hori ere.

Konklusioa: testu hori zinez ulertzeko modu agian bakarra, irakurketa ez «inteligente», baina intuitibo-divinativo-profetikoren bat egitea izango da. Ez dago bestela ulertzeko modurik.

Hor munduan badabil norbait, alproja galanta, Eusko Jaurlaritzarentzat lan egiten, Hirugarren Munduko xeke diru-jarioren batentzat ari delakoan, edo ezer asko gehiago axola gabe, enkargatzen zaizkion lanak egiteko ezkerreko eskua bakarrik aski eta sobera balu bezala. Halaxe luzitzen da, gero... Beharbada horrela esplikatzeko da, irakasle unibertsitarioren bati informea «para subnormales» iruditzea.

(OHARRA: «Intelligence», informazioa, espioitza, esplorazioa, gudu-alorrean bereziki — *Intelligence Corps/ Officer/ Department/ Service*, etab. Agian, espertoek benetan zer eskatzen duten, irakurlea gehiegi entera ez zedin, edo gehiegi espanta ez zedin, itzuli da ikusi dugun bezalaxe, guztiz pedagogikoki: ETArek aurka eusko CIA bat sortzea bait da, espertoek aholkatzen dutena! CIA: *Central Intelligence Agency*. «Agency» bera hemen — administrazioko hizkuntzan orokorki — ez da «agencia», noski, baina «ministerio, dirección general, servicio, dependencia, organismo, órgano», besteak beste). ■ *J. Azurmendi*.

Piarres Lafitte zenaren pentsabideak

Piarres Xarritton

Piarres Lafitte zenak berak kontatu digu nola, apeztu orduko Tolosako Unibertsitatera igorri zutelarik, filosofi ikasketak egi-tera abiatu zen behin, bere baitarik. Bere Baionako irakasle-ohi Clément Mathieu apezpiku-gaiak, izaturik, bide horretatik baztertu nahi izan omen zuen berehala. Debaldetan. Beste irakasle-ohi batek, aldiz, Jean Saint-Pierre apezpiku-gaiak, alegia deus ez, sasi horretatik urrundu zuen, letrei buruz bideratuz ikasle gaztea¹.

Eta geroztik, Euskal Herritik at hedatu zitzaion omena bildu bazuen Piarres Lafittek, gramatikalari eta hizkuntzalari bezala, ez dezakegu erran filosofi lanetan hainbat higtu izan dela. Ez du ezen ez Sokratek bezala bere pentsabidearen jarraitzailerik moldatu, ez ere Platonek bezala izkribu gogoetagarriak idatzi. Uzta-ritzeko irakasle argia gutxi edo asko ezagutu dutenek aitortuko dizuete, bada, filosofi nahiz teologi gaietarako lehia bizia erakutsi izan duela bere bizi guztian Piarres Lafittek.

So bat egitea aski zenion, haren bibliotekari: euskal literaturaz eta euskal historiazko beste libururik ikusten zenuen. Orain be-rean, jabearen nahiz, Baionako seminario nagusira daramatzate-

nen artean, hor daude gerla aitzineko Spes, Grasset, Plon edo Aubier argitaldarien sailak, baita gerla ondoko Seuil, Cerf, Centurion, Vrin, Seghers edo PUF argitaldarien sortak. Aldizkarien lerroan hautematen dituzu *La Vie Intellectuelle*, *Esprit*, *Etudes*, *Etudes Carmélitaines* ezagunen zerbaki solte franko.

Adierazgarri zaizkigu F. de Laménais eta Marc Sangnier bartzuen biografien ondoan, Raymond Saint-Jean Uztaritzeko ikasle-ohiaren tesia, Blondel-*ez idatzia*² eta Maritain, Mounier, Gilson, Teilhard de Chardin, Tresmontant edo Karl Rahner-en obra sakonenak. Eta menturaz gure Luhusoar goarda-semeak egundainotik odolean ukan zukeelako, muga guztien gaineratik ikuska ibiltzeko tirria—Mathieu eta beste irakasle zuhur zenbait lotsatu zituen sukar hura bera—; horra hor seinale, Asiako erlijioen historia³, Espiritismoaren kritika⁴ edo Konjurazioen eta sorginkerien liburua⁵.

Gogoratzen zaigu, bestalde, egundaino unibertsitaterik ezagutu ez zuen gure Lapurdin, eta Uztaritzeko apezgaitegian hain zuzen, udako unibertsitate bat sortzea asmatu zuela, gerla ondoko urteetan, Georges Hahn Tolosako Unibertsitateko irakasleak. Zer parada ez zuen hor aurkitu Piarres Lafittek, filosofo ezagun asko hurbiletik ikusteko! Guhaur oroit gara, horrela entzun geniola, Louis Lavelle handiari, bere azken irakastaldia; hortik egun gutxi barne hil bait zen bapatean. Piarres Lafittek berak, udako unibertsitate horren kariatara zituen ezagutzak egin Euskal Herriak mende honetan izan dituzkeen bi filosofo ospetsuenekin, hots: Juan Zaragueta eta Xabier Zubiri-ekin⁶.

Dena den, Piarres Lafitteren idazlan guztien zerrenda begiztatzan dugunean, bi artikulua ditugu aurkitzen, soil-soilik, filosofi gaiak darabiltzatenak zuzenean. Biak Zaitegi adiskideak eskaturik idatziak. «Platonen hiru arpegi» izena du lehenak eta *Platon-eneko atarian* deitu bere liburuari jarri zion Zaitegik aitzin-solas. Ez dira, ez, Aitzin-solasaren 10 orrialde apur horiek, ez luzetasunez ez zabaltasunez liburuaren beraren 300 orrialdeekin erkatzeko on; baina, sakontasunaren eta zehaztasunaren aldetik, erran behar da, Lafitteren solasak ez diola Zaitegirenari zorrik. Platonen hiru arpegi bait dira bakarrik aipu (hots: Platonen politika, haren mistika eta haren metafisika), azken puntu hau hartzen dugu adibide: Heidegger-ek Platoni egiten dion kritikari—baizik eta aitzineko jakintsuek ez bezala, elkarretarik osoki bereizten zituela Platonek *izatea* eta *agertzea*— ihardesten dio Lafittek, bere mendeko sofista txoriburuei zitzaie la bakarrik aiher filosofo handia eta ez bere aitzineko jakintsuei. Mundua ez dela itxura

iheskor bat baizik ziotenen aurka zukeen asmatu bere *Ideien*, edo Lafittek dioen *Deien* teoria ezaguna.

Eta hona hitzez-hitz gure euskal idazlearen aburua:

«Lehen behakotik bitxi baino bitxiago iduritzen bazaiku ere, Platonen iritzi horrek egiatzko filosofo batentzat badu kanore.

«Alabainan gauzak axial ikusten dituguno, sentsuen meneko izaite oharkizun, haztagarri, iheskor, arruntak, zaizkigu zinezko eta egiatzko; arimakoak, ezin ikusiak, betierekoak, zaizkigu iduri amets, gezur edo lillura huts: gutziak edo hil beldurak sortu zorokeriak. Haatik adinarekin, zuhurtziak erakusten dauku bereber ezinikusia gure sentsuen meneko gauzak baino gehiago eta egiatzkoago dela; betierea lehen dela eta ez denbora edo aldia; xedea aitzintzen zaiola heltzeko bideari; hoberena dela hastapen, nahigai, helburu eta lege gisa; guziaren azpiko dela zatia; destinguaeren ondotik heldu direla gertakariak edo hautua; gorputza baino ezagut-errexago dela arima; eta gorpuzkia baino menago izpiritua edo gogo»⁷.

«Spinoza nor zen eta zer egin zuen» dugu bigarren artikulua, eta 1956ko 1. banakoan argitara zuen *Euzko-Gogo*a-k. Bost bat orrialde ditu doi-doia⁸, baina «jarraikiko da» eratxikitzen dio egileak eta, egia erran, Piarres Lafitte - Ithurraldek hitzeman jarraipen hori ez zaigu nihon agertuko. Zer gertatu den ez jakin. P. Lafitteren lan bat berriz argitaratzen digularik *Euzko-Gogo*a-k, aita Olabideren goratarrez, 1958an, agertzen den banako berezian izanen da eta «Biblea Euskal Herrian» deritzo⁹. Damurik! ezen, Platonekin eta Spinozarekin hasi lanari jarraiki bali-tzaio gure Uztaritzeko irakaslea, gure gaurko Euskal Herriko Unibertsitatean dabilzan ikasle eta irakasle euskaldunek atseginekin irakurriko bait zuketen.

Besterik ezean, badugu, halere, beste «lan xume bat»: Udako Euskal Unibertsitatea Donibane Lohitzunen sortu-berri zitzaigunean, Piarres Lafittek Donostian eman hitzaldiño bat, «Mende huntako Euskaldun idazleen pentsabideak», 1974eko *Gure Herria*-ren 4 eta 5. banakoetan argitaratua¹⁰.

Hitzaldi labur eta «axal» horrek adieraz diezaguke, gure ustez, hizlariaren beraren pentsabidea edo, zehazkiago mintzatzeko, filosofoi eta teologi gaietan zuen joera eta ikuspegia.

Oroz lehen «apeza» izan dela Lafitte, erran eta idatzi bait da¹¹, ez dugu guk hori ukatuko: Guhaurk ez bagenu bera ezagutu ere, hor genituzke haren hitzaldi, izkribu eta argitalpen guztiak leku-ko. Gogoan har ditzagun bakarrik, besteak beste, argitalpenen

sailean, Simon Durruty-ren *Elizako liburu tipia*, Julien Heguy-ren *Maiatza*, Léon Lasalle-ren *Gure erlisione frogatua*; bere izkribuen artean, gerla aitzin, Iriart Uztaritzeko apezaren sailari jarraikiz «Jesusen bizia»z, *Eskualduna* astekarian, zenbait urtez idatzi artikulu-mordoa; gero bi argitaraldi izan zituen *Ebanjelio ttipia*, *Hazila edo hilen hilabetea* eta, azkenik, euskaldun gazteei eskainitako *Idek eta Zabal* liburuska gogoetagarria¹².

Baina erlijiozko euskal idazkiez Lafittek zioena, badirudi bere idazki horietaz ere errepika genezakeela: «Behar dugu aitortu lan horietan ez dela nortasun handirik ikusten; Elizaren erakaspén arrunta ageri da, bertzerik ez. Liburu arrotzetarik mailegatu eta itzuli gaiak nabarmen dira. Zorigaitzez, edo dira irakur-erreak, eta orduan ardurenik frango axial; edo sakon egiten badituzte, horra non diren idor, zail, trakets, ezin irakurrizkoak»¹³.

Badakigu, ordea, beste amets eta asmorik bazuela Uztaritzeko apezak bere herritar fededunen alde. Olabideren omenezko artikulu bat jada aipatu dugu: «Biblea Euskal Herrian», *Euzko-Gogoan*-n agertu zena, bururatzean, galde hau egiten dio bere buruari: «zertako ote Euskal Herria mutur eta uzkur bezala jarri zaion Bibleari». Eta hau da idazlearen erantzuna: «lehenik apezak beldur zitezkeela girixtinoek beren burutarik ulert zituzten liburu sainduak, Elizaren aburuaz axolatu gabe». Baina, diotse azkenean bere apezlagunei: «Euskaldunak ez dira gehiago haur ttipi. Ordu laiteke utz ditzagun Jainkoaren hitzarekin buruz buru; sinetsiz hitz hori ez dugula ito behar ez eta hertsiki zetabetu behar. Bertzalde gure fededun gehienek guk bezain ongi badakite zuhurtziaren berri; heieri ere graziak egiten diote argi eta emaiten indar»¹⁴.

Eta artikuluaren azken hitz horiek ongi adierazten dute, gure ustez, Lafitte apezaren berezitasunetarik bat, hots: nahi bezain atxekia izanik ere bere apezgoari, ez zuela sekula helpidea helburu ezarri; beti apezkeriak higuin izan zituela; bere kide beldurti, hozpera eta minkorrek ezinjasanak zeuzkala; eta, funtsean, haren pentsabidea ez zela klerikala.

1901ean sortua zen Piarres Lafitte, 1914-1918ko gerla ondoan, hogeitaz bete gabe, Baionako seminario handian sartua zen, Gieure «Kolonela», erraten zen bezala, Baionako apezpiku zelarik¹⁵ eta hemen gaindiko apez eta jauntxoaren artean *Action Française* mugimendua bere lorean genuelarik. Bere mendekoa da gizona, nornahi izan dadin; eta helduaroan, gaztaroko gatazka batzuren oihartzunak eta oroitzapenak erortzen zaizkio oharka-

bean mihiaren edo lumaren puntara. Gertatu zaioke horrelakorik gure irakasleari, eta menturaz gehienik, beti nabari zitzaion apologetikarako edo polemikarako, hots, eztabaidarako isuria¹⁶.

Dena dela, Baionako Seminarioan zuten oratu Ithorrotzar apezgai gaztearen izpiritua; Saint-Pierre-k zuen, alde batetik, euskaltzaletasunera erakarri; Mathieu-k zizkion, bere aldetik, teologi eta filosofi bideak zabaldu. Handik ateratzean, bere lehen euskarazko lanak igorri zizkiolarik *Euskalzaleen Biltzarra*-ri, Jean Etchepare lehendakariaren begi zorrotzak berehala sumatu zuen «dena zuhurradia eta gertakarien begiztazale» paregabe bezala zetorkiola idazle berria¹⁷.

Bere «zuhurradia» horrek eta bere «gertakarien begiztazale» goseak egin zuketean, Mathieu irakaslearen eskutik, Aristotele eta Tomas Akinokoaren ikasle eta jarraitzaile. Berak zioenez, hazpandar apezpiku zenak zion, alabaina, «pentsatzen erakutsi»¹⁸. Billot kardinalarearen urratsetan ibilirik Erroman, eta Mercier kardinalarearen ikasle egonik Louvainan, Luis XIII. eta Pio X. aita sainduak bultzatu-berri zuten *Tomismoa* ongi ezagutzen zuen Klement Mathieu irakasleak. Irakasle hori ezagutu ez dutenek badute irakurgai, apezpiku zenaren obretan, hitzaldi bat bederen, Tolosako San Cernin-en elizan eman zuena, 1937ko martxoaren 8an, San Tomas-en ohoretan¹⁹. Eta hortik argi nabari da, bere luze, zabal eta sakonean ikertua zuela hizlariak San Tomas-en katixima; ez bait ditu bakarrik aipatzen haren solas porroska zenbait —askok egin ditzakeen bezala—, baina bai zehazten haren xede nagusiak beren sustrai eta helburuekin²⁰.

Lafittek «Izaitearen filosofia»²¹ deitzen duen San Tomas-en Aristotelismo hori *hilemorfismoa*, hau da «materia» eta «ideia» biak batean hartzen dituen teoria dela, gauza jakina da. Horregatik ditu Uztaritzeko irakasleak —Mathieu bere maisuak bezala— filosofia bakun eta bakunegi diren guztiak gaitzesten:

Materialismoa, lehenik, eta gure F. Krutwig, J. Madariaga, Haranburu-Altuna eta beste askok Euskal Herrian modan jarri nahi izan diguten *Marxismoa*, bereziki.

Idealismoa, gero. Bai aspaldiko Platon-en hura, baita Kant eta honen umeen berriagoa.

Alderantziz, nola ez ditu goresten Gotzon Garate eta Jose Azurmendi, alde batetik, eta Auguste Etcheverry, bestetik, ikuspegi oker horien kritikari zorrotz eta zehatz agertzen direlako²².

Atseginekin aipu ditu ere delako «Izaitearen filosofia» ontzat hartu duten bere euskaldun adiskide eta ezagunak: Rémi Hourcade, Tolosan entzuna zuen teologo Donapaleutarra; aita Candau, gaur oraino Japonian goresten duten Garaztar misionest idazlea²³; Karlos Santamaria Donostiako adiskide jakintsua eta, azkenekotz, Juan Zaragueta eta Xabier Zubiri itzal handiko gure bi filosofo ospetsuenak²⁴.

Baina Tomismoari guztiz atxekia izanagatik, ez zuen haren izpiritua urguiluak hartzen; besteen kantua entzuten bazekien; Mathieu apezpikuak errepikatzen zion Leon XIII.aren latinezko esaera (*vetera novis augere*, «zaharra berriarekin ontzen»²⁵) ongi ikasia zuen.

Ez zituen, egia erran, berrikeria guztiak berdin gogoko —ez behar ere—, hala nola Unamuno-ren bideetatik zihoazen gure gaurko Camus edo Sartre eta Simone de Beauvoir-en ikasle zenbait: «beti beren zauriei hazka» ari bait zaizkigu²⁶. Oroit gara, bada, aspaldiko denboretan, «existentzialismo»rik ez zelarik oraino nihon aipu, berak zigula ezaguterazi, Paul Archambault delako batek argitaratu-berri zuen liburu bat, *Plaidoyer pour l'inquiétude* zeritzana²⁷. Baina hain bat behar da denetan, eta «beren prediku ala artikulua, ipui ala antzerki, kantu ala olerki, saio ala elaberri, orotan, beren kexu, griña, kezka eta minak ez ote dituzte berek gaizkontzen gure gaurko herritar zenbaitzuk?»²⁸.

Biziaren alde mintzo, eta ari, ziren pentsalariak guztiz begi onez ikusten zituen; bere adiskide Georges Lacombe eta Etienne Sallaberry bezala, Henri Bergson-i jarraikitzen zitzaizkionak hurbiletik, bereziki²⁹.

Gehiago oraino; ohartzen gara, hobeki heltzen zela gure gizona kontrako filosofia zuten lagun zenbaitekin, beste kideko batzurekin baino. Ezin jasanak bait zeuzkan hauetatik batzuren hertsikeria, itxidura eta itsumena. Gogoan ditugu J. Etchepare medikuarekin ukan zituen harreman onak, alde batetik, eta Orixe handiarekin gertatu eztabaidak³⁰, bestetik.

Ororen buru, uste dugu Piarres Lafittek, bide berriak ireki dizkigula euskaldunoi, bere izpiritu argi, zorrotz eta irekiari esker, ez bakarrik gramatika-alorrean, baina ere filosofi eta teologi sailetan. Ez du horrek erran nahi, ez zuela haren nazabideak «bizkarrezurrik»; badakigu nola gogor egin zion nazismoa-ri³¹ eta nola bururaino kezkatzen zuen marxismoa-ren arrakastak³², baina, bakoitzari bere mendeak eta inguramenak jartzen dizkion

mugak gogoan hartuta, uste dugu, *etika-gai* batzutan eta *politika*-sailean bereziki —etikaren alderdi berezia izan bait da egundainotik politika³³— bere aitzineko moralista asko baino urrunago eta sakonago joan zaigula. Ez gara hemen ari ez 1936ko edo 1939ko gerletan, elizgizon edo/eta politikari ospetsu askoren aurka³⁴, baina Frantziako eta Euskal Herrietako pentsalari eta abertzale zenbaiten argudioek sustaturik hartu zuen jarreraz³⁵. Are gutxiago, bere ikuspegiaren agertzeko ala bere eskubideen zaintzeko, Erromako nahiz Bionako buruzagien aitzinean erakutsi duen izpiritu ausart eta bipilaz; horrela bait zuen *Herria* kazetaren jabegoa zaindu apezpikuaren aitzinean; horrela ere, apezpiku hori joan zelarik Baionatik, euskaldun bat igor ziezaguten ordain eskaria bideratu Erromara³⁶.

Orain hemen aipatu nahi duguna, 1930/1940ko hamarkadan, «Lapurdikoko gazte zenbaiten bihotzetan», berak dioen bezala³⁷, Lafittek bultzatu duen *personalismoa*-ren eragina da. Hor dauzkagu lekuko, gure irakaslearen beraren aitormen eta idazkiak, baita guhaur bezalako batzuren oroitzapenak.

Behako bat ematen badiogu 1933an, Baionako *La Presse* baitan, euskaraz eta frantsesez, «Eskual-herri-zaleek» argitara ziztuzten xedean bildumari, ez zaizkigu menturaz batera aitzinatua agertuko. Nahiz *Aintzina* deitu laster argitaratzen duten aldizkaria³⁸.

Lehen orrialdeetan agurtzen dituzte, jauspenekin, zaharragoko euskal elkarte guztiak, bai aspaldian gerlari-ohiek eskuratua duten *Euskalzaleen Biltzarra* —«admirable» deitzen bait dute frantsesez— baita ere Ybarnegaray-k gobernatzen duen pilotako batasuna, *Fédération Française de Pelote Basque* —frantsesez «magnifique» daukatena³⁹— eta urruntxeago eskertzen eta goستن dute *Eskualduna* kazeta, Domingo Soubelet-ek zuzentzen duena, «nahiz haren politika ez den Eskual-herri-zaleena bezain atrebitua»⁴⁰.

Ikusteko da oraino zein nekez onartzen dituzten gure *Eskual-herri-zaleek* eskola txiki eta handien alde gobernuak egiten dituen gastuak: «eskolak lagundu nahi baditu, guziak berkin lagunt ditzala, haur arauka!» Bestalde «jende eskolatu gehiegi atera baledi, nondik lezakete orok lana aurki?»⁴¹.

Lantegiak eta langileak aipu direlarik —ez «langileria», ez behar ere—, berehala uzkur eta herabe sentitu ditugu gure gizon «atrebituak»: Nahiz *Quadragesimo Anno* eta Pio XI.aren irakaspenei jarraituzten omen zaizkien, badirudi nagusi-langileen arte-

ko borrokaren, sozialismoaren eta sindikalismoaren beraren beldurra ez dutela oraino gainditu⁴².

Eta beldur hori bera sumatzen dugu Eskual Herriarentzat daukaten maitasun berezia agertu nahi duten lehen lerroetan, diotelarik: «Bai Eskual Herriaren alde gara bainan ez dugu nehoren ganik berexi nahi»⁴³.

Funtsean, berek badakite, «jadanik “fascistes”, “séparatistes”, “socialistes”, “hitlériens” eta hola, oro nahas mahas» deitu izan dituztela bazterretik⁴⁴. Alta bada, haien programaren 15 artikuluetan ez dugu aurkitzen nehor izuarazteko hitz edo hizkuntza lanjerosik: gaur egun hain ardura darabiltzagun horietarik, ez «euskal autonomia»rik, are gutxiago «autodeterminazio» eta «independentzia»rik, ezta ere «euskal departamentu»rik⁴⁵. Ez da ahanzi behar zer zen orduko egoera ideologikoa gure eskualdean eta Mendebalde gehiengan: Ez zen, ez, oraino nagusitua ez Hegoaldean Franco-ren «nazional-katolizismoa», ez Iparraldean Pétain-en «nazio-iraultza»; baina Italian, Alemanian eta Portugalen, Mussolini, Hitler ala Salazar beren erresumen jaun eta jabe jarriak ziren, katoliko frankoren lauzkarekin⁴⁶. Eta jauntxo horiek edo Maurras bezalako horiekilako batzuek⁴⁷, *nazio* kontzeptua nola zerabilten ikusita, beldurtzekoa bazitekeen *nazionalismoa*-rekin berarekin. Horra menturaz zergatik 1925eko *Gure Herria*-ren orrialdeetan Migel de Gorostazu, Landes-etako Euskal seme batek, «Basque de nation» izeneko artikulua bipila argitaratua zuelarik, euskaldunen izenean «*naziotasuna*» eskatuz⁴⁸, Eskual-herri-zaleek ez «nazio»rik ez «naziotasun»ik ez zuten aipatzen.

14eko gerlaren ondotik, Pariseko *Les Lettres* aldizkariak bideratu eta argitaratu zuen nazionalismoari buruzko inkesta famatuari so bat egiten badiogu⁴⁹, laster konturatzen gara ez dutela gai hori batere landu oraino ez filosofoek ez teologoek. Anitz urteren buruan dira agertzen baitezpadako bereizketak⁵⁰ eta, ororen buru, 1971ko Sinodoa arte, Erromako buruzagiek «nazionalismo» berri gehienak gaizki ikusi dituztela erran genezake⁵¹.

Gure Ipar Euskal Herrian, bada, mende honen hasieratik, gora mintzatu den «nazionalismo» bakarra —edo ezbaian bakarra, P. Broussain eta A. Constantin batzuren salbuespenak hor bait daude, halere⁵²—*frantses nazionalismoa* izan da. Frantses ideologia horrek die gure herritar gehienei onarterazi «Grande Patrie» / «Petite Patrie» bereizketa, edo nahasketa, ospetsu hura. Ikustekoa da nola dirauen oraino Saint-Pierre apezpikuaren

ehorzketan Mathieu bere apezpiku-lagunak eskaintzen dion mintzaldian⁵³. Baina geroztik urak egin du bide; eta guhaurek ezagutu eta ezagutzen ditugu herritar asko, eskema zahar hori puskatu-rik, «frantses nazionalismoa»ri uko eginik, «euskaldun nazionalismoa»ren alde jarri direnak, edo, Piarres Larzabal-ez adiskide batek idazten zuen bezala, «Aberri Handi»tik *Aberri Tipi* eta *Aberri Bakar*-era iragan direnak⁵⁴.

Aitor dugu ere, ikasle gazte genbiltzalarik *Aintzina*-ren inguruetan, E. Aranzadi-ren *La Nación Vasca* ezagutu genuela, Iratzeder gaztearen eskutik, liburu horren berrirakurketa batek laster adierazten bait digu «nazionalismoa»k berez politika-bidemota asko zabal ditzakeela, hala nola: «independentzia» bai eiki, baina «autonomi» maila franko ere bai, «nazioa»ren bizi-nahia eta bizi hobea segurtatzen duten ber⁵⁵.

Ez dirudi bizkitartean Eskual-Herri-zaleak ez Piarres Lafitte haien iradokizalea, «nazioa»ren eta «nazionalismoa»ren bidetik ibili direnik. Ez dugu ezen haien idazkietan ez «nazioa»ren ez «aberri» handi nahiz txikiaren aipurik aurkitzen. «Herria», aldiz, asko maite zuela eta asko maitatu duela Eskual-Herri-zaleen aitak, eta *Herria* astekariaren sortzaileak, norik ez ikus. Bazuen, ordea, maitasun horrek beste biderik, E. Mounier-ek sortu-berri *Esprit*-ena⁵⁶.

Ezen beste eskema zahar bat ere badago, gure irakasleak, gure ustez, baztertu diguna, hau da: «Catholique et Français» fama-tuaren eredura gure euskaltzale askok onarterazi nahi zigan *Euskaldun Fededun* delako hura. Oroit gaitezen gure elizetan entzun izan den «Salba zazu Eliza, bai eta Frantzia!...» kantika gartsuaz. Anitz gisatako kantuak kantatu dituelarik Lafittek, zinez ez dugu uste behin ere hori bera edo horrelako besterik bota duen⁵⁷.

Eskual-Herri-zaleen bi liburuska txikiak prestatzen zituen urteetan, badakigu, alderantziz, beste eskola bateko pentsalariekin gurutzatzen zela Piarres Lafitte: Hauek mintzo zitzaizkion batean *Ordena berri batez*⁵⁸, bestean *Baitezpadako Iraultaz*⁵⁹ edo *Izpiritualaren eta denboralaren bereizketaz* edo *Iraultza amankomun eta pertsonalistaz*⁶⁰. Eta orduan gazte ziren Daniel Rops eta Dandieu, Alexandre Marc eta Emmanuel Mounier bezalako gizon batzuren ildotik zihoan.

«Separatista» edo «berex-zalea» delako salakuntza, hastetik egiten diotenei, berehala, abilki, ematen die lehenik errefera: «Zuek politikeroak, zarete egiazko "separatistak", mendiz bes-

taldeko gure haurriden ganik nahi gaituzuelakotz urrundu eta berexi. Eta zergatik ote erresumen arteko hoinbeste bilkura eta elkarte egiten den mendea?»⁶¹.

Eta aztapar-ukaldi batez, bidetik baztertu ondoan txakur txar ihausikari guztiak, Uztaritzeko apez gaztea zuzenean lotzen zaie bere gai nagusiei, hots: politikaren eta moralaren, politikaren eta erlijioaren arteko harreman eta erlazioei. Hemen ditu Lafittek —bere aitzinekoek ez bezala— gauzak garbi jartzen: Lafitte, edozein *euskaldun fededun*-zale bezain fededuna da: «Jainkoa bere politikaren asentu eta zimendutzat hartzen ere du eta ez bakarrik arbasoek hala egiten zutelakotz, baina arrazoinez»⁶². Onartzen ere du, batere durduzatu gabe, Elizaren arartekotasuna, baina ez dezake onets —bere irakasle eta ikaskide gehienek egiten zuten arabera⁶³— politika-bide guztiak Liburu Sainduetan edo Elizaren irakaspenetan zedarrizatuak eta zehaztuak direla, hala nola sindikatuen edo emazteen bozkatzeeen alde direlakotan Eskual-Herri-zaleak, ez dituzte puntu horiek, fedearen ize-nean eskakizun egiten. Katoliko suhar izan daiteke xede horiek onartu gabe, eta, alderantziz, xede berak onets ditzakete katoliko ez diren herritar anitzek. Horra zergatik ez duten Eskual-Herri-zaleek «biltzar katoliko bat nahi moldatu»⁶⁴.

Horrelako printzipioen ondorioak ez dituela Lafittek beti aplikatu, nork edo nork erran dezake, eta aitortuko dugu errazki, «Jainkoa eta Lege Zaharra», Alderdi JEL-zaleari mailegatzendion lema ez dugula ongi ikusten filosofia berrian sartzen. Bizkitartean, edozein «alderdi katoliko»ren eskema orduko gure Euskal Herri honetan baztertzea, urrats handia egitea zela uste dugu.

Beste urrats bat aitzina egiten du Lafittek, «estatuaren mitoa»⁶⁵ desegiten duelarik: Zenbat herritar ez ziren ikusten burua apaldurik estatuaren ordena sagaratuaren aitzinean. «Gauzak zein bere tokian behar direla ezarri»⁶⁶, adierazten die gure irakasleak. Gizona jitez jendakina bait da, ez dagoke munduan bakarrik. Hasteko, familia baten haurra da. Gero, familia ez da nehoiz berduraturik egoten, hortik sortzen bait dira auzotegi, herri eta herrialde. Herrialde horiek, elkaturik edo bakarka, beren baitarik edo bestek beharturik, «erresuma» izeneko batasunak eratzen dituzte; baina ohar gaitezen, batasun hauek antolamendu edo konbeniozkoak direla eta ez sagaratuak —askok dioen bezala⁶⁷—; horra zergatik erresumaren gidari den gobernuak behar duen herria zerbitzatu eta gerizatu; erran nahi bait

da, estatuari dagokiola nazioaren mutil edo morroi izatea, eta ez alderantziz⁶⁸.

Azkenean, Berpizkundeko F. de Vitoria eta beste teologo handien irakaspenak gogoratuz⁶⁹, Eskual-Herri-zaleek aipatzen dute «lurreko erresuma guziek elgar hitzarturik osa lezaketen batasun handia». Oroz gaineko batasun berezi horrek⁷⁰ eskubide eta eginbide ber-berak lituzke erresumei buruz, nola erresumak herriari buruz, herriak familiari eta familiak etxeko bakoitzari buruz. Orogen buru erran genezake, laburbilduz; filosofia honen arabera, gizabanakoa gizartearen, gizartea berriz giza pertsonaren alde eragin behar dugula. Ez ditu, ez, formula horrek —baina ez beste edozein formulak ere— korapilo politiko guztiak askatuko, baina Eskual-Herri-zaleen politika *personalismoa*-n oinarriturik zegoela ikusteko aski zaigu⁷¹.

Ez gara, beraz, Eskual-Herri-zaleen programaren xehetasunetan sartzen; baina, mende-erdia bait du, ezbaian, haien idazkia agertu zela, aski epe luzea izan dugu jakiteko nora eraman duten Lafitte apeza, berak gaztetan argitara zituen printzipio nagusiek.

Lehenik eta bat, erlijioa eta politika ez direla nahasi behar, bakoitzak bere heinean baduela bere eremu berezia, bait zekien eta errana bait zuen, ez zuten hainbat durduzatu gure gizona Salamancako, Toledoko edo Erromako teologo, apez, apezpiku edo kardinale batzuek, euskaldunak eta Euskal Herria ehortzi nahi zituztelarik fedearen eta gurutzearen izenean.

Geroxeago, berriz, gure politikari gehienak ukurtzen zizkigularik Vichy-ko edo Pariseko gobernuen larderia pean, «gobernua otso» izan daitekeela errana bait zuen Lafittek, jakin izan zuen gobernuari jazartzen, bai aleman nazien egunetan, bai Algeriako frantses torturazzaileen historietan⁷².

Urteak jin, urteak joan, laster urruntzen ari zaizkigu hemen aipu ditugun gertakariak: 1936ko gerla, 1939-1944eko gerla, Indotxinako eta Algeriako gerlak; baina horien lekuko izan gare-nok ez dezakegu ahantz nork eta nola digun ordu ilunetan bidea argitu. Guk erranen dugu, Piarres Lafittek irakatsiak, beste askorenak ez bezala gaituela lagundu.

Eta geroari buruz, menturaz, gure irakaslearen bideari jarraikiz eta berak zioen bezala urrats bat aitzina eginez, eska geniezaieke elizgizonei, utz ditzaten, arren, politika-bideak eta estatu-

-jokoak bazter⁷³; politika-gizonei, berriz, gizonen eta herrien eskubideak begira eta bultza ditzaten oroz lehen⁷⁴.

P.X.

¹ ETXEZAHARRETA, L.: «Nor zira Piarres Lafitte», in: *Maiatz*, 1., Baiona, 1982.

² SAINT-JEAN, R.: *Genèse de l'Action. Blondel (1882-1893)*, 1965.

³ MOURRE, M.: *Les religions et les philosophies d'Asie*, Table Ronde, 1961.

⁴ AMARIU, Constantin: *Vérité chrétienne et erreur spirite*, France-Empire, 1961.

⁵ ABRAHAM, J.P.: *Le livre des conjurations et sortilèges*, Robert Morel, 1964.

⁶ LAFITTE, P.: «Mende huntako Euskaldun idazleen pentsabideak», in: *Gure Herria*, 1974.

⁷ ZAITEGI, J.: *Platon-eneko atarian*, Donostia, 1961, XXI-XXII or.

⁸ ITHURRALDE, P.: «Spinoza», in: *Euzko-Gogoa*, Baiona, 1956, 54-60 or.

⁹ LAFITTE, P.: «Biblea Eskual Herrian», in: *Euzko-Gogoa*, 1958, 495-501 or.

¹⁰ LAFITTE, P.: «Mende huntako Euskaldun idazleen pentsabideak», in: *Gure Herria*, 1974.

¹¹ HIRIART-URRUTY, J.: «Eliza Gizona», in: *Herria*, 1796 zk., 85.03.28.

¹² ASKOREN ARTEAN: *Piarres Lafitte-ri omenaldia*, Iker-2, Euskaltzaindia, 1982, 17-24 or.

¹³ LAFITTE, P.: «Mende huntako...», 18 or.

¹⁴ LAFITTE, P.: «Biblea Eskual Herrian», 500-501 or.

¹⁵ MOREAU, R.: *Histoire de l'âme basque*, Bordeaux, 1971.

¹⁶ *Herria*-ren lehen urteetako zenbakiak ikusi behar dira «eztabaidarako gogo» horren ikusteko. Gero eta baketsuago dirudi(?) Lafitteren gogoak.

¹⁷ CHARRITTON, P.: *J. Etchepare mirikuaren idazlanak I*, Elkar, 1984, 102 or.

¹⁸ LAFITTE, P.: «Mende huntako...», 9 or.

¹⁹ MGR. CLEMENT MATHIEU: *Vingt-cinq ans d'épiscopat; oeuvres choisies*, Dax, 1946, 307-320 or.

²⁰ Ikus *ibid.*, 313 eta 314 orrialdeetan, Brabanteko Sigerius eta Piarres Damianoaren arteko eztabaidaz dioena Aristotelismoaren inguruan. Ikus ere 315 orrialdean Tolosako Unibertsitateaz —irriño batekin (?)— egiten dukeen oharra: 1229an Unibertsitate hori sortu-berri zelarik, ikasleak bildu beharrez, hitzeman omen zieten hango Irakasleek irakurriko zizkietela Parisen kondenatuak zeuden liburu zenbait.

- ²¹ LAFITTE, P.: «Mende huntako...», 9 or.
- ²² Id. *Ibid.*, 5 or.
- ²³ Euskaltzaindiaren idazkariak, J.M. Satrustegik, 1985eko udaldian, Japonian egin duen itzuliaren ondotik, bere euskaltzain lagunei erraiten zien, gaurko egunear oraino, Japoniarrek aipu duten euskaldun bakarretarik dela aita Candau.
- ²⁴ LAFITTE, P.: «Mende huntako...», 10-11 or.
- ²⁵ MGR. CLEMENT MATHIEU, *op. cit.*, 316 or.
- ²⁶ LAFITTE, P.: «Mende huntako...», 9 or.
- ²⁷ ARCHAMBAULT, Paul: *Plaidoyer pour l'inquiétude*, Bloud & Gay, Paris.
- ²⁸ LAFITTE, P.: «Mende huntako...», 9 or.
- ²⁹ Id. *ibid.*, 7 or.
- ³⁰ Id. *ibid.*, 5 eta 7 or.
- ³¹ ETXEZAHARRETA, L.: «Nor zira Piarres Lafitte?», in: *Maiatz*, 1., Baiona, 1982, 23 or.
- ³² Kezka hori ez ote zen gehiegizkoa, galdetu genion, *Idek eta Zabala* argitaratu zuelarik: Ik. EHULATEI, P.: «Gazteak eta gu», in: *Enbata*, 377 zk., 75.11.13.
- ³³ Horregatik Aristotelek zioen: «Politika-liburua bait da orozbat gure etika-liburua» (*Nikomakoren Etika* I-3,1).
- ³⁴ Luzezia litzateke hemen gandi, Frantzia nahiz Euskal Herrian Francoren eta gero Hitler-en alde agertu ziren elizgizon eta politikarien zerranda: Pétain Marexala eta Baudrillart kardinala Parisen, Ybarnegaray diputatua eta Arotzarena kalonjea ezagunak ziren, baina ez ahantz bazutela kontrako bezainbat jarraitzaile.
- ³⁵ Aipagarri zaizkigu, gutxiengoa bait ziren, Verdier kardinalaren edo Feltrin eta Mathieu apezpikuen inguruan, François Mauriac, Emmanuel Mounier eta Euskaldunen Adiskideen Nazioarteko Elkartearen lagunak. Hemen berean, Lafitteren inguruan, de Jaureguiberry zuberor anai-arrebak, Haramburu Donibane Garaziko auzapeza eta Ilharreborde Armendaritzekoa eta beste gutxi. Ikus ere: MENDIZABAL, A.: *Aux origines d'une tragédie* (Préface de Jacques Maritain), Desclée de Brouwer, 1937 eta BERNANOS, Georges: *Les Grands Cimetières sous la lune*, Plon, 1938.
- ³⁶ Herria-ren jabetza horretaz, ikus C. Arbelbide-k Piarres Lafitteren biziaz, Elkar argitaldarian argitaratzera daraman liburua. Apezpiku euskaldun bat Baionakotzat Erromari eskatzeaz, ikus *Herria*, 688 zk., 63.10.03koa eta beste bizpalau zenbaki jarraian.
- ³⁷ LAFITTE, P.: «Mende huntako...», 8 or.
- ³⁸ *Aintzina*, Baiona, 1934-1937.
- ³⁹ *Eskual-Herriaren alde (Pour le Pays Basque)*, Baiona, 1933, 7 or.
- ⁴⁰ *Eskual-Herriaren alde* (E.H.Z.en xedeak), Baiona, 1933, 24 or.
- ⁴¹ *Ibid.*, 19-20 or.
- ⁴² *Ibid.*, 34 or.: «Langilen intresak ez dira gutiestekoak eta ez da zuhur sozialisten gain utz dezaten heien begiratzeko arta...».

- ⁴³ *Ibid.*, 9 or.
- ⁴⁴ *Ibid.*, 40 or.
- ⁴⁵ *Ikus Autodeterminación de los pueblos*, Herria-2.000-Eliza, Bilbo 1985, 2 tomo.
- ⁴⁶ *Ikus Von Papen kantziler katolikoaren jokoa*, apud: ALLIX, Christine: *Le Saint-Siège et les nationalismes en Europe (1870-1960)*, Sirey, Paris, 1962, 297 or.
- ⁴⁷ *Ibid.*, 241-251 or.
- ⁴⁸ GOROSTARZU, M. de: «Basque de Nation», in: *Gure Herria*, 1925, 305-312; 381-388 or.
- ⁴⁹ «Enquête sur le nationalisme», *Les Lettres*, 1923, Janvier-Décembre.
- ⁵⁰ *Ikus ALLIX, Christine: op. cit.: nationalismes de libération – nationalismes de défense – nationalismes totalitaires.*
- ⁵¹ *Synode des évêques, 1971*, Centurion, Paris, 1971, 58 or.: «Pour affronter les rapports inégaux de l'enjeu planétaire actuel, un nationalisme responsable leur donne l'élan nécessaire pour accéder à leur identité». Nahiz geroztik entzuten ditugun aita sainduen mintzaldietan «nazionalismoa» berriz ere gaitzetsia den.
- ⁵² CHARRITTON, P.: *Pierre Broussain, sa contribution aux études basques*, C.N.R.S., 1985, 231-241 or.
- ⁵³ MGR. CLEMENT MATHIEU: «Oraison funèbre de Mgr. Saint-Pierre», in: *Gure Herria*, 1951, 323 or.: «Le Basque... Mais l'amour de la grande patrie ne l'a pas empêché d'aimer passionnément la petite patrie... Son régionalisme était pur [sic], sans nul mélange de séparatisme...».
- ⁵⁴ IDIART, Roger: «Piarres Larzabal», in: *Egan*, 5-6, 1985.
- ⁵⁵ ARANZADI, Engracio de: *La nación vasca*, Verdes, Bilbao, 1931.
- ⁵⁶ Emmanuel Mounier, *Esprit*, 1932-1950; ikus 1950eko abenduko zenbaki berezia.
- ⁵⁷ *Ikus*, aldiz, J. Barbier apezak Gerlako hilen eta Frantziaren alde egin 8 kantikak: LAFITTE, P.: *M. l'abbé Jean Barbier*, Baiona, 1933, 40 or.
- ⁵⁸ BECKER, R.: *Pour un ordre nouveau*; ikus «E.H.Z.en xedeak», op. cit., 38 or.
- ⁵⁹ DANDIEU, R. eta ARON, R.: *La Révolution Nécessaire*, Grasset, Paris, 1933.
- ⁶⁰ SYLVESTRE J. (E. MOUNIER): *Temporel et Spirituel*, Aux Davidées, 1931. MOUNIER, E.: *Révolution personnaliste et communautaire*, Montaigne, Paris, 1935.
- ⁶¹ *Eskual Herriaren alde*, 10 or.
- ⁶² *Ibid.*, 11 or.
- ⁶³ BOSSUET: *Politique tirée de l'écriture Sainte* liburu famatua zatekeen askoren katixima.
- ⁶⁴ *Eskual Herriaren alde*, 11 or.
- ⁶⁵ MOUNIER, E.: «La Révolution contre les mythes», in: *Esprit*, mars 1934, 905-915 or.

⁶⁶ *Eskual Herriaren alde*, 15 or.

⁶⁷ Hortik dator alabaina Estatuaren subiranotasunaren teoria.

⁶⁸ Hau da Pio XII.ak 1942an, bere Eguberriko mezuan adierazten zuen irakaspena: «Bakearen izarra ager dadin nahi duenak, behar du Estatuaren indarra erakarri gizartearen zerbitzatzera eta giza pertsonaren osoki errespetatzera...» (PIE XII: *Messages des Noël's de guerre, 1939-1944*, Lille, 1945, 48 or.

⁶⁹ MESNARD, P.: *L'Essor de la Philosophie Politique au XVIe siècle*, Vrin, Paris, 1952, 454-472 or.

⁷⁰ *Eskual-Herriaren alde*, 17 or. Urrun gara hemen Charles de Gaulle baten ikuspegitik, «Le Machin» deitzen bait zuen, hartaz trufatzeko, ONU Batasun handia.

⁷¹ «Gizabanakoa gizartearen, gizartea giza pertsonaren», edo frantsesez: «L'individu pour la société, la société pour la personne» hartua zutela lematzat *Aintzina*-kideek oroiterazi zigun beihala gure filosofi irakasleak, Piarres Narbaitz kalonje zenak.

⁷² ALLEG, Henri: *La Question*, Ed. de Minuit, 1957.

⁷³ Berriz ere apezpiku «ez-euskaldun» bat Baionara igortzen digutela jakiten dudan gau honetan —86.01.28— konturatzen naiz beti berak direla entzunak Erroman. Beharrik gure Ezpeletar kardinaleak berriki ukanak bait zituen Anaiartearengatik Euskal Herriko azken berriak!!!

⁷⁴ XARRITTON, P.: «Gizonaren eskubideak eta Herrien eskubideak», in: *Autodeterminación de los Pueblos*, op. cit., T. 2, 75 or.

Heriotzaren 25 urtegarrenean

Orixe-ren inguruko garai-giroaz

Joxe Azurmendi

Abuztuaren 9an hogeitabost urte egitera doa, Orixe Añorgan hil zela. *In memoriam* gogoetatxo bat zor diogu.

Orixek lan asko eta oso diferenteak egin zituen, eta oso giro zail batean egin zuen lan. Giro horretaz egin nahi nuke gaur ohar-pare bat, Maisuaren omenez, haren obrarentzat ere argigarri izan daitekeelakoan.

Literaturari ematen zitzaion inportantzia (1), eta, euskara kultur mailara jasotzeko, autore greko-latinoei aitortzen zitzaien eredutasuna (2), aipatuko ditut. Irakurleak ezaguntzat joko ditut: Kortazar, J., *Gerra aurreko giro literarioa* (JAKIN 29, 1983, 6-15) eta *Lauaxetaren olerkigintzaren ardatzak* (JAKIN 36, 1985, 79-98); Otegi, L., *Aitzolen projektu kulturalaz* (JAKIN 29, 1983, 18-25).

Borroka- eta Pizkunde-giro bat

Ezaguna da, euskararen aldeko borroka, belaunaldi bakoitzean edo, uhin batzuren araberratsu desarroilatzen dela, xede eta bultzada jakinekin: batasunaren bultzada, ikastolen bultzada,

kantariena, etab. Bultzada guztiok, motibazio eta azken helburu ezagunetako mugimendu baten barruan mugitzen dira (euskara «salbatzeko» izaten da azken finean).

Autore bat posiziona daiteke propio eta espreski mugimendu horretatik aparte; adibidez, horrelako mugimendu batek nahitaez dituen menpekotasunak (beraz, klitxeak, etab.) onartu nahi ez dituelako. Fenomeno hau seguruenik oso berria da gure artean. Edo, tradizionalki gertatzenago zen moduan, posiziona daiteke propio eta espreski mugimendu horren barruan, nahiz eta gero inplikazio guzti-guztiak ez onartu (politikoak, adibidez), Orixeren kasua den bezala. Orixe bere garaiko bultzaden barne-muin muinenean aurkitzen dugu oso-osoki, lankide eta bultzagile, morroi eta Maisu, bere garaiaren egile eta garai-giroaren agertzaille, horregatixe «la figura más representativa de un período de las letras vascas que dura todavía hoy» (L. Michelena, 1960).

Garaiko giro txarraz ez naiz luzatuko. 1915 aldera hasten da Orixe (poesia) idazten: krisi pertsonal gorrian dabil bera. Abertzaletasunaren oldarraz ere ez naiz mintzatuko, aski ezaguna bait da: zer duda, halere, bera dela, garai honetako literatura sozialki kokatzeko, daturik inportanteena. Oraindik oraingoz euskal letra urrietan *Eskualduna* (1887) dago, *Euskal Erria* (1880-1918), *RIEV* (1907), *Euskal Esnalea* (1908-1918), *Euskal Erriaren alde* (1911-1931). Donostiako teatroa. Txomin Agirrereren nobela, Azkueren Hiztegia. Arriandiaga'tar Imanolen antzeko joerak ari dira indartzen, halere, euskaltzaleen (abertzaleen) artean. Eusko Ikaskuntza, Euskaltzaindia oraindik ez dira sortu. Mundu-gerra orduantxe bukatu da, sozial-politikoki oso giro nahasia dago Europan. Estatu espainolean 17ko greba orokorra eta Armádaaren interbentzioa, Errepublikara eragozteko, jadanik sumatzen dira horizontean; 21ean Dato Presidentearen aseginatua, Afrikako gerra; 1923-1930 Primo de Riveraren diktadura. Honez gero, jesuitetatik atera eta, Orixe euskal kulturaren munduan murgildu da Bilbon.

Unamuno. Garai honetako euskaltzaleen grina ulertzeko, beste datu inportante bat, orain «el vasco universal» esaten dioten horren erasoak izango dira. Euskararen gainbehera, Salamanca-ko Errektoreak baino lehen, makina bat jende aipatua, kantantua, negartua, salatua, protestatua, bultzatua edo kontrarrestatua zegoen. Franco literatura zuen arazoak. Eta arrazoiak, Foruen galera, maketoen inbasioa, euskaldunen beren axolagabezia, etab. ematen ziren behin eta berriro eta beti. Una-

munok, ordea, egiazko arrazoa euskararen beraren intrintsekoa zela, botako zuen, euskararen ezaintasunaren arrazoiari eta destainari («lengua de aldeanos»), akademiko jakintsuaren eta Errektorearen itzala emanez, ondorengo euskaltzale guztiak larrituko bait zituen erronka horrekin: euskara galtzen ari bada, mundu modernoan bizitzeko gauza ez delako, da; erremedio gabe hil egin beharko du eta euskotarroi, lehenbailehen tresna saster hori abandonatzea, komeni zaigu. Euskararen aberastasuntzat jo ohi zirenak berak —aditza, etab.— egiaz ez dituzu atzerapenaren seinaleak besterik. Hizkuntza moderno «analitiko» zaluen aldean, euskara zaharra, zaharkilo elbarri hutsa da. Bere da mintzaira antigoaleko errebes, moldakaitza, gauzaeztana kontzeptu berriak adierazteko, erkin pobrea bere xahartasunean, bizitza modernoko gorabeherak azaltzeko kirrinkari, zurrundua. Bizi-legez ari da hiltzen, ez sintaxi egokirik eta ez lexiko baliagarriarik bait du gaur egungo kultura prestuki espresatu ahal izateko. Are, «euskal» kultura edo zibilizaziorik egon ere funtsean ez dago, jatorrik: zibilizazioa erromatarrek ekarri zuten hona, haien aurretik hemen ez zegoen piztikeria baino. Euskara, ez bakarrik ez da, baina bilakatu ere inoiz ezingo da bilakatu mintzaira kulto, kultur hizkuntza modernoan sustrai latinoan parterik ez duenez gero. Horrela, beharrezko terminologia teknikoa ez dauka latinetik hartzerik, eta bere baitatik euskal hitz «garbiak» asmatuz («terminachos»), euskara «volapuk artificial» eta «jerga» ulertezin bihurtzen da, heriotza, ebitatu orde, azkartuz. Ez dauka soluziorik.

Ikus daitekeenez, progreso historikoak zoko-bazterrean utzi omen dituen herrien Engels-en teoriaren antzera. (Eta, bidena-bar oharterazteko: «garbizale»ekin kointzidituz, euskararen ezinari buruz terminologia teknikoan greko-latinez baliatzeak). Unamunoren eskandalo handia 1901eko Lore-Jokoetan sortu zen Bilbon (Arana Goirik *Euzkadi*-n protestatuz). Hurrengo urtean kargara itzuli zen berriro, «La Cuestión del Vasquense» artikuluaekin, bere eritziak arrazoituz eta sendotuz. Zartada honek euskaltzaleei eragin zien aztoramendu eta larriaren aztarrenak, handik aurrerako literatura guztian erruz nabaritzen dira, prosan zein poesian, gerraosteko geure belaunaldian ondotxo sartu eta gero arte. Gogora Lizardiren *Eusko-bidaztiarena*, eskaintzarekin, «Unamuno'tar Mikel, jaun argiari, gure ausardi gorriaz yabetu dedin». Berdín Urkixo bera, bere modura (*RIEV*, 1920), Goikoetxea eta Arriandiaga (*Euzkera*, 1933), Goti (*Boletín del Instituto Americano de Estudios Vascos*, 1952), S. Mitxelena (*Unamuno ta Abendats*, 1958), M. de Ugalde (*Unamuno y el*

vascuence, 1966), etc. Zeharka, berriz, L. de Eleizalde (*Cuatro Conferencias*, 1919), eta bete mila. Lauaxetak euskal poesiari *Bide barriak* urratu izanik, euskara egokitu izana, goratuko dio Lizardik, «a las altas ideas cuya expresión creen monopolizar las lenguas llamadas cultas» (*Euzkadi*, 1931).

Unamunoren *affaire* hau, ba, kontutan hartu beharko da, mendearen lehen parte osoko euskaltzaleen suminak eta enpeinuak, planteamenduak ulertzeko, gure kasuan Orixerenak.

Literaturaren bidetik: poesia

Euskara indarberritu nahi da, eta literatura nahi da landu, eremu guztietara zabaldu. Ikus Lourdes Otegi, aipatu artikulua.

Entre nosotros hay que situar en el último decenio del siglo pasado las primeras señales manifiestas de la aparición de un espíritu nuevo —prefigurado ya en unos cuantos precursores— que habían de transformar en muchos aspectos las características de la literatura. Ya no es la poesía el único género cultivado desinteresadamente; desaparece el antiguo predominio de las obras de edificación y formación religiosa, aunque desde luego el fondo de todo lo que se escribe sigue siendo estrictamente católico; se trata con empeño de buscar a la lengua nuevos campos de manifestación, de cultivar los que estaban sin cultivo y por consiguiente es cada vez mayor el número de traducciones de obras profanas consideradas como modelos (L. Michelena, *Hist. de la LV*, 1960).

Geroago, itzulpenekin euskal literatura eta euskara bera jasotzeko enpeinuari, Mitxelenak izango du zer objektatu: «(...) ez diote itzulpenek ematen literatura bati bere maila, berezko obrek baizik» (*Egan*, 1960). *Pott Banda*-k, aldiz, orainago, berriro itzulpenetan ikusiko du irtenbidea: «itzulpenak, hor dago karkoa»... Berdin, euskara indartzeko hain zuzen literatura indartzeari, Krutwig-ek euskara tekniko eta zientifikoaren beharra kontrajarriko dio: «Okzitaniako hizkuntza kultur modernoaren hizkuntza bat denz iujatzeko Mistralek baino gehiago teknikariek eta natur-iakintzalariek egin dezakete» (*Egan*, 1962). Orain badirudi berriro literaturatik eman diola... Dena behar denean, ez da erraza jakiten zer den beharrago.

Gerra aurreko haiek, literatura eta, literaturaren barruan, batez ere poesia landu nahi zuten (euskara jasotzeko). Hainbat lekuko dago. Ikus, hasteko, Aitzolen hitzak in *Eusko Olerkiak*,

1930, hitzaurrean («Orra or bide bakarra. Euskera piztutzea nai izanik, eusko-olertia zabaldu. Olerkariak goratu, txalotu eta indartu bear, euskera eder-sendoa nai badegu»). Urte bereko Lizardiren Arrasateko hitzaldian, *Euskaltzaleak* erakundeak zer egiten duen, azaltzen zaigu: besteak beste, poesia bultzatzen duela, «euskerazko Poesia edo Euskal-Olertiari egoak luzatuz, *Olerkariak berotu izan baitute erria bizkunde guzietan*» (Itz-Lauz, 1972, 134). Hainbat osokiago, Autore berak eta ideia berberak, Errenteriako «Olerti Jaia» zela eta Aitzoli eskaintzen zion gogoeta batean:

Olerkaria deritzan gizatxoro ori gabetanik, ezta ezagun izan erri-pizkunderik, ez-ta erri-elerti-betetanusik. Aberrialdeko gogo-gudari-sailletan olerkaria beti da leen-oñean. Ta beroni zor zaizka, gogo lurgoien irriek gora-beera, gudate orietarik gurenda ozenak.

Batez ere, eleen apaintze ta gaizkakundeari buruz, olerkariari ez bezakio inork ken oro-aal bezelako bat.

Ezagun (diran, ala izan diran) elerti aipatu askoek bitxirik obereztakotzat olerkari gorenen bat darakuste: David, Homero, Virgili, Dante, Camoëns, e.a. Ele-berbizkunderi buruz, berriz, Mistral'ek ongi (ta gaurki) darakus gizon ale baten esku naraok zer dezaken, asabaen mintzoa eriotzarengandik begiratzeko (aip. lib., 35; ik. 62 or. ere Mistralen aipamena).

(Ohar bekio, testu honetan, Homero, Virgilio, Dante, Camoëns, Mistralen aipamenari, gerotxoago puntu horrek enplegatuko bait gaitu).

Lauaxetaren kasuan ere, neri gauza garbia eta ukaezina iruditzen zait, haren poesigintzaren azpian dagoen oinarri-oinarrizko motibazio abertzalea, hizkuntza landuzalearena. *Bide Barriak* argitara eman zuelarik (1931), «eztot gixonakaitik egin, aitortzen zuen, Aberri-jagaitik baño. Olerkari nazala agertutiari enago, izkuntza onetan be gogai batzuk azaldu daikeguzala erakustiari bai, ostera» (Unamuno!). Eta: «Olerkarija barik Jeltzale benetakua nazala entzutiak, atseginduko nau. Euskeraz idazten dot, Aberri-jaren izkuntza dalako». *Arrats-beran*, «Aurre-Itza»n (1935), ostera: «Elerti-zale nazan onek ziarkeri ta pirtxilleritzat daukodaz olerkijok. Maisialarijak esango dabez esatekuak! Baña ele lander baten seme jayo nintzan ezker bertso nîmiño oneik, be, argitara datorz». Eta 35 berean honela ziotsan Jautarkoli *Euzkadi*-n: «Alperkerirako sortua nauzu ta olerkirik eneuke egingo, baña izkuntza gaxo oni lagundu bear yakola barnean sartu yat eta ekiñari nagokio».

Hamabost urte geroago, gerraostean, belaunaldi bereko beste autore bat, Andima, honelaxe ari zitzaigun oraindik: «Izkuntza oro, berpiztaroan, olerkariz agertzen zaizkigu. Gurearen lañoak ere, olerkariak euren kanta zoragarritz urratu zituzten. Lehen Arana Goiri bera. Ordurarte, bertsolari ugari bai, benetako olerkaririk ordea gutxi, Elizanburu, Arrese-Beitia edo besteren bat izan ezik...» Eta Lizardi, Orixe, etab. goratu ondoren, jarraitzen zuten: «Euskera, olerkariari zor, arranditsu eta nausikiro zioan olerki-bideak barna, mundu zabalean bere burua erakustera. Olerkariak euskera azkartu ziguten eta zenbait gai azaltzeko mintzul zegokigun izkuntza [Unamuno berriro!] gaur egunean zailu eta egalari edonun ibili diteke» (*Euzko Gogoia*, 1950).

Esaten bait zuen Aitzolek, esan, belaunaldi baten pentsamen-dua bilduz:

Olerki oparo ugaritsu gabe euskera ez da ernaituko, iñungo izkerarik poesi-neurtitzik gabe garatu eta sendotu ez dan bezela. Ele apain, bigun, biurri, irudiz errez, adiz sakona, idazle lumetatik arin, aizetsu eta leun ixurtzeko euskerari beste biderik ez dago. Izkera-langile bearrenetakoak, olerkariak dira. Oiek ele gogor eta gordiña, olaetan burni gorria meetzen duten eran, bizkortu eta gozotzen dute; oiek irudi biziz, asmaketa zorrotzez, eta amets-ereduz aberastutzen dute; oiek itz joskera berri-arrigarriak sumatzen dituzte. Idazleak aisago eta errezago ibilli ditezen, olerkariak, erdikaldi nekeak igarota, buru-auste gorriak ikusita, izkeraren bide zabalak idikitzen dituzte. Izkera guzien larraldeetan sasi eta larrak garbitu dituztenak, soroetan azia lendabizi erein dutenak, olerkariak izan dira (*Eusko-Olerkiak*, 1930).

Pizkunde-literatura-poesia: lotu-lotuta ikusten dira, beraz. (Apunte batzu eskaini nahi ditut, ez lan xehe bat egin: ez naiz, ba, aipuz-aipu gehiegi luzatuko).

Epos nazional baten ametsa

Munduko literaturaz gauza handirik jakin gabe ere, izenen batzu edozeinek ezagutzen ditu: literatura grekotik Homero, latinotik Virgilio, italianotik Dante, espainoletik Cervantes, ingelestetik Shakespeare... A, ia! Eta horietako asko ez al dira epopeia nazionalen autoreak? Ez al du nazio bakoitzak, literatura handi bakoitzak, bere epos nazionala izaten? Italiak Dante, Portugalak Camoens, Kataluniak Verdager...

Euskarari aintza eta ospea poesiak eman behar bazion, erraza zen pentsatzea, ezerk baino gehiago epos nazional handi batek emango ziola. Mistral Nobel Sariaren adibidea zegoen. Ezerk egitekotan, epos nazional batek altxa zezakeen euskara munduko beste literatura handien parera.

(Bestela ere, nazio batek bere handitasun kunpliturako epos nazional bat behar duela, erraz pentsatu izan dena da nonbait: Milton, Voltaire, etáb., anitz adibide dago, Virgilio bera azken batean).

Epos nazionalen miresmen honek bere fruitua eman du geroa: G. Barandiaranek Homero itzuli du; Frantzisko Etxeberriak, Andimak eta Onaindiak Virgilio; Onaindiak Dante halaber (eta, orain jakin dugunez, Arestik ere bai). Orixek berak Mistral-en *Mireio* itzuli zuen, dirudienez Lauaxetak eraginda («El malgrado Urquiaga —Lauaxeta— me lo puso encima de mi mesa para que lo tradujese», *Prólogo a la versión castellana de Euskaldunak*).

Euskal giroa puri-purian zegoen, laster etorri behar zuen poeta, edo poema, nazionalaren zain, euskararen goragarri. Artxiezagunak dira Lizardiren esperantza beti aipatuak:

Eder aunagu, mintzo joria
eder, benetan, garoz jantzia:
larre-loretik ezta,
basotik euskal mamia,
laster sortzen âl duk, *Olerkaria!*

Ta, ala Jaunaren gogo baledi
nik gogo dudan bezin gartsuki,
euskotar azal ta mami,
gure erriaren olerki
garaia, norbaitek lenbait-lên begi!

(Erdal itzulpenean: «surja cuanto antes quien haga... el poema cumbre de nuestro pueblo»).

1930 aldera ematen du, luzarorako lanean ari direla, geroagorako bezala ikusten dela oraindik poesia zinez handiaren garaia. Bitartean bideak prestatzen edo ari direla. Honelatsu espresatzen dira behintzat bai Aitzol, bai Lizardi.

Batek baño geiagok esan izan du euskera gaizka litzakela, orrelako olerkari [Homero, Virgilio, Dante, Mistral bezalako] bat luken egunetik. Baña, oar bati gatxikion: olerkari guren oiek ez dira

bakar soillean azten, gure Aizkorri zelai uts-utsetik bulartu ez-antzo; beti ditute olerkari zeeagoak aitzindari ta laguntzat; beti, bil-aldean, muño ta mendixka sail bat. Txikion giro-berotzea gabe, sortzerik bai al lukete aundiak?

Ta gu, euskoak, ete-gaude olerkari gurena eldu-giroan? Ezetz uste det. Baña bai, etorriko dala, txikien olermenari su eman ezker. Nork daki yaioa eztegun? Nork, gure semetxoan artean ez al dagon buruño maite bat, urteak zear ez-ilkorren dirditz-us-taiak bil-bearra?

Garau eze ori, bada, bear-garaiez goza ta ondu dedin, euskelermenena irakin-araz dezagun, ta oler-zaletu-araz dezagun erria (Lizardi, 1930).

Arrazoi berdintsuak azaltzen ditu Aitzolek urte haietan: «Rapsodak zeritzaitoten bertsolariak, aspaldiko greziera edertu zuten, Homero olerkari ospetsuenari argi egiñaz (...). Sizilia eta Toskanako bertsolariak italiara inork baño len orraztu zuten, Danteri bidea erreztuaz. Prantzi eta Probentza aldeetan, batez ere, trobadore bertsolariak gerozko olerkarien guraso bezela ezagutu bear lirake...»

Testu harrigarri honek (berez luzeagoa da), bertsolariak poesia handiaren atari izan litezkeela, poesia nazional handia noizpait bertsolaritzairen ildotik, bertsolariak prestaturiko bide-tik sortuko zaigula, iradoki nahi ote du? Guztiz esanahitsua, Lekuonaren azalpen bat iruditzen zait, alde honetatik. «Métrica Vasca» Gasteizko hitzaldian jaulki zizun, — eta 1918koa da!

Hoy, gracias a Dios, podemos decir que nos hallamos en pleno período de ebullición. Mucho es todavía lo que nos queda por hacer: nos falta todavía el Dante, el Mistral, el Verdaguer [begira!], nos falta el genio, que con los sillares reunidos vaya levantando y dé gloriosa cima al edificio; pero el genio no se hará esperar, su germen vive y palpita en el seno de esta evolución, que lo va fomentando, porque como dice Balmes, los genios no son los que hacen la evolución, son ellos más bien su fruto, su producto, el verbo que fija su expresión definitiva.

Pero mientras llega el genio, que ha de traer el día esplendoroso, el desarrollo pleno y completo, *etab.*

Lekuonaren bigarren interbentzio publiko garrantzikoan bertsolaritza buruz, Bergaran eta 1930ean, espreski azaltzen digu bere gogo: herri-poesia eta bertsolarien bertsoak egon litezke «plagados de erderismos» («léxico desatinadamente bárbaro en que canta su inspiración» esango du), izan litezke inkulto trauskil hutsak («la ramplonería de la mayor parte de los conceptos que

vierte el poeta aldeano en sus versos»), baina eredu poetiko bikainak dira, ezin orijinalagoak (berekiak, esango zukeen Orixek) eta geure-geureak. Euskal poesian «modernismoak» orduantxe biztu nahi zuen mementu justuan, Lekuonak ausardia izan zuen, poesia berriari herri-poesiaren eredia proposatzeko, dei eginez «a nuestros noveles poetas, para que en sus afanes poéticos volvieresen la vista al modelo popular, que quizás sea lo único nuestro capaz de interesar en el mercado poético actual, que hastiado de ciertos moldes gastados, vuelve la vista a las formas primitivas».

Euskararen lotsa eta konplexu ikara hauetan, itxaropen- eta asmo-giro honetan, situatzen da *Euskaldunak*, euskal poema nazionala. 1930/1931 inguru horretan, gogoeta intentso bat egin da nonbait euskaltzaleen artean, euskararen ohoreak behar zizun poesiari buruz, denek amets egiten zuten poema nazionalaz bereziki. Olerki-Jaien arrakastak edo (30ean Lauaxeta irabazle, 31n Lizardi), Lekuonak erakusten zuen «el genio popular» horren presentzia hurbila deskubritzeak edo, zerbaitek behintzat pentsarazi bide zuen, poema nazional handia edukitzeko, ez zegoela geroari («jeinuaren etorrerari») itxaron beharrik, orduantxe eta bertan posible zela. Jeinua bizi zen, herrian zegoen bizi-bizirik. Jadanik posibilitatea ikusten zen, ikusten zen modua ere, «gure erriaren olerki garaia» lortzeko, euskotar azal eta mami. «Esperando que un gran poema escrito en euskera y de auténticas características nacionales elevaría en la consideración de todos el prestigio de nuestra lengua [Aitzol] confió a Orixe la realización de la obra» (Lekuonaren deklarazioak, in Ibarzabal, E., *50 Años de Nacionalismo Vasco*, 1978). Orixeren «Ikasientzako» hitzaurrea begiratzen baduzu, 1935ekoa, izpiritu honen islada garbia ikusiko duzu.

Sekulako esperantzak ipini ziren poema honetan. «Beteak bete, honek eman behar zigun, aurki jakin genduenez, euskaldun umezurtzok ez gendun poema nagusia»,... «lehen eta oraingo Euskal Herriaren ispilu garbia» (K. Mitxelena, in VV. *Omenaldi*, Atarikoa). Oraindik arras bukatu gabe zegoen, garaitzapen osoa aldarrikatzen zuten, ikusia zutenek. Ibar-ek, adibidez, «quisiera comunicar a otros nuestra persuasión de que, una vez dueño el renacimiento vasco de este resorte, tiene ya en su mano *la clave de nuestra civilización* y, con ella, *la suerte futura de nuestra nacionalidad* (*Genio y Lengua*, 1935-1936).

Poemak, beharbada, ez du hainbeste ematen. Ematen du be-rea, halere:

Euskal literaturak azkeneko urte hauetan miragarrizko lana burutu du Orixeren bitartez. Ezin sinetsizkoa da gozogabeko urteotan eman digun euskal bizitzaren irudi garbia. Gure aldiko haize-erauntsiek urriki gabe astindu badute ere, geroak lur gainetik osoro urra badeza ere, hor daukagu ez atzoko, ez gaurko, ez biharko, bai ordea betiko, «sub quadam aeternitatis specie», Jainkoaren begi maitakorretan betidanik egon daitekeen bezalaxe. Eta hor daukagu betiko, batez ere, eusko arima jatorra, sinesmen sendoa, Jaunaren sabel beroan zalantzarik gabe etzana.

Egiteko hori egina dago, beraz. Lehengoan badirau edo haizeak badarama, ezin-urratuzko aztarrena utzi du betiko. Eta oraindik ere, Jauna lagun, agiriagorik utziko du, Orixek bere-bere duen beste poema hori argitara eman dezanean (K. Mitxelena, 1951).

Beste bidea: greko-latinoen goratasuna

Unamunok esandakoaren kontra (Unamuno ez zen, eta ez da, noski, hala-moduzko usteak agertu izan dituen bakarra) erakutsi beharra zegoen praxian, euskarak ez daukala hizkuntza moderno eta kultura izateko inolako eragozpenik. Egiteko hau, literatura greko-latinoak eredutzat hartuz, burutu nahi izan zen.

«Beste» bide bezala berezitu dut, baina laster ikusiko da, epos nazionalaren hain bestelakorik ez dela funtsean: prestigio-arazoa da beti.

Jesuitak izan dira hemen gailendu zaizkigunak: Estefania, Olabide, Orixe, Lauaxeta, Zaitegi, Andima Ibinagabeitia, Frantzisko Etxeberria, Gaizka Barandiaran (jesuitak, edo jesuitetan ikasiak, alegia). Platon, Sofokle, Euripide, Homero, Virgilio, Ovidio, San Agustín-en itzulpenak zor dizkiegu, Biblia aparte. Bultzada hau, ordea, biziki zabaldu zen eta klasiko greko-latinoen hainbat itzulpen gehiago eragin du: Eskilo, Zizeron eta Plinio (Bingen Amezaga), Esopo, Fedro, Martial, San Agustín (Joan Angel Etxebarria), Horati (S. Onaindia), etab. Itzulpenok euskara bera landu, aberastu behar zuten, alde batetik; baina baita euskararen gaitasuna erakutsi ere, edozer gauza edozein hizkuntzak bezain egoki eta txairo, eta «garbi», adierazteko. Olabide edo Gaizka Barandiaran, esaterako, majo ahalegindu baziren, Orixeren *Aitorkizunak* da seguruenik demostraziorik distirantena. «Bestenaz, artzaien eta ikazkiñen mintzaera onek ez ote dio ondo-samarretik iarraitzen, Latium'go nekazarienari ez-ezen latin landuari ere?», harro zitekeen Orixe apal-apalki.

Zergatik, ordea, grekoaren eta latinaren inportantzia hori? Ernazimenduaz geroko guztian dagoen problema da. Latin «unibertsala»ren tokian hizkuntza moderno herritarren erabilera hasi zenean (italiera, espainola, frantsesa), horien baliapena justifikatu egin behar izaten zen. Hizkuntza kotsakratu, errespetagarriak hebraiera, grekoa eta latina ziren («Y por esto dicen todos, que las lenguas Hebrea, Griega, y Latina son de más perfección», Villalón-ek). Beraz, hizkuntza herritarrak horiek baino ez zirela gutxiago, demostratu behar zen. Horretan saiatu izan dira hizkuntza guztien apologistak, gure Larramendi eta salbuespen izan gabe. Laburki esateko: «Guztietan hoberena, nobleena, garbiena eta aberatsena norbere hizkuntza dela (batentzat gaztelania izango da, bestearentzat frantsesa) eta, latinarenak ezezik (denak bait dira latinkumeak), grekoaren dohain eta abantaila guztiak ere badituela, frogatzea da kontua. Hau da, kultur hizkuntza bezala ordurarte nagusi zirenen lekuan, norberarena altxatzea nagusi eta erregina. Latin eta grekoarekiko erreferentzia hori obligatua zen, ez dugu ahanztiko humanismoaren erdian gabiltzala» (Intxausti, J., *Euskal Herria*, II, 1985).

Zerbait harritzekoa bada ere, horrelaxe planteatu zuten berriro gure XX. mendeko apologista hauek. Formazio klasiko oneko jendea zen, hizkuntza eta literatura greko-latinoen ezagutzaille pijoa, miresle xoratua (txit irakurgarria da, alde honetatik, Zaitegiren «Urkiaga ta biok», in: Lauaxeta, *Olerkiak*, 1974, Sarrera bezala). Humanismoaren eta munduko literaturaren erpina giza historian klasikoei eritzirik, haiekin neurtu nahi izan zuten euskara. Honela zioen Zaitegik: «Badakit Platon itzez-itzez euskeraraztea lan gaitza dena, baina, lan ongarria, nik uste, euskerarentzat (...) Eladera izkera oparoa ta landua baita, ta Elade zaarreko idazleak gorengoena» (*Gorgia*, 1977). Berriro: «Sartzaldeko Europa-ko literaturarik gorengoena Elade zaarrekoa da oraindik ere, neretzat beinik-bein»; «Literatura ikasiaren sustrai eta oinarriak Elade-koak eta Erroma-koak izan dira, gure aldeko errientzat ere» (Ib.). S. Onaindiak orobat: «Grezia dogula, autortu bear, beren-beregiko kultura baten jabe, beste enderri guztien aurretik: mamin ezilkorra barneratu eutson bere izkuntzari, eder ta garbal beste oroen gainez jasorik: giar ta indartsu, lenen erri-arnasaz adoretua ta, gero enparau literaturen ama lez goi-goi jarria» (*Gure Bertsolariak*, 1964).

(Zaitegiren aitoren batzutan, klasiko grekoekin enplegatzearen arrazoiak askoz akzidentalagoa dirudi: «klasikoetan genuen oinarri sendoa aprobeixatu nahian», «bearrak ortaratuta», etab.,

ik. Velez de Mendizabal, J., *Iokin Zaitegi*, 1981. Arrazoi sendoa-
goak bazeudela, suposa genezake, barnagoan).

Klasiko-zaleon ahalegin bortitz hori ez zen mugatu itzulpena-
tara. Kreaio librean ere klasikoen erara jokatu nahi izan zuten;
eredutzat klasikoak hartuta, hain zuzen. «Orati'ren lagun nauko-
zu», azaltzen zuen Lauaxetak (*Bide Barrijak*, 1931), eta hurrengo
batean halaber: «Elade edo erromarren arauz egiñak diran olerki
oneikaz idaztiñoa argitaratuko dau egilleak» (*Yakintza*, 1935).
Lauaxetak, neretzat harrigarri, «la danza helénica de los versos»
goratzen zion Lizardiri, eta: «Nuestro poeta vasco es clásico has-
ta los tuétanos (...) Nada tiene de horaciano, como alguno apun-
tó, y sí mucho de Sófocles y Teócrito» (*Euzkadi*, 1932). Ikus
Kortazar halaber in *JAKIN* 36, 1985, 88.

Orixeri gagozkiola, *Mireio*-ren edo *Euskaldunak* poemaren hi-
tzaurreak ikus daitezke (baina Orixeren lehenengo poesietan ere
nabarmen asko dago). *Euskal-Literaturaren atze edo edesti labu-
rra*-n honela adierazten du: «Zer joera artu bear dugun, garbi
aski oartu gara euskaldunek: ez goaz oker. Alare itz bi eratxikiko
ditut, nongo literaturaren antzera ari bear dugun esateko (...).
Aspaldiko errien literatura, baitipat Grezikoa artu bear ginuke
ikasbidetako: *vos exemplaria graeca*... Erri aien biziera ta izkera
gurearen antzeko baitziren, eta aiek beren literatura ederra sortu
baitzuten» (*Euskal Esnalea*, 1927).

Horixe zen beste ideia inportante bat euskararen ohorerako:
grekoarekin omen duen antza, franko berandu arte erreplikatu
dena («Gerkerak ba-dau euskeraren antza, itz-eralkera ta joske-
ran beñik-bein», Onaindia, 1964). Euskal Herriaren eta Grezia-
ren arteko antz hori, hizkuntzaren arlotik beste barruti batzutara
ere zabaldu izan da: teatro herritarrera eta bertso-gintzara, adibi-
dez (Lekuona, M., *Aozko Literatura*, 1978, 574, 599. Merezi du
honek parentesi bat bertso-gintzaz eta bertso-laritzari belaunaldi
honek berak eman dion prestigioaz. Lehen kolpe batean kon-
traesankorra, edo gutxienez bitxia, eman bait dezake, hain zuzen
kulturaren maila grekoa (gorena) lortu nahi zutenak, bertso-gin-
tzako kultura herritarraren apologistak izatea une berean. Eta
euskal poema nazionala bera, greko-latinoen erara bai, baina
nolabait «bertsolaria» nahi izatea. Itzuliko gara geroxeago guzti
honetara.

Diferentziak eta haserreak orduan ere baziren: garbi/mordoi-
lo, zail/erraz, berri/betiko:

Nik uste, mordollozaleak, erdi-merdi-zaleak, eta aurrera-zaleak, guziok bizi gaitezkeela pakean. Zuk darakusazuna baño irizmen zabaltxeagoa bear, «solamente».

(...) Mallak elkarrekin lotuak bear dute, igotzeko malladirik osatuko ba-dute. Gure elertia beste errietakoa ez bezelako eraz azeitzea nai zenuteke, ta oker zoazte ortan. Opilla ez da yaikitzen legamirik gabe.

(...) Gure baratzean mota guzietako landareak bear ditugu. Ez degu zapuztu-arazi bear ez bertsolari mordolloa, ez olerkari garbi-antzekoa, ez-eta ere berrizale biurria (Lizardi, 1932).

Baina badirudi greko-latinoen eredutasunak guztientzat balio zuela, poesia berri- nahiz betiko-zaleentzat.

Klasikoen ereduako bide altu hori ahaztuxea geneukanean, orain Krutwig hasi zaigu aldarrika, euskara duinago bat grekoaren bidetik eskatuz klase garaientzat. Bestetik, ordea, ondo ala gaizki, baina egin egiten den euskara kultoaren aurkakoak ez dira falta, «herri-euskara»ren izenean. Ikusia dago, euskara kultoaren arazoak ezin duela problemarik ez izan.

Beste modu batean, baina ez bedi pentsa, Jesuiten Eskolak problema hori oso gogoan ez zeukanik. Beren modura, noski, baina «kultistak» ziren, eta ez nolana hikoak. Horregatixe zeuden, ez bestegatik, beren euskara «ez-popular» hura lantzen enpeinatuak; bazekitelako, ez zutela herri xumearentzat egiten beren lana. «Danteren poema ederra erriak irakurtzen dau? Bai zera! Goetheren lanak edonork irakurri ete dagikez? Ezin ba... Erderaz *minorías selectas*. Orren gurtzalle nozu» (Lauaxeta, *Euzkadi*, 1933). «Irakurgaitz omen da nere euskera: ez aaztu gero, irakurle ikasi ta ikasi-naientzat ari naizena» (Zaitegi, *Mennon*, 1975).

Orixek, egia esateko, ez zion (teorian) inola oneritziko, jende xehearentzat eta jaunarentzat euskara desberdinegiak egiteari, baina onartzen zizun diferentzien beharra (adibidez, V.V., *Omenaldi*, 1965, 58). Eskolatuentzat «garbiagoa» nahi zizun. Praxian, halere, bazekien beste edozeinek adinatsu diferentziak markatzen, hortik ematen bazion.

Edonola ere, barnenetik, euskara kultur hizkuntza bezala trebatzeko amorrazioak eragiten ziola Eskola hari, ez da dudarik («Euskerari ele landuen artean toki txukun bat yadestea: orra guretzat egundoko ertilanik ederrena», Lizardi), eta iraun ere hartan iraun zuen azkenerarte. «Gizon ikasiak euskerarenganatu nai ditugu, — idazten du Zaitegik. Ortarako oraindik landu-gabe

zeuden gure alorretan ildo berriak urratzen asiak gera (...) Euskaldun ikasiak euskerarenganatu, guziok opa dugun Ikastetxe Nagusirako gure euskera egokitu ta gaitu nai dugu» (*Euzko Gogo*, 1954). Eta are garbiago:

— [*Galdera*] Erriak ulertu ezin dezaken euskera zertarako lantzen ari gera?

— [*Zaitegik*] Etorkizunerako lanean ari gerala derizkiot. Euskal-erria burutik sendatu bearrean gaude, ez oñetatik. Yakin-gizon, lege-gizon ta aundikiek onda digute euskera. Aundiki ta gizon ikasi asko dituzketzu egun euskera ikasi irrikaz. Ez ordea kondairan barrena, ta orain gutxi ere. Odol garbitasunaren ardura aundia zuten gure aintzinako aundiki ta lege-gizonek, etzuten ordea onelako ajolarik azaldu euskeraren garbitasun ta iraupenerako. Aurkako asko sortu zitzaizkion Lizardiri (g.b.) bere aldian, onda-bidetik abia zela esanez... Orduko olerki uler-ezinezko aiek, nork, ikasietan bederen, ez ditu egun aisa ulertzen eta atseginez miakatzaten? Lege-gizonei, gizon ikasiei, aundikiei, lan-sail guzietariko teknikoei euskera mamitua eman bear diegu, gero bakoitzak bere sailean landu dezan eta zernaitarako gai egin. «Cura cerebrum»: auxen zan Jon Huarte sendagile-philosophilariaren leloa senda-gaietan, «senda lenik burua» (*Jakin*, 1956).

Euskararen prestigioan pentsatzen zuen belaunaldi honek. Beraz, poesia moderno, landu batean, epos nazional handian, Ikastetxe Nagusian; edozer gauza euskara garbian adieraz litekeela erakustean; gauzak latinean bertan baino trinkoago eta laburrago esatean. Beti eredu greko-latinoak buruan zituztela.

Zaitegik, *Platon' eneko atarian* (1962) paratu zuelarik, era honetan agertzen zigun bere asmoa:

Iakin-galea sortarazi nai izango nuke gure artean, euskeraz ikas-naia alegia... Betiko kaikukeriak esaten ari izango bagina, naia-gu lukete askok eta askok... Euskal Ikastetxe Nagusia sortuko da noizbait.

Nork lekuskean gure poza. Nolakoa ta zein zoragarria liteken... Euskal Ikastetxe Nagusia etor liteke, baldin, Iaungoikoa lagun, egingo bagenu euskaldunok egin genezakeena. Ezin etor daite, ordea, ekinaren ekinez baizik. Zer egingo dugu euskera ikastetxetan sar dedin? Ikastetxe Nagusiko gaia erabili nai nuke, gure euskera sendo ta zindo, azkar eta bizkor egin ledin.

Behin eta berriro itauntzen dio Zaitegik bere buruari: «Norentzat ari ote naiz idazten?» (*Oturuntza*), «norentzat ari ote naiz lanean?» (*Protagora*), «norentzat ari ote naiz Platonen elkarriketa auek euskeratzen?» (*Menon*). Erantzuna beti berdintsua da:

ikasientzako, Unibertsitaterako. Baina «eztaukagu Ikatola Nagusirik, guk opa izan bezalakorik, beinik-bein. Beraz, Ikastola Nagusiaren ordezko liburuak egin bear ditugu nai ta nai ez... Ikasi nai duten euskal-ikasleontzat ari naiz lanean, beingoan esateko» (*Protagora*).

Euskara trebe, arteza kulturari, literatura garaian, Unibertsitatean, jende ikasien ahotan: horra Eskola honen ametsa, klasiko greko-latinoen bidetik beti.

Bertsolaritzaren ohore berriaz

Esaten da, eta zuzen esaten da, abertzaletasunak (aranismoak), bere garbizalekeriaz, bertsolaritza erdeinatu egin zuela. «(...) El bersolarismo no sólo comienza a carecer del aplauso del sector culto, sino que comienza a ser menospreciado. — Ya apenas se llama a los bersolaris a las fiestas euskaras, ya no se les abren los teatros —a no ser en San Sebastián en las fiestas de Santo Tomás—, ya no hay quien haga reseñas de sus sesiones, como lo hicieron Manterola y Otaegui con aquella impresión de admiración y asombro» (Zavala, A., *Bosquejo de historia del bersolarismo*, 1964).

Aitortzen da, bestalde, gerra aurreko belaunaldi horixe bera izan dela (Aitzol, Makazaga Mendiburu, etab.), sekula baino gehiago estimatu eta prestigiatu duena bertsolaritza, Lekuona berezi-bereziki, eta Lekuonaren eraginez beste anitz. Lauaxeta ahozko literaturaren bilketaz biziki interesaturik agertuko zaigu (*Euzkadi*, 1932); Aitzolek biraketa sakon bat jasango du bere planteamenduetan (ik. L. Otegi, oso ongi).

Bi muturrari artean agian ez dago kontraesanik. Agian dagoe-na, prozesu bat da, eta bertsolaritza «berria» deritzoguna, Amurizarekin baino askoz lehenago (edo Amurizarekin fruitu heldua eman baino lehenago), gerra aurre hartan sortu zela. Neke askorekin sortu ere.

Izan ere, bertsolaritzaren «deskubrimendu»aren edo prestigioaren arazo horrek, hurbildik begiratzen zaionean, ez dirudi hain sinplea: Lekuonak hitz egin zuen eta argia egin zen!...

Argia, dirudienez, poliki-poliki egin zen, bururik argienetan bertan ere. Xehetasun gehiagotan sartu gabe oraingoz (prozesua

xehekiago aztertu beharko nuke, urtez-urte), ikus genezake, 1918ko Lekuonaren hitzaldian («Métrica vasca»), bertsolaritzaren interesa ia-ia prosodikoa bakarrik dela oraindik. «La desdénada poesía de los *koplaris* o *bertsolaris*, tan injustamente despreciada de muchos de nuestros cultos», esango da, baina besterik ez. «Deskubrimendu» handirik ez.

Bitartean Azkuek, J.K. Gerrak, Aita Donostik, Barandiaranek, etab., kultura herritarraren aberastasun- eta edertasun- altxorak agerian jartzen jarraituko dute, bakoitzak bere arloan; Lekuonak bertsolaritzaren azterketan eta gogoetan jarraitu du. Guztion ikerketa paralelo askoren eta gogoeta askoren ondoren (mentalitateak aldatzen ari dira, «deskubrimendu»ak inposatzen ari dira, literatura zaharrean, etnologian, folkloean, musikan...), hamabi urte handi geroago, Lekuonak azkenean poesia herritarraren bere errebindikapena kaleratzen du, maisuzko obra paragabea, *La poesía popular vasca*, 1930, Bergarako Kongresuan.

Baina hemen ere, oraindik, bertsolaritzaren estimazio inkondizional batetik urrun samar geratzen gara. Bertsolaritzaren defentsa garbia da, ezin garbiagoa; bertsolaritza bera, halere, dagoen horretan, defektoz kargatuta ikusten da oro har («Como entre harapos puede encuadrarse una bella carta. La belleza sustancial de la poesía vasca no se pierde porque aparezca ataviada con léxico erdérico, aunque, eso sí, mejor encuadrada estaría dentro de un léxico puro y castizo», etab.). Bai bait dirudi, bertsolaritzaren beraren apologia baino gehiago, hango teknika harriarrien eta haren posibilitateen panegirikoa dela. Folklore-zaleek, hizkuntzalariek, etnologoek, «herriaren jeinua»ren obrak ikertzen dituzte, Lekuonak poesian ageri den jeinu herritarra aurkitzen du. Baina funtsean kasik folklorea ikertzen den modura hartzen da: fenomeno herritar baliotsu bezala soilki, behar bada baliotsu ere baino kuriosoago, bitxiago, bere kanon eta modu propioekin (poesiaren kanon klasikoekin ez bait du zerikusirik). Saio hau ere oraindik ez dela jomugara heldu (Lekuona bera geroxeago helduko den helmugara, alegia), iruditzen zaio gaurko irakurleari.

Halere, saio honek «iraultza» bat eragin zuen bertsolaritzaren balorapenetan (badakigu, Lekuonaren 35eko obra, mentalitate jadanik aldatu baten erdian agertu zela, garaile, Ibar-en *Genio y Lengua* bezala). Niretzat, saio horretan lau puntu mugarrizko dago (azkeneko hirurak saioan bertan guztiz bigarrendiarrak), bertsolaritzari buruzko gogoetari eta, gero, haren estimazioari

bortizki eragin diotenak, birbaliapenari ateak irekiz 1930 inguruko urteotan:

1. Bertsolaritzaren teknika aberatsa erakustea,
2. teknika eta modu horiek poesia kulturako posibilitate bezala aintzakotzat hartzea (nahiz oso ahapetik izan: «terminaría haciendo un doble llamamiento: primero, a nuestros noveles poetas...»),
3. *de facto* bertsolaritzaren eta poesia kultoaren, prestigiatuaren artean erlazioten batzu sujeritzea («la brusquedad de las transiciones de la poesía hebrea», «no de diferente modo que otra lo hiciera el poeta Virgilio», etab.), horiek ere oso pasadizoko ohartxoak izan arren,
4. bertsolaritza landuago eta kultoago baten posibilitatea seinatzea («la prueba la tenemos en los hermanos Enbeita y en los bertsolaris de allende el Bidasoa»).

Handik hara, hurrengo urteotan, bertsolaritza «noble» batean pentsatzea posible bihurtu da, eta denbora gutxian euskal bertsolaritza arloteari ahaiderik ilustreenak aurkituko zaizkio: ez bakarrik Erdi Aroko dama noble inprobisatzaileak eta Proventzako trobadoreak, baina Erromako Menalka eta Dameta (Virgilio bera, alegia), Greziako rapsodak, Testamentu Zaharreko profetak, David erregea eta Ama Birjina bera (*Magnificat* kantikaren bertsolari!). Ikus orain 1935eko *Literatura oral euskérica*-ren tonu segurua, aldera lehenagoko bi artikulu aipatuekin (1918, 1930), eta begien bistakoa da eboluzioa.

Prestutasunaren bidean, handik aurrera, greko-latinoen eredutasunak bere papera jokatu du bertsolaritzaren prestigiatzeko ere: poesia greko-latinoetan bezala, bertsoa oinetan neurtzen da, ez silabatan, etab., edo: «el bertsolari vasco coincide con el preceptista griego», «Homero trabajó su obra sobre materiales y temas populares de estilo oral», etab. (Lekuona). Urrats bat gehiago eta Homero bera bertsolari bat izan daiteke (S. Onaindia, *Gure Bertsolariak*, 1964, 29).

Gerra aurreko belaunaldiak ez zuen deskubritu bakarrik egin bertsolaritza, baina testuinguru berri batean ulertu ere, eta testuinguru berri batera eraman. Bidezkoa zen, orduan, 1935ean bertsolariak sagardotegi tradizionaletatik Kursaal dotorera eramatea, festa baten luzimendura. Eta bidezkoa zen irabazle Basarri ateratzea: kronistak komentatzen zuenez, «sus maneras [Basarrirenak] contrastan evidentemente con las de los bertsola:

viejos. Porque tiene depuración, gusto exquisito, cultura» (*Euzkadi*, 25. 1. 1935). Burutu da transfigurazioa.

(Bertsolaritzaren testuinguru —zentzu— aldaketa honen baliok, edo arriskuez, neure mesfidatxoa geratzen zait).

Ongi. Zer gehiago? Honez gero euskal poesia kultoak bertso-laritzan lotsarik batere gabe oin har dezake. Oinarri noblea da. Herri-jeinuaren iturri agortezina. Egin liteke poema nazional bat «euskotar azal ta mami». Lizardiren gogoak sentidu osoa har dezake:

Zertarako erri-ertiarekiko batzarre bat?... Ea esan orren elburua. Onâ. Gaurko erti landuagoa, naasiagoa, guzitikagoa, odol zarrez bizkortzea, asabaen etxeko ats beroaz kutsatzea. Erti-zuaitz berria antzin-ezeaz bazkatzea; leengo errotiko muskillez bear baitu erri bakoitzak bere ertia berritu, naiz inongo txertorik ere edergarrizat artu (*Itz-lauz*, 1972, 117).

«Erri-bertsua egin dut ortaz», esan zezakeen Orixek poemaren hitzaurrean.

Aro baten ardatza bezala

Aro indartsu eta konplexu bat. «Dena prestigioagatik egiten zuten!» batekin, edozein sinplista kapaz da orain aro guztia likidatzeko, denak iluso hutsak izan balira bezala. Besteak, gauzak hain simple ez direla, are nahasiegiak direla, ikusirik, «populismo hutsa!» esanez gauza bera egiten dizu.

Zalantza gabe, herri-kultura eta elite-kultura nolabait bateratzea ez da lan erraza izango. Baina gutxienez amets hori izan zuten, abertzale eta euskaltzale hain zuzen herri bat maite zutelako izan zirenok. Ez zuten mespretxatu. Altxatu egin nahi izan zuten herria.

Orain, berriro, asmoa bera okerra iruditzen zaio norbaiti. «El aranismos pues, epaitzen du gogor Krutwig-ek, en su mayor parte es una teoría pseudolingüística acerca del vasco, por parte de quienes ni lo hablaban ni conocían, y como base científica tan sólo tenían afirmaciones gratuitas del profeta. Pero estaba [*Altube*: aipatu ez dudán eta aipatu behar izango nuen beste bat] en una falta de realidad, la alabanza en exceso a la lengua hablada frente al *euzkera* o *jelunce*, como si en el caso de este se hubiera

tratado de una lengua escrita, o lengua literaria (...) Dejando, pues, de lado, lo que fue únicamente un pasatiempo jocoso de un grupo de ignorantes bilbainos, tendríamos que considerar la existencia de diferentes tipos de euskara popular y casi-literarios. Es igualmente falso estar basándose excesivamente en el lenguaje popular, que no lo emplean ni los escritores folkloristas. Quizá la excepción, —y aun aquí hay que andar con pies de plomo—, sean los únicos que escriben en vizcaino popular, algún bertsolari, pero toda esta infra-literatura no tiene ningún valor para la literatura, ni la vida o muerte de la lengua vasca» (*La Nueva Vasconia*, 1979, XXXIV). Eta guzti honen egiazko arrazoia: «Como en todas partes del mundo, y ahora, la cultura la han creado siempre élites creadoras. Euskalherria por haber sido incapaz de haber desarrollado esa élite, tampoco desarrolló, en consecuencia, las culturas que dichas élites, y solamente ellas, podrían haber desarrollado. La perduración por lo tanto de una *cultura popular*, no es algo positivo, sino un hecho muy negativo. Puesto que entre los pueblos que tienen la suerte de tener una élite creadora, cuando existe una cultura superior, la cultura popular que es la base, resulta fructificada y elevada de tal forma, que ya nadie se preocupa de lo que fue la base inferior, que ha sido absorbida por la cultura superior, por la Hochkultur creada por la élite creadora. La persistencia excesiva de una cultura popular es con ello, un signo de SUBDESARROLLO MENTAL. — Quitarse del cerebro todas estas telarañas, debiera servir para crear algo más elevado que chascarrillos de aldeano y VERSOLARIKERIAS. Esta neblina chusmacera que invade, lo hace igualmente en la lengua vasca, que debiera ser el símbolo de la nación vasca. Sin una lengua cultural, producto de las élites cradoras, no hay una nación, ni la posibilidad de crear una auténtica cultura» (Ib., LVIII).

Euskaraz beste batean: «Hortakotz herri kulturari buruz, gutartean gerthatzen den bezala, gehiegi mintzatzen bada, eta hura gorestenezi eta proskynetzen bada, tontoak eta subdesarroila-tuak izateaz harro izaita da... Angloek beren Shakespeare, Walter Scott, Shelley eta abar ditute, espñoolek beren Cervantes, Calderon, Lope de Vega, eta abar, tudeskoek beren Goethe, Novalis, Schiller, Herder... Soilik hunelako geniuen antzeko personak ez dituzten herriek *herriko kultura* goraihatzen eta goraihatzenegi dute, hau gerthatzen da ezen herri batek bere ama-hizkuntzaren bidez irazle genialak bilhakaraztekoz inkapablea izan den guztietan, bai orduan BERTSOLARIAK goraihatzen dira! Eta hau jakin behar dugu!! Eta soilik kretino batek herri-

-kultura, kat'exokhen egiazko goikulturarekin erkatuko duke» (in: Ithurry, *Grammaire Basque*, 1979, XXV-XXVI).

Komentariorik ez du behar. Grekozale hauek beren artean konparatuz gero —sua eta ura konparatzea da—, antzak eta diferentziak txokagarriak dira. Dena den, aldeak alde, Jesuiten Eskolak badu oraino jarraitunik: grekoa da euskara kultoa lantzeko bidea.

Edozeinek pentsa lezake, ordea, objekzio gisa, kontraesan bat dagoela, nahi omen den helburuaren eta hartaratzeko nahi den moduaren artean: euskara modernotu egin nahi bait da, baina nola eta, antigoalera itzuliz... Nola aurreratu atzerantz joanez?

Objekzio honek suposatzen du, klasiko greko-latinoak izango direla, izan, oso klasiko bikainak, baina «moderno» ez direla. Eredu miresgarri, baina pasatuak direla. Ordea, horixe ez ligukete onartuko berek. Sinestuta bait zeuden, klasiko greko-latinoak, atzoko nahiz biharko zein betikoak zirela. «Oraingoan eta emengoan zurkaizturik, gurea sendotu ta zindotu bear omen dugu (...) Alabaina, oraingoaren eta emengoaren erroak Elade-n barneraturik ageri zaizkigu, nere ustez (...). Elade ezagutuz, euskal-gogoa areago ezagutuko dugu» (*Platon'eneko atarian*). «Guk egungo egunean Europa-n arkitzen dugun gizagi ori aspaldidaniko Elade-k, Erroma-k eta kristautasunak sortuak ditugu. Orrez gero, Sartzaldeko Europa-n Platon-eta etxeko eta oraingo gertatzen dira beti» (*Oturuntza*). Kontraesana, guretzat egon daiteke, haientzat ez zegoen.

Hau izan zen Eskola honen izpiritua: euskaltasuna, kristautasuna eta humanitate klasikoak bat-bat egiten zituen.

25 urte da Orixe hil zela, eta laster, jaio zela 100 urtegarrena egingo digu. Arana Goirik orduantsu ekiten zion bere lanari. Mende bat. Aukera on bat apika, erreposoa emateko mende bat hizkuntz borrokari.

Borroka luze bat izan da, gora eta behera gozo-min askorekin. Bere luzean begiratuta, Pizkundera, gerra, gerraosteko berrastepenak, poesia kultoa eta bertsoa, herri-kultura eta euskara kultoa, hainbat adar eta lore ageri zaigu, hainbat lan eta pena, ekinaldi eta frakaso, lorpen, Lizardi, Lauaxeta, Aitzol, itzulpenak, literatur kreazioa, ikastoletarako testugintza, *Euzko Gogoa*, Eskola honen elkar-laneko emaitza nagusia... Eta aroaren ardatza bezala iruditzen zaigu Orixeren inguruan aipaturiko lagunartea, diferentziei koherentzia ematen, urruntasunak biltzen, horizon-

teak zabaltzen, «euskal baratza geroago eta zabalagoa» eginez, geure denbora hauxe bera askoz jarraitzaileago bezala agerteraziz, uste dugun berri eta ezeren asmatzaile edo iraultzaile baino.

Trazo handitan deskribatu dudan denbora eta jendea, ez zen hain simple eta bateratua: gutxiagotasun-komplexu bat, epos nazionala, klasikoen harridura. Bereizkuntza xehe asko egin behar-ko litzateke urteen eta jendeen artean. Ezin bazter genitzake Orixeren diferentziak poesiaren kontzeptuan Lauaxeta edo Lizardirekin, hasieratik bertatik, edo geroago Aitzolenak, esate baterako. Aro aberatsa izan bait zen, aberatsik izan badugu. Olerti-Jaiak ospatzen zituen, baina bertsoaritzaren bikaintasuna berak deskubritu zuen. Poema nazionalaren antsia zuen, baina ez zuen lan apalagoen, beharrezkoagoen kontzientzia galdu: «sabela que la clave maestra de todo nuestro renacimiento es la escuela primaria (...) Hoy por hoy tiene infinitamente más importancia la composición de un silabario que la de un poema heróico» (L. de Eleizalde). Oinarrizko Heziketa Orokorra euskaraz antolatzen ahalegindu zen, beraz. Herri xumearen mintzaira txikikerietaraino maite zuen. «Orixekerietaraino». Baina Platon itzultzen zuen eta *Aitorkizunak*, euskara prestigiatzeko. Bai bait zekien:

(...) El ejemplo de las clases de primera fila, débanla al nacimiento, a la fortuna o a la cultura intelectual, es siempre eficaz en el pueblo. El medio infalible de matar un idioma consiste en hacerlo descender, en el concepto del pueblo que lo habla, de signo principal de la nacionalidad —como realmente es— a signo de inferioridad social (...). Mientras en las familias distinguidas el Euzkera siga siendo la lengua que se habla a los niños hasta los diez años y a las muchachas de servicio, es inútil que pensemos en su restauración y cultura; porque este idioma seguirá siendo cada vez más, en el sentir de nuestras clases populares, un signo de inferioridad social (L. de Eleizalde, *Cuatro Conferencias*, 1919).

Gero eta nabarmenago, tinkoago, gure sustraia han aurkitzen ditugu.

Orain, egutegiak halaxe nahita, omenaldiak eta azterketak eta berrargitarapenak abiatzera omen doaz, gerraurreko jendearenak (Aitzol, Lauaxeta, etab.), ongi mereziak bait dituzte. Ez ziren, ordea, fenomeno isolatuak izan. Elkar eginez, aro bat egin zuten. Eta gu geu egin gaituzte. Belaunaldi guzti horrentzat, aldiz, Andimak aitortzen zuenez, «Orixe izan zen gure jainko tipia» (*Euzko Gogoia*, 1950).

J.A.

...HAINBAT ABURU

Simone de Beauvoir

Koro Agote
Mariasun Landa

Joan den hilean, apirilak 14ean, hil zen Parisen Simone de Beauvoir, 78 urte zituelarik. Idazle, borrokalari eta pentsalari frantses honi buruz gauza asko idatz daitezke, mende honetako kulturaren munduko izen handienetarikoa bat izan bait da. Baina guk, bere obraren beste alderdi batzu baztertuz, Simone de Beauvoir-ek feminismoan izan duen eraginari ekingo diogu, eta, horretarako, bere idazlan famatua, *Bigarren sexua*, alegia, komentatzen saiatuko gara, oraindik emakumeen egoera eta izaera aztertzeko inoiz idatzi den obrarik garrantzitsuena iruditzen bait zaigu.

«Bigarren sexua»

Feminismoaren historia egunen batean idazten bada, 1949ko urtea ez ahazteko data izango da. Urte hartan, Simone de Beauvoir-ek, 40 urte, idazlea, nobelagilea, existentzialismo frantsesaren pertsonaia ezaguna, emakume askoren bizitzan garrantzi handikoa izango zen liburua argitaratu bait zuen: *Bigarren sexua*. Eta bitxienean, zera da: emakume hau ez zela feminista inola ere. Garai haietan,

gizonezkoen artean onartu eta onetsitako intelektual tipikoa zen Simone, salbuespentzat bazeukaten ere. Feminismoa, harentzat, esanahi iraultzailerik gabeko errebindikazio burges sorta bat baino ez zen. Liburu hura ustegabekoa izan zen nolabait. Bere buruaz zerbait idatzi nahian, bere emakume-izaeran, emakume izateak beregan zuen eraginaz, J.P. Sartre-k sakontzeko sujeritu zionean sortu zen liburuaren ideia.

Bi urte kosta zitzaion liburua, eta ustegabeko bidetatik eraman zuen: «Bitxia eta pizgarria zen —dio S. de Beauvoir-ek bere memorietan— bapatean, 40 urterekin, ordurarte existentziarik ez zuela zirudien eta begien bistan zegoen munduaren alderdi bat aurkitzea».

Liburua erroskilen antzera salduko zen eta berehala iritsiko ziren erreakzioak. Bai eskuinarenak, bai ezkerrenak.

Liburu eztabaidatua

Batzuentzat liburua moralgabea eta lotsagarria zen: amatasun-sena uzkatzeaz gain, sexu-askatasuna aldarrikatzea leporatzen zioten (Ez dezagun ahantz, Elizak urte askoz *Index*-ean edukiko duela). Besteentzat, *Bigarren sexua*-k gaizki planteatzen zuen emakumearen arazoa. Hau sasi-problema bat zen, iraultza ondoren emakumeak arazo guzti hauek konponduta aurkituko bait zituen. Baina gehientsuenetan gertatzen den gisa, kritika gehienak ez ziren liburuari berari zuzenduak, idatzi zuen emakumeari baizik. Simone de Beauvoir-ek era guztietako irainak jaso zituen: frigida, neurotika, errea eta bekaiztiaz gain, lizun, ninfomana, etab. luzea. Eta ez beti ezezagunengandik, ondo ezagunak zirenen aldetik ere bai; esate baterako, Mauriac-engandik.

Bigarren sexua garrasi urratua izan balitz, arima zauritu baten oihua, paternalismoz edo sasibegiramenez onartua zatekeen agian. Liburua, ordea, tankera objektibo, inpartzial, ia lasaian idatzia zegoen, eta honek, gezurra badirudi ere, areagotu egin zuen bere izaera asaldagarria.

Era batera edo bestera, *Bigarren sexua*-k emakume frankorentzat garrantzizko urratsa, mugarrria ipini zuen, eztabaida ugari sorteraiz eta izpirituak astinduz. Gaur egun ere, hau da feminismo modernoaren liburu teoriko handiena, eta oraindik ere sarritan erreferitu beharko gataizkio, ez bait du galdu ez interesik, ez gaurkotasunik. Zoritzarrez.

«Beste» sexua

Simone de Beauvoir-ek itxuraz oso soila dirudien galdera bat eginez ematen dio hasiera liburuari: «Zer da emakume bat?». Aski al dira ezaugarri fisiko batzu, soineko bolanteduna edo belarritako batzu, eme bat emakume bilakatzeko? Zein da «emetasun» edo feminitate izendatzen duten errealitate misteriotso eta hauskorra?

Galdera bera nahikoa adierazgarria da. Gizonezko batek ez luke inoiz bere burua sexu berezi bateko indibiduo bezala ikusiko. Inola ere ez litzaioke bururatuko gizartean duen egoera bereziaz liburu bat idaztea. Gizonak beti uste izan bait du, bera dela betidaniko gizakia. Zuzenarekiko okerra definitzen den modura. Gizonak, betidanik, bere buruaz Subjektu, esentzial izatearen ustea eduki badu, emakumea ez-esentzial, objektu, espezifikotasun, hau da, «*beste*» izatearen kategoria mugatuaz lortu du uste hori.

Baina, zergatik ez da altxatu emakumea egoera honen aurka? Zergatik, mendetan zehar, ez du gizonarekiko elkarrekikotasunik lortu?

Emakumea ez da emakume jaiotzen, bilakatzen baizik

Erantzunik errazena, emakumeari izaera «femeninoa» ematea litzateke. Hau da, emakumeari eme-esentzia aldagaitza atxekitzea. Baina, S. de Beauvoir existentzialista denez, aberrazio hutsa da esentzia existentziaren aurretik kokatzen duen edozein ideia. Existentzia beti egoeraren baten ondorioa da, eta begien bistakoa da, emakumeek, beti menpekotasun-egoeran badiraute, gizonekiko egiazko gutxiagotasunean bukatzen dutela.

Garrantzizkoa, hala ere, egoera hau luzatu behar den ala ez jakitea da, sorterazi duten zergatiak ezagutzea, ideologikoki nola justifikatu den eta gaur egun nola dirauen jakitea. «Emakumea ez da emakume jaiotzen, bilakatzen baizik», idazten du Simone de Beauvoir-ek. Biologiak eskaintzen dizkigun datuak garrantzizkoak badira ere emakumearen egoera ulertzeko, ez dira sexu arteko desberdintasuna gizartean justifikatzeko adina. Psikoanalisiari edo materialismo historikoari jasanezinak zaizkie Simone de Beauvoir-ek jaurtikitako kritikak. Bestalde, historiak beti etxe-barrutira mugatuak agertzen gaitu, zientzi nahiz kultur korronte eta erabaki garrantzitsuetatik at.

Emakumeak, gizonezkoek nahi bezalakoak izan dira beti. Gizonek utzi dieten neurrian eboluzionatu dute, sistema patriarkalaren barruan beti. Gizonek asmatu dituzten mitoek, emakumeen sexua-
rekiko dituzten eta gizon-harrotasunpean dirauten beldur, obsesio eta izuak ageri dituzte. Zapalkuntza guztiek dute justifikatu beharra eta mitoak dira emakumeek betidanik jasan duten bazterketa teorikoki oinarritzen duten ideologia patriarkalaren funtsa.

Biktima eta konplizea

Horrez gainera, emakume izatea egoera baten ondorio da eta ondo mamitutako prozesu ideologikoarena, gainera, honek biktimaren konplizitatea lortzen bait du. Simone de Beauvoir-ek era harrigarrian aztertzen du, nola haurtzaroan eta adoleszentzian garatzen den prozesu hau. Nola ezkontzan eta amatasunean burutzen den. Amorante- eta emazte-funtzioekin batera, zapaltzen duen ideologia bera iraun eraztearen eginkizuna ematen dio gizarteak emakumeari. Era honetan lehen berarekin egin zuten berbera bere alabekin egiten ematen ditu emakumeak bere ahalegin one-
nak. Eta zirkulu gaiztoa finkatzen da. Konplizitatea, sarritan, beste mailatan adierazten da... Bere eskuetan bizitza hartzeko ezintasunez, emakumeak maiz samintasunaren ondorioz sortutako jarrera eta portaera atzerakoiak hartzen ditu. Edo sasiirteerak edo ihesbi-
deak edo aitzakiak. Bere egoeratik ihes egiteko erak, ugariak eta sarritan konplexuak dira. Batzuentzat erlijioa, besteentzat gainez-
kako nartzisismoa edo masokismo estalia... Sekula aseezin, psikiat-
ra eta sendagileen bezero zintzo, merkealditako lekuko leial edo fotonobela erromantikoen irakurle sutsu izango dira.

Aterabiderik eza

Emakumearen etorkizuna, Simone de Beauvoir-entzat, badirudi gizartearen erantzunkizunetan biziki esku hartzean datzala, nagusiki.

Ogibidea, burujabetasun ekonomikoa lortzea da lehenengo eta ezinbestez bete beharreko baldintza, bizitza bestearen begiez ikusten jarraitu nahi ez duen emakumearentzat.

Hala ere, Simone de Beauvoir-i zera leporatu izan zaio: azterketa soilera mugatu izana bere liburuan, emakumeen borroka-taktika

garatu gabe. Berak, batetik, emakumeen egoera eraldatzeko asmorik ez zuela izan *Bigarren sexua* idazterakoan, esan ohi du; eta, bestetik, ez da ahaztu behar Simone de Beauvoir-ek, urte askoz, emakumearen arazoarekiko esperantzak produkzio-sistema kapitalistaren aldakuntzan ezarri zituela.

Azken urteetan

Hala ere, azken urteetan, S. de Beauvoir-ek emakumeen mugimenduan parte hartu zuen. Feminista bihurtu zen eta, 1972an, M.L.F.ko emakumeekin batera, Pariseko kaleetara jaitsi zen, aborto-eskubidea eskatuz. Errusiako eta Txinako iraultzek emakume-arazoez sortutako etsipenaren ondoren eta 68ko Maiatzaz geroztik, emakumearen askatasuna eta sozialismoaren lorpena helburu dituen mugimendu feministaren sorrera izan ziren berarentzat arrazoi nagusienak.

«Feminista naiz —zioen 1972ko *Nouvel Observateur*-eko elkarrizketa batean— konturatu naizelako, denok nahi dugun sozialismoa iritsi aurretik, beharrezkoa dela emakumearen egoera zehatzagotik borrokatzea. Eta, bestalde, konturatu naizelako, baita, herrialde sozialistetan ez dela lortu berdintasuna. Beharrezkoa da, beraz, emakumeek etorkizuna esku artean har dezaten. Horregatik, beraz, aurkitzen naiz egun Emakumeen Askatasun-Mugimenduari lotua».

K.A. - M.L.

«Bi anai», errugabearen eskaintza

Jon Kortazar

Ziur asko, nere formalista-fama ez doakit ongiegi. Halaxe uste dut behintzat, eta aspaldiko partez isilik mantendu badut nere luma, nere barrualdeko kezkak ezin askaturik ibili naizelako izan da batez ere. Beste askok bezala, eta beste askori esker, nik ere ez nion nahikoa erizten formalismoari. Handitzean, Hölderlin izan nahiko duen B. Atxagaren *Bi anai* nobelak ematen dit parada, eta patxada, plazan dantza honetan hasteko (bidenabar esan beharko nuke, honelako azterketetan saioen bat edo beste egina nuela; baina kritikarik ez dagoen herrian, ezin da kritikoen kritikari larregirik eskatu).

Bi anai liburuak ezinbesteko zirrara egin zidan. Zer ote dago liburu honen bestaldean? Ispiluaren hemendiko aldean argi dago zer dagoen: errugabearen eskaintza, herriko tontoaren sakrifizioa, erru guttiz burutua, maitasun-istorio bat, adoleszentzi aroko maitasunaren inguruan sorturiko konplota, eta, azkenik, istorio arrosa bat, ala istorio arrosen gurutze bat? Aspaldiko adiskide batek esaten zidanez, *Bi anai*-k mantentzen duen gaia ez zatekeen mantengaria, tratamenduagatik izan ez balitz. Orduan, zein da tratamendua?

«Camilo Lizardi» ipuinean hasi eta «Sugeak txoriari»n jarraitu-tako tratamenduen burutzea, fintzea. *Bi anai*, istorio miresgarria da: Maitagarrien, haden, ipuinetan oinarritutako istorioa, azken batean. Hasiera: ipuin mitikoetan bezala, abereak ere mintzatzen ziren denbora, urre-aroetatik hain hurbil. Bukaera: «Azkenez trenbidera begiratu nuenean bi antzarra ikusi nituen trena pasatako lekuan; bat oso handia bestea arrunta». Bi anaia, antzara bihurturik, antzara nagusiaren atzetik beste erresuma baterantz (agian, zoriotsuagorantz, nork jakin?) abiatzen dira, «Sugeak txoriari» ipuinean aitonarekin gertatzen zen bezala, edo beste poema batean aipatzen den bezalatsu: «Eta antzarrek V bat egin zuten zeruan». Garaipenaren ikurra, V liluragarri hori. Zorionaren erresumarantz abiatuko ote dira antzarak urtero? Ez dakit, baina bai, ostera, bi anaio, edozein ipuin miresgarritan gertatzen den bezala, itxuraldaketa izan dutela. Arrazoi gabeko itxuraldaketa, ipuinetan bakarririk gertatzen ohi dena.

Tratamendua, beraz, horixe da: helburuarentzat oso desegokia zirudien maitagarrien ipuinen tonua eman tragedia bat kontatuko duen ipuinari. Eta hemen hasten da nobela txiki honen handitasuna.

A, bai! Nola ahaztuko ditut, ba, narratzaileen ugaritasuna eta, hori baino gehiago, narratzaile-papera animaliei ematea, urre-aron abereek ere hitza zutelako sinesmenarekin baturik; eta ez bakarririk hori: abere bakoitzak, narratzaile bakoitzak, bere mintzaira propioa eta berezia duela: katagorrien hizkera xamurra, sugaren mintzaira soseguzko eta ironikoa, txoriaren tonu ekilibrista hori... Baina guztiau ezaguna da, logikoa, Atxagaren trebetasuna kontutan hartzen bada.

Azpian, ordea, tragedia dago: anaia biren tragedia. Baina itzul gaitezen berriro teknikara. Oso ezaguna da (eta ez bakarrik «Camilo Lizardi»n, baita *Ipuin bat bost minututuan iskribatzeko ezezagunagoan* ere) Atxagak maite duela narrazio bat beste narrazio baten barnean kontatzea. Bi anaien historia, txorien, katagorrien eta sugaren istorioak zehar kontatzea, oraingoan. Paralelismo honek nobela osoan du eragina. Deigarria dugu anekdota-pare hau: abere guztiak Mintzoaren menpe daude. Hark agintzen duena egiten dute. Oraindik ez dakigu zehatz eta mehatz zer ote den Mintzo hori, eta mereziko luke astiro aztertzeak; baina gainbegiratu batean badirudi, kontzientzia, kontaktaren oinarria, Bibliako hasierako Hitzarekin loturik agertzen zaigula: fikzioa eta ezaguera sortzen duen hitza. Baina ez hori bakarrik: baita ere kode genetiko, adua, patua, Jainkoa eta Diktadorea, batera. Bi anaien mailan,

ostera, abadea agertzen denean Pauloren etxera (apaiza, jainkoaren hitzaren eramailea, narratzailea), orduan hasten dira okertzen anaia bien harremanak. Lotura honek badu zeresanik. Eta formalismotik hain urrun dagoen N. Frye-k dioenez, Jainkoa tirano bihurtzen den mundu batean aurkitzen gara honelako ipuinetan. Maitagarrien ipuinaren ironia bat dugu B. Atxagaren *Bi anai*. Eta zertara dator aldaketa hori, hitzaren zentzurik osoenean ironia hori, sinesmen-falta hori? Mundu desegoki bat aztertzer. Betor berriro Frye gure laguntzan (aipu guztiak, N. Frye-ren *Anatomía de la crítica* liburutik hartuak dira):

«El mundo de la pesadilla y del chivo expiatorio, del cautiverio, del dolor, de la confusión... infierno existencial... parodia, la burla del juego exuberante de la vida al sugerir su imitación en términos de vida real».

Ifernua azaltzen ari zaigu Atxaga. Honelako parodiek badituzte bere arauak ere. Edo, hobeto esateko, gaiak lotzen ari den hari erritualizatu bat, mitikoa. Lehenbiziko gai lotua, aduarena dugu. Pertsonaiengandik at dagoen indar ezezagun eta erabilezin batek adierazten du pertsonaien nondik-norakoa. Paulo eta Danielen bizitza, beren gainetik dagoen gizarte baten pean eta mutil koskor baten sorbaldak eramateko modukoa ez den aitaren aginduaren pean agertzen da. Eta trenak... Trenak! Hasieran lilura-joko zena, askatasun-bide bihurtzen da.

Anaia biek —ahantz ditzakegu oraingoz abereak— inimizio erritual bat eramane beharko dute aurrera. Danielek, bere gizaixotasunez jantzia, buru-ahuleziak joa, bere izaerak eskatzen dion gurari bakarra ase nahi du: gurari sexuala, hain zuzen, eta horrek ekarriko du beraren eta bere anaiaren galera. Paulo ere, bere gainetik dagoen agindu bati ezin erantzunez, heroe tragiko bat dugu: «La tragedia de la inocencia, en el sentido de la inexperiencia». Pauloren tragedia beste hau da, oster: ezin diola aginduari erantzun, ez dakiela helduen munduari dagozkion legeei erantzuten. Eta berari helduentzat den legea ezarri zion aitak. Paulo, Frye-k deskribaturiko heroe bezala agertzen zaigu: ezagutzen ez duen mundu baten aurrean harrিতuta. Anaiak nahi duenaren eta gizarteak eskatzen duen eta egitera behartzen duenaren artean harrিতuta, zer egin jakin gabe, edo, hobe, oreka nola lortu jakin gabe.

Eta Carmen? Ai, Carmen! Bai mingotsa Carmenen izaera. Hautzaroz zoriotsu baten ostean, bapatean mantxa bat aurpegian. Bere okerkeriaren sinbolo den mantxa, eta, une berean, mantxa duelako, bere burua oker bihurtzen. Ai Carmen! Tragediaren bul-

tzatzailea! Carmenen izaera eta portaeraren oinarria, bere zentzu erotikoa dago. Paulo maite du eta ez dio esaten. Zentzu erotikoa pertsonaia antzekoetan agertzen da beti honelako parodietan: «La simboliza, por lo general, una ramera, bruja, sirena... y la relación erótica se convierte en pasión feroz y destructora que obra en contra de la lealtad o deja frustrada a la que lo posee».

Carmenen izaera, hitz laburretan: leialtasun-falta bi, bere adiskide Teresarekin eta berak hain maite duen lehengusuarekin. Eta frustrazioa, bere frustrazio pertsonala, bere mantxa, bere zuzengabetasuna gero eta okerrago bihurtzen duena.

Itzul gaitezen hasierara. Nobela ipuin miresgarrien parodia da, ikuspen ironikoa. Beraz, ez da maitagarrien mundukoa, haien bestaldekoa baizik. Hau da, deabruen munduari buruz ari da. Eta deabrukeriaren ikuspegia onartu nahi izan du Atxagak, Euskal Herriak bere buruaz dituen mitoak apurtzeko: ez da hau paradisuen lurraldea, hemen borrokatu egiten da, eta hil. Eta nobelan Obada oraindik izadi liluragarritz hornitua agertzen bada, ez da ipuin miresgarrietako topikoa jarraitzeko. Baina topikoa, gizartearen krudeltasuna gogorago salatze baina ez da erabiltzen. Ankerkeria gogorragoa, zorionerako aproposagoa den giro batean.

Bi anai nobelak errugabe biren istorioa kontatzen du. Bata bere izaeraz dugu errugabe (Daniel); bestea, heldutasunera iritsi denean, berari ez dagokion agindua jarri zaiolako. Gizarteak behin eta berriro gogoraziko dion agindua: «Zaindu Daniel»; eta Daniel, bere gizaixotasunean, izadiaren indar askatua da. Nola erantzungo zion, ba, desafioari Paulok? Ezin. Eta gizarteak bere neurriak hartuko ditu:

«la maquinaria del destino es administrada por una serie de dioses remotos e invisibles, cuya libertad y placer son irónicos porque excluyen al hombre. Exigen sacrificios, castigan la arrogancia y construyen a obedecer la ley moral natural como un fin en sí mismo... El otro polo está representado por el *pharmacos* o víctima sacrificada, quien debe morir para fortalecer a los demás».

Zita luzesko honetan, nobelaren gaia taxuturik dago. Bakarrik zehazpen bat: bi anaiak ez dira hiltzen edo ez diote beren burua trenari botatzen; antzara bihurtzen ditu idazleak. Azken batean, ipuin miresgarri batean gaude; eta azkenago batean, poesian ez da ezer egia eta dena da egia, poetak egin behar duen gauza bakarra, berak jarritako legeei eustea baino ez bait da.

B. Atxagaren *Bi anai*, hain ipuin eskizofrenikoa, biolentziaz ari da, biolentziari buruzko burutapen batzu eskaini nahi ditu, era

mitiko batez, biolentziaz sermoneatu gabe, biolentzia kontatuz, arketipo bat jarraituz, errugabeen istorioak moldatzen dituzten istorioen era tragikoari atxekiz.

Borges zaharrak, literaturaren metafora bihurturik dugun Borges itsuak, aspaldi esan zuen, otu omen zitzaiola behin, bakarrik istorio bi kontatzen ditugula: bere irla maitearen bila abiatzen den marinel mediterranearrarena, eta bere burua Golgotan gurutziltzatzten uzten duen Jainkoarena. Oraingo honetan, bigarrena kontatu digu B. Atxagak.

Bi anai nobelaren gakoa, pertsonaia honen taxueran dagoela uste dut. Ez bakarrik taxueran; bere itxurak gure gizartearekin lotzeko ematen dituen aukeretan ere bai, jakina.

Ohar luze hau laburtzeko. Nik nobela honetan ondorio hauek azpimarratu nahi ditut (zalantzarik ez, beste asko ere badira, beste ikuspuntuetatik aztertuz gero nobela). Lehenik, nobelak tragedia bat kontatzen duela, errugabeen tragedia. Bigarren, era ironikoz egina dagoela, haden ipuinei itzulia emanez: klasifikazio mitiko batean maitagarriak giza seme-alabok baino gorago badaude, bi anaiak gu baino beherago daude. Eta hau tragedia ironikoak eskatzen duen araua dugu: pertsonaiek neurritz beherakoak izan behar dute; Danielen kasua, aipagarria da honetan; baina era berean dira aipagarri Atxagaren ipuinetan agertu diren herriko gizaixo guztiak, leloak, marginatuak... Hirugarren, ez dago moralejarik: «El arte irónico no despierta piedad ni temor... La total objetividad y la supresión de cualesquiera juicios morales explícitos son elementos esenciales del método». Laugarren, pertsonaiak gu bezalakoak dira, eta, hortaz, gure gizartearen ispilu bilakatzen dira. Ironiako heroeak ez du hutsik, ez du obsesiorik, bere erru bakarra gizarteak alboratua izatea da, errugabea, baina gizarteak urkatuko duena: «El *pharmacos* no es inocente ni culpable. Es inocente en el sentido de que lo que le acontece es mucho más grave que cualquier cosa que pudiese provocar lo que él haya hecho. Es culpable en el sentido de que es miembro de una sociedad culpable o habitante de un mundo en que tales injusticias son parte inevitable de la existencia». Esaten genuen, gure gizarteak aurrera egiteko behar dituen errugabeen eskaintza egiten dutela Daniel eta Paulok. Esaten genuen, B. Atxaga gure herriko biolentzia kontatzen ari dela.

Errugabeentzat ez dago errukirik.

J. K.

Hölderlin: Negu sentibera

Amaia Iturbide

Hölderlin erromantizismo alemaniarraren gailur gorenetako bat da, dudarik gabe.

Artikulu honetan, mugimendu erromantikoari errebaso orokor ez-ohizko bat eman ondoren, poetaren bizitza, bere poemetarako garrantzitsua den neurrian soilik, eta idazlan poetikoak aztertuko dira. Helburua, hemengo irakurle ia gehieni ezagutzen ez duten poeta bat aurkeztea da, besterik gabe.

Erromantizismoa: arrazoi tragikoa

“Erromantizismoa” hitza aipatzerakoan, “iragana”z ausnartzea da akatsik arruntenetakoa, zeren mugimendu erromantikoa etorkizunaren diagnosia eta pentsamendu tragiko-modernoaren egiazko erroa bait da. Tragikotasuna, Unibertsoari dagokion elementu esentziala da, hots: denbora eta espaziotik at dagoena. Kontradikzio tragikoa, beraz, guda-zelai bat bezalakoa da, non gizakia

Infinitoari (absolutua den guztia) eta Desertuari (ezerezari) kontrajartzen bait zaie, edo, beste era batera esanda, kontradikzio tragikoa Heroearen (borroka hori onartzen duen gizakia) eta Bakararren (borondate, nahi eta subjektibitatearen objektua) arteko tentsioa da: gizabanakoak unibertsaltasunarekin bat egiteko gatazkan dihardu, baina, gauzen kontraesan ezkutu-oinarrizkoa dela eta, sakrilegioa egiten eta jasaten du. Benetako heroe tragikoa, ordea, ez da, frakasoaren ondoren, doilortzen, baizik eta, aitzitik, derrota horretan bere identitatea eta Destinoaren aurka jarraitzeko barne-indarra aurkitzen ditu.

Bakarra eta Heroearen kontzepzioak batera doaz, ezin da bata besterik gabe izan. Gizakiak, grinazko bultzadaz berpizturik, bere neurribako irrika modelatzen du, bere zerua, hots: lortezin egiten zaionaren ifernua modelatzen du. Hau da bere ekintzarik tragikoena eta halaber askeena.

Berpizkundeak, Erromantizismoak bezala, badu pentsamendu tragikorik, baina badago desberdintasunik: heroeak garaiko gorabeheretan mugitzen dira pasionalki; zeruari erasotzen saiatu eta huts egindakoan, Berpizkundeko gizakiak bere gaindiezinezko hilkortasunaz gogartzen du. Gozatu egiten du, baina baita minean murgildu ere. Erromantikoak, ostera, jaio diren mendetik exiliaturik, bere erreberia bakartian galtzen dira; handitasun gabeko sasoi baten aurrean daude.

Eta poesia, etsipenaren eta nihilismoaren aurkako arma da, ukapenaren aurkako aukera. Bere mintzoa Ezerezaren aurka altxatzea dagokio poetari. Poeta erromantikoek, bakardade latz horretan eta poesiaz duten kontzepzioaren pean, lanaren beilariak bilatuko dituzte: jainkoak, idealizazioaren sinboloak; adibidez:

Dioniso: uherdura da. Apolo ez bezala, klasikotasunaren erromantizismoa. Oinarrizko, odena gabeko kreatibitatearen sinbolo mitikoa. Ortze-mugarik ilun eta emankorrenetatik sortua, inkontzientea eta ametsa, zorotasun sentsitiboa eta sexualitatearen misterioa daramatzen ibai oldartsua, biziaren itsasoa menderatzeko egarriz. Zorionaren azken eta benetako gailurra den plazerak garrantzirik badu eta baita ardoak ere, plazera erdiestekoa denak. Tragedia grekoaren koroa, eszitazio dionisiakoak eragindako jendetzaren sinboloa litzateke.

Apolo: erromantikotasunaren klasizismoa. Argia eta edertasun esentziala. Dionisok tragikoaren elementu mingarri eta gozosoak eskaintzen ditu nahas-mahas; Apolok biltzen ditu, neurri kemen-tsu eta heroikoa opaz. Dionisok zentzuei ematen dien lekuagatik,

borondatea sakabanatu egiten du; Apolok, berriz, borondatearen indarra sinbolizatzen du. Dionisoren eszitazio kolektiboan aitzinean, hausturaren legearen aitzinean, Apolok gizabanakoen ekin-tza, bakoitzaren identitatearen bila, adierazten du. Ordena, oreka, edertasuna (edertasuna tragikoa da eta tragikotasuna halabeharrez ederra da) errepresentatzen ditu. Esperientzia tragikoak korapilotan sartutako gizakia salbatu nahi du Apolok.

Apolineoaren eta dionisiakoaren arteko kontradikzioa eta batasuna, Heroearen eta Bakarraren arteko dialektikaren puntu gorena da.

Prometeo: gizakia errebolatara, zeruari erasotzera deitzen du —Heroea Bakarrarengana joan erazten du—, baina errebolta guztiak ameskeria heroiko eta iruzurtiak direla argi eta garbi utziz.

Jupiter: Prometeo eta Jupiter kontajarriak dira. Jainkoak eta gizakiak, elkarren etsaiak dira. Prometeorengan legerik behinena askatasuna zen bezala, Zeusena beharraren legea da, lege ankerra: gizonak moraltasunean espetxeratzen bait ditu. Zeus zatikeria dugu, gizakien zoritxarraren zaindaria. Saturno ere askatasunaren sinboloaenez, Jupiter-en kontrakoa da. Eta hortik sortzen da tragedia: gizakia bere izatearen aurka altxatetik eta, bere izatearen menpean sentitzen denean, menpetasun hori ukatetik.

Gizakia, bada, zatituta bizi da, hain zuzen ere, zergationgatik:

—Naturatik banatua dago. Gizaki batek bere burua banatua sentitzen ez duenean, ez du naturaz gaindi dagoenaren inolako zentzurik. Naturaz gaindikoa, gizakia naturatik alienaturik sentitzearen proiektzioa da. Beraz, naturak sortutako sentsazio infinitoren aurrez-aurre kokatuko da erromantikoa bakardade absolutuan. Itsasoa, paisaje menditsuak, laino artekoak... eta gisako eszenarioak maiz agertuko dira.

—Gartzela bat den unibertsoaren menpean dago.

—Gizakia eta gizartea, Estatua, elkarren etsai izugarriak ditugu; horregatik, erromantikoak bakartiak, gizartearen kontrakoak dira.

—Arrazoi erromantikoa —pentsamendu tragiko-modernoaren iturburua— arrazoi zientifikoaren (teknologiko-industrialaren) antitesi bihurtzen da. Arrazoi zientifikoarentzat Heroea ez da existitzen, Bakarra existitzen ez delako. Arrazoi zientifikoan (eta teknologikoan) ezagutza boterea den bitartean, arrazoi erromantikoan ezagutzak jakinduria suposatzen du.

—Ezagutza absolutua lortzeko, egiaren beloa, Isisen beloa, zeharkatu behar da; eta erromantikoa zalantza horretan bizi da: alde batetik, murraila gainditu nahi du, debekatutako bidaian dagoen abenturarik liluragarrienetako bat delako; baina, bestetik, badaki, jakin, ezagutzari jakinduria eta autodestruksioa datxezkiola.

—Prometeorentzat —hots, gizaki guztientzat— zeruari erasotea ekintza arras inutila da. Dagoen bakarra, Ezereza da. Horrela, tragiko-heroikoa absurdo bilakatuz doa, borondatearen indarra ahulduz doa. Ez dago jadanik naturarik, ezta borrokatzeko ziorik. Nihilismo, axolagabekeria eta lainotan aienaturik, isiltasunerako bidea da hitza.

Hölderlin-en bizitza eta idazlanak

Friedrich Hölderlin 1770eko martxoaren 20an jaio zen, Neckar-eko Suabia-n, Lauffen-en, Alemanian. Aitak mintegi protestante bat administratzen zuen; ama, Eliza bereko artzain baten alaba zen. Bi urte zituela, aita hiltzen zaio eta gertaera horrek Hölderlin-en izaera tristuraz estaltzen du, gutun anitzetan isladatuko denez. Suabiako eliz barnetegien itzalpetan igaro zuen haurtzaro iluna. Hango parrokia batean lan egin zezan desiratzen zuten ama arduratsuen eta amama ezti eta amoltsuaren nahiak betetzeagatik, Teologi ikasketak burutu zituen. Urte horietan leku batetik bestera ibili zen irakasle, ikasle eta bibliotekari. Urte iraungiak izan ziren, familia aberats, aristokratiko eta negozianteen irakasle txiropa zenean. Bizimodu kaxkarra, babesleku ziurrik gabea. Tübingen-eko mintegi zaharrean zegoelarik, mundu grekoarekin (poesia, mito, arte) kontaktatu zuen, baita Frantziako Iraultzazale eta garai haietako pentsalari handi izango ziren Hegel eta Schelling-ekin ere.

Bankero baten alabarekin maitemindu zen, Suzette-rekin, poetan Diotima ezizenez agertuarekin. Nürtingen-en Diotimaren heriotzaren berri jakingo du.

Itzulera bako hegaldia hasia zuen jadanik. 1805ean erogoak bahitzen du definitiboki. 1806ko udaberrian Tübingen-eko klinikara daramate. Gero Ernst Zimmer zurginarenana, non 1843ko udarte biziko den. Hogeitamazazpi urte, Neckar osoa ikus daitekeen gela batean: bere poemak, pianoa eta ezagutzen ez dituen bisitekin. Ez du bere izena ere gogoratzen. Poema batzuren data ehun urtez aurreratzen du.

Beldurti, nabarmenki arraroa eta suminkorra, batez ere azken garaian, zeharo sentibera. Baina, bere aiurria hobeki ezaguterazteko, hona hemen Antonio Colinas-en poema:

HÖLDERLIN-I DEIKA

Lebitatzar litsa, kapela atzerantz
 eroria, trapuzko adatsak eta lama bat
 bere bi begi ederren zulo hondoetan.
 Ez dakit irudi hebaindu hau, bide egitean,
 gaztigu batetik iheska dabilen edo paradisu baten bila.
 Noizbehinka bere bular mindua ukitzen du
 eta musu bako ezpainarentzat kexu sakona hartzen.
 O Hölderlin, denbora berean panpina eta makila loretan
 txioz betetako habia, panpina ihaulia.
 Zure erogoaren aitzinean basorik ilunenak zabaltzen dira.
 Ez duzu ikusten iturriak nola triskatzen diren
 zure pauso abailduaz hurbiltzen zaren bakoitzean,
 belar artean etzanda negar muxinak egiten dituzun bakoitzean.
 Bai zegoela garbi idatzita zeru azpian zure sinua!
 Zure eskua paperean ipini baino lehen
 neguko eki hotzek Suabia zeharkatzen zuten,
 hodeietatik lerro garratz-berdeskak utziz.
 Eta, zu, isil eta lutuz jantzita, zelda batean
 latina irakurtzen zenuenean mamu estrainoak egon ziren
 ez dakit zer-nolako su noblea zure zainetan ereiten
 eta estatuei hitz egiten amaitu baino lehen
 hegazti beltzek zure bi begi urdin ziztatzen zituzten.
 Hölderlin erratua, Hölderlin begi eta abar gabeko
 kantu dardartiaren urretxindorra,
 orain udazkeneko gaua dentso erortzen dela
 beha ezazu gure ondoan ilargi sukartsua,
 utz iezaiezu zeure kexuari, zeure berriketa magikoei isurtzen,
 utz ezazu zeure kantuaren ziztu bat bakarrik airean.
 Geldi zaitetz zeure bidean une batez eta uxa ezazu
 sorbaldetan makurtuta zelatari daukazun herioa.
 Urra itzazu zure oroimenaren belo hautsezatuak
 eta isur dadila ametsa, eta jakin dezagula guztiok
 gure egarria asetzen duen ura nondik sortzen den.

Bestalde, idazlanei dagokienez, poesia ezezik, beste zenbait arlo ere jorratu zituen, hala nola: elaberria, tragedia eta itzulpena: *Hyperion* edo *Greziako eremita* deritzon elaberria, non Grezia jentilarekiko herrimina agertzen den; *Enpedokle-ren heriotza*, amaitu gabe utzitako tragedia; Sofokle-ren *Antigona* eta *Edipo Erregea* itzuli zituen.

Poesian: *Gaztaroko poemak, Diotima, Helduaroa, Eresi nagusiak, Odak eta himnoak, Eroaldiko poemak.*

Heldu zaizkigunak dira horiek, zeren asko eta asko galdu egin bait ziren.

Lan poetikoaren bilakaera

“Gaztaroko poemak”: 1789-1794

Kantu hauek, izpiritu grekoaren berpizkundearen (Humboldt, Kant eta Schiller-ek oinarritutako mugimendu filosofiko-poetikoaren) eta Frantziako Iraultzaren eragina dute. Bozkarioz blai, idealiz beteriko poemak: aberria, askatasuna, hilezkortasuna, ausardia, adiskidetasuna, natura... Hizkuntzaren tonua gorantz doa. Infinitoarekin bat egiteko irrikaz:

“Ez, ez dut etsiko!” (“Ereinetza”)

“Ereinetza desiratzen dut” (“Ereinetza”)

“Suntsiduratik udaberria jaioko da” (“Askatasunari himnoa”)

“Zeruraino hazi nintzen” (“Herkulesi”)

“Bai, hilkor sortu nintzela egia da,
baina ene arimak hilezkortasuna
promes egin du” (“Herkuleri”)

“o! hura urrezko aroa zen” (“Naturari”)

Hala ere, mina agertzen da; hain zuzen ere, Infinitoarekin konuniorako beharrezkoa den partetik: “mina-jakinduria-mina” zikloa:

“Minak gazteen bularra puzten du” (“Ereinetza”)

“Diotima”: 1795-1798

Gaien artean nagusiena, grina da. Zer da, bada, grina? Une ahaztezin bakana, bizitzaren ihesean gelditzen den ametsa, gizakia Jainko bilakarazten duen liparra:

“..... egun bakar batean
jainkoak bezala bizi izan naiz. Eta ez dut besterik behar”
 (“Parkei”)

“bakarrik zuk, Natura, modelo bakan hau sor dezakezu,
oreka eternoen artean
zorioitsu zure perfektzioan!” (“Diotima”)

“han non erabateko batasuna dastatuko dugun” (“Diotima”)

“Zuetariko bakoitza mundu bat da; eta elkartasun aske batek
baturik, jainkoak bezala bizikidetzen zarete” (“Haritzak”)

Jeinua, mundu honetatik gora, lipar batez jainkotiartzen duen Erosen irakasle da Diotima, Mantineako sazerdotesa, Platonen *Symposion*-ean ageri denez (Hölderlin-ek bere maiteari deritzo Diotima, hau da, bere jainkotasunerako bide-erakusle eta eragilea). Baina beste aldea ere ageri da, hots: duen kondizio mugatuagatik, gizakiak pairatu behar dituen ezbeharrak:

“Guk, ostera,
ez dugu inon atsedetik aurkitzen” (“Destinoaren kantua”)

Maitasuna eta Heriotza, Heriotza eta Edertasuna bikoteen dialektika tragikoa erromantizismoan oso erabilia izan da, hurrengo bertsoetan bezala:

“Edertasuna... baina ia hondamena baino ez zidan eskaintzen”
 (“Bidaiaria”)

“Bai ederra bizia! Neguko lore ahul bat bezala,
isolatuta eta bakarrik bizi zara mundu iragankor batean”
 (“Diotimari”)

“Helduaroa”: 1798-1800

Aurrekoetan aipatutako gaiak darabiltza; agian, izenburuak dioen legez, onduago, umotuago.

–Edertasuna-mina:

“..... Zu zara zaintzen duzuna eder
ene arima minean” (“Jainkoak”)

“Eta gure mina, umeen nahigabea bezala,
amets bilakatzen da” (“Eguzki Jainkoari”)

–Hilezkortasuna:

“Alferrik hiltzeak izutzen nau” (“Sorterriaren aldeko heriotza”)

“Poetak anfora sakratuak dira,
Bizitzaren ardoa zaintzen dutenak,
heroien arima” (“Bonaparte”)

“Etna-ko sutzarrera botatzen duzu zeure burua”
 (“Enpedokle”)

Bigarren gai honi loturik, dimentsio zabala hartzen duen beste arazoa dator: "heriotza den bizitza" eta "bizitza den heriotza" rena edo "ez izate" eta "izate" arena. "Enpedokle-ren heriotza" deituriko tragedian (goiko lerroetan irakur daitekeenez, poema baten titulua ere bada), protagonistak, heroiak, bere burua sumendi batera botatzen du, sua, bizia darioñ Naturarekin bat egiteko behin betiko (Jainkoen destinoa), kontradikzio mingarriak ahaztuz (gizakia- ren destinoa). Enpedokle-k, mundu honetako giza aldi kontraesanezkoa burutu eta gainditu uste duenean bere barnean, osoki gainditzeko, Etna-ko sumendi-zulora botatzen du bere burua, izpiritua gorputzaren presondegitik erabat askatzeko, tradizio pitagorikoari jarraiki. Hots, bere jatorrizko natura jainkotiarrera garbitasun guztizkoan itzultzeko. Horrela, heriotza mitiko honen bidez, egiazko bizitzak jarraituko du. Bizitza mortu, bejetala, onartzea, koldarkeria da; suizidioa, ez. Gainera, Enpedokleren suizidioa ez da pesimismo etsi baten ondorioa, baizik ekintza kontzientea, tragikoaren logika duena.

"Eresi nagusiak": 1800-1801

Pentsamenduz aberasgarri diren aldetik, eresietan bi dira azpimarratzekoak:

"Artxipielagoa", helduaroko poemarik garrantzitsuenetakoa, da bat. Narratiboa batzutan, bestetan lirikoa: Urre-Aroa, Grezia eta bere irlak goresten ditu. Baina leku horietara ere ailegatu dira guda, izpituaren haustura eta gaitza, eta ustelerazi dute inguru sakratua. Hala ere, Hölderlin-ek Naturaren indarberritzeko ahalme- nean sinesmen osoa du, Ama Naturaren loreak, ibaiak eta mendiak jai baketsu eta alaiak egiteko beti prest daude, borondate eta maitasun handiz.

Bigarrenean, "Ogia eta ardoa"n, Helenismoa eta Kristautasuna gizateriaren eboluziozko prozesu beraren une historikoak direlako ideia zabaltzen da. Sinboloen bidez: Ogia (Zeres) eta Ardoa (Bako). Erlijositate orfikoak eta Kristautasunak elkarren beharra dute, dialektika batean daude.

"Odak eta himnoak": 1800-1803

Asko dira gaiak; baina, betikoez aparte, nolabaiteko berrikuntza dakartenak, hauexek dira:

–“Natura eta Artea edo Saturno eta Jupiter”, non Hölderlin-ek Naturarekin duen benetako harremana ageri den: ez da erlazio teistikoa, ezta ateistikoa, ezta panteistikoa ere; mitikoa da. Alde batetik Saturnoren nahia eta bestetik Jupiter-en lege beharrezkoa ari dira gatazka etengabean.

–“Jai-egun bat bezala”, non Naturaren eite sakratua isladatzen den:

“ Bada Natura,
 aroak baino aitzinagoa,
 Ekialde eta Mendebaldeko jainkoak baino handiagoa,

 lege tinkoen arabera, aspaldian bezala
 kaos sakratutik jaioa”.

Azken aurreko bertsoan Heraklito-ren eragina nabaria da, azkenekoan Hesiodorena bezala.

–“Rousseau”n, honela dio: “Jainkoak betidanik zeinuen bidez mintzatu zaizkigu”. “Nor da poeta” galderari erantzuten dio: Jainkoek bere mezua ematen dioten hori da poeta.

–“Rin-a” eta “Ister”en destinoaren obsesioa:

“Zorionekoa
 bere neurriko patua aurkitu zuena”.

“Luzaroan bilatu dugu
 gure patua”.

–“Bakana” eta “Patmos”en, Helenismoaren eta Kristautasunaren arteko batasuna adierazten du. Bigarren poeman, “Patmos”en, Kristo Helenikoaren irudia agertzen da.

“Eroaldiko poemak”: 1804-1843

Amesten zuen helburu bakar, ahalguztiduna ezin lortuaren ondorioz, leizean amildutako lerro perfektuak, hautsiak idazten ditu, gailurraren beloa noizbehinka ukitzen ausartzen delarik, azken poema hauetan.

Agian hau da bertsorik adierazgarriena:

“ bideak
 urrutian galtzen dira begirada baino harantzago”.

Lan poetikoaren ezaugarri orokorrak

–Finezia, detaile sotilez josiak daude bere poesiak, batez ere, Naturaren deskripzioetan.

–Magia delikatuz ehotzen du Hölderlin-ek gizon-Jainkoaren zubia. Bestaldeko mezuak enara, aire, ... erreken murmurioek dakartzate.

–Itzal sakratuen isiltasunaz estaliak daude, batez ere Eroaldiko poemetan, hegaldi anbiziotsuaren ondorioz, kanpokoarekiko edozein kontaktu urraturik gelditu zitzaioneko azken garai ilunean. Minez hautsitako lerro horien (Hölderlin-ek amorrutik apurtu zituen pianoaren hariak ote?) isiltasuna entzun egin behar da. Jakinduria, oinazea eta edertasuna darion isiltasuna.

–Hölderlin-ek behin eta berriro zioen: “Guztia erritmoa baino ez da; gizakiaren destinoa erritmo zerutar bakar bat da; arte-lan guztia erritmo bakan bat den bezala”. Hölderlin-en poesia eta bizitza, izpiritu erabat sentikor eta poetikoaren erritmoa da.

Dena dela, Hölderlin-engana hurbil daiteke, baina ezin da zeharo heldu; marratu nahi izan zuen puntua, izarrak baino garaiagoa zen. Urrutiegia joan ziren ahaztuta bizi eta erogoak bahitutako poetaren asmoak, poesietan maisuki idatziak.

Ohar bibliografikoa:

ARGULLOL, Rafael: *El Héroe y el Unico*, Ed. Taurus, Madrid 1982.

ASKOREN ARTEAN: *Joven poesía española (Antología)*, Ed. Cátedra, Madrid 1979.

HOLDERLIN: *Poesía completa. Tomos I y II*, Ed. 29, Barcelona 1984.

HOLDERLIN: *Poemas de la locura*, Ed. Hiperión, Madrid 1982.

HOLDERLIN: *Las grandes elegías*, Ed. Hiperión, Madrid 1983.

A.I.

Jaso ditugu

CROCE, Giulio Cesare: **Bertoldo eta Bertoldino** (euskaratzailea: X. Mendiguren), Elkar, Donostia, 1986. 19 × 13 cm. 189 or.

GARCIA ARANCON, M.ª Raquel: **Colección diplomática de los Reyes de Navarra de la dinastía de Champaña. 2. Teobaldo II (1253-1270)**, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1985. 23 × 16 cm. 206 or.

GOSCINNY - SEMPE: **Joakinek arazoak ditu** (euskaratzailea: D. Urbistondo), Elkar, Donostia, 1986. 19 × 13 cm. 133 or.

HEMINGWAY, Ernest: **Agurea eta itxasoa** (euskaratzailea: J. Iturralde), Elkar, Donostia, 1986. 19 × 12 cm. 111 or.

HESSE, Hermann: **Estepako otsoa** (euskaratzailea: P. Zabaleta), Elkar, Donostia, 1986. 19 × 12 cm. 257 or.

IRIGOIEN, Alfonso: **Orbel eta Orri**, egilea editore, Bilbo, 1985². 20 × 14 cm. 64 or.

IRIGOYEN, Alfonso: **De re philologica linguae vasconicae**, egilea editore, —, 1985. 29 × 20,5 cm. 219 or.

IRIGOYEN, Alfonso: **En torno a la evolución y desarrollo del sistema verbal vasco**, egilea editore, Bilbo, 1986. 20 × 14 cm. 53 or.

MOZOS MUJICA, Iñaki: **Ihauteria Euskal Literaturan**, Eusko Ikaskuntza (Hizkuntza eta Literatura. 6), Donostia, 1986. 24 × 17 cm. 326 or.

UNSAIN, José María: **El Cine y los Vascos**, Eusko Ikaskuntza (Cuadernos de Sección: Cinematografía. 1), Donostia, 1985. 24 × 17 cm. 355 or.

EUSKO JAURLARITZA. ESTADISTIKA-ZUZENDARITZA: **Euskadiko K.A.ko kontu ekonomikoak. 1983. Cuentas económicas de la C.A. de Euskadi**, Eusko Jaurlaritza, Gasteiz, 1986. 25,5 × 20,5 cm. 108 or.

EUSKO JAURLARITZA. ESTADISTIKA-ZUZENDARITZA: **Euskal Urtekari estatistikoa. 1985. Anuario estadístico vasco**, Eusko Jaurlaritza, Gasteiz, 1986. 26 × 21 cm. 486 or.

EUSKO JAURLARITZA. HERRI-ARDURALARITZAREN EUSKAL ERAKUNDEA / IVAP: **Euskarari buruzko araubidea. Normativa sobre el Euskera**, Eusko Jaurlaritza, Gasteiz, 1986. 29,5 × 21 cm. 404 or.

JAKIN

GALIZIA

Piarres Lafitte: pentsabideak
Orixe: garai-giroa
Simone de Beauvoir: feminismoa
B. Atxaga: «Bi anai»
Hölderlin: idazlan poetikoak

Apirila
Ekaina

39

1986

JAKIN

Ategorrieta hiribidea, 23, 1. esk. – 20013 Donostia
Tel.: (943) 27 17 13